

BISZAK SÁNDOR – LAKATOS ANDOR – VAJK ÁDÁM:

**AZ EGYHÁZI ANYAKÖNYVEK
DIGITALIZÁLÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI –
MÓDSZERTANI TANULMÁNY**

Tartalomjegyzék:

1.) Bevezető.....	3
1.1.) Gondolatok a háttérrel, a vállalkozás célkitűzései.....	3
1.2.) A tanulmány elkészítésének módja, a munkacsoport résztvevői.....	3
2.) A forrástípus elemzése (1895 előtti egyházi anyakönyvek).....	5
2.1.) Az egyházi anyakönyvek tartalmi elemzése.....	5
2.1.1.) Az anyakönyvek típusai.....	5
2.1.2.) Az anyakönyvek vezetése, eredeti- és másodpéldányok.....	5
2.1.3.) A bejegyzések nyelve.....	6
2.1.4.) Az anyakönyvek adatainak formája-jellege, a tartalom általános vonásai.....	7
2.1.5.) A tartalom forrásértéke és kutatási lehetőségei.....	8
2.1.6.) Az anyakönyvek levéltári használatának tapasztalatai az elmúlt években.....	9
2.1.7.) Az anyakönyvek őrzési helye, az információ jelenlegi elérhetősége.....	11
2.2.) Számadatok: anyakönyvi oldal- és bejegyzés-számok kalkulálása.....	13
2.2.1.) Az 1895 előtti anyakönyvi felvételek száma.....	13
2.2.2.) Az anyakönyvi bejegyzések száma.....	15
3.) Az anyakönyvek digitalizálásának tapasztalatai.....	17
3.1.) A magyarországi anyakönyvi digitalizálási kísérletek számbavétele.....	17
3.1.1.) Két levéltári anyakönyvi adatbázis ismertetése.....	18
3.1.2.) A levéltári anyakönyvi adatbázisok táblái.....	19
3.2.) Külföldi példák, kapcsolódó szolgáltatások.....	25
3.2.1.) www.familysearch.com / www.familysearch.org	25
3.2.2.) A Passaui Püspökség Levéltárának anyakönyvi adatbázisa.....	25
3.2.3.) ancestry.com , ancestry.de	26
3.2.4.) Egyesült Királyság Nemzeti Levéltára – www.nationalarchives.gov.uk	27
3.2.5.) http://www.scotlandspeople.gov.uk/	27
3.2.6.) SCAN – Scottish Archive Network (Skót Levéltári Hálózat) http://www.scan.org.uk/	27

4.) Az anyakönyvek digitalizálásának különféle szintjei, s a hozzá kapcsolható szolgáltatások elemzése.....	30
4.1.) Képi digitalizálás, minimális azonosító adatokkal.....	30
4.2.) Digitalizálás az anyakönyvi mutatók használatával.....	31
4.2.1.) Indexek képi digitalizálása, külön böngészhetősége.....	32
4.2.2.) Indexek szöveges feldolgozása, linkelése.....	32
4.3.) Adatbázis építés a bejegyzések szövegének feldolgozásával.....	33
4.3.1.) Családkutatás céljából létrehozott anyakönyvi adatbázisok.....	33
4.3.2.) Történeti anyakönyvi adatbázisok.....	34
4.3.3.) Levéltári teendők a családkutatói és történeti adatbázisok létrehozása kapcsán.....	36
5.) A digitalizálási szintek modelljeinek összehasonlító elemzése.....	37
5.1.) A feldolgozás technológiája (munka, idő, eszközök, költségek).....	37
5.1.1.) A digitális képfelvételek elkészítésének módja, költségei.....	37
5.1.2.) Szöveges feldolgozások költségei.....	40
5.1.3.) A feldolgozások időigénye.....	41
5.2.) Az eredmény felhasználhatósága, elérhetősége.....	41
5.2.1.) Online szolgáltatás.....	42
5.2.2.) Offline szolgáltatás (DVD; Blue-Ray).....	42
5.3.) Rendszerek, szoftverek, szabványok.....	43
5.4.) A lehetséges források és bevételek.....	44
6.) A digitalizálási projektek lehetséges buktatói.....	45
6.1.) Jogi nehézségek – a levéltáros szempontjából.....	45
6.1.1.) Az egyházközségek (anyakönyvezési helyek) felekezetenként eltérő jogi önállósága.....	45
6.1.2.) A mormon-mikrofilmezés jogi háttere – a MOL mikrofilmjeiről történő digitalizálás.....	46
6.2.) A feldolgozás gyakorlati nehézségei, a potenciális résztvevők bázisa, képzése.....	47
6.3.) Egy projekt konkrét tapasztalatai Kalocsán.....	48
7.) Összegzés, felvetések, javaslatok.....	51
8.) Függelék.....	54
8.1.) Vajk Ádám: Anyakönyvi digitalizálási programok összekötése egyházközségi iratok beszállításával.....	54

1.) Bevezető

Az alábbi tanulmány az NKA Levéltári Szakmai Kollégiuma 2007 második félévi pályázati felhívására, 2008 tavaszán készült. A munkát az NKA a 2212/0238. azonosító számú pályázat keretében támogatta.

1.1.) Gondolatok a háttérről, a vállalkozás célkitűzései

Az elmúlt két évtized általános tapasztalata, hogy a levéltári kutatás „eltömegesedett”, és már nem csak néhány jól képzett kutató tudományos munkáját jelenti. Az érdeklődők létszámának emelkedésével együtt jelentős mértékben változott a keresett iratok jelleg-témája is. A társadalom egyre szélesebb rétegei érdeklődnek a számukra „kézzelfoghatóbb” szűkebb környezet, a szülőföld, a lakóhely és különösképpen a családjuk múltja iránt, és az adatok keresése során előbb-utóbb eljutnak a levéltárakba is.

A társadalmi igényt jól érzékelteti az elmúlt időszakban napvilágot látott helytörténeti- és családtörténeti kiadványok sora, a családkutatással foglalkozó cégek megjelenése, valamint a különféle civil szervezetek, családkutató egyesületek alapítása és működése. Változóban van a kutatási tevékenység „technológiája” is, egyre nagyobb az igény, hogy a kutatók a számítógép és az Internet segítségével otthon is dolgozhassanak, tájékozódhassanak a levéltárakban található iratokról, és szívesen vennének igénybe különféle tartalomszolgáltatásokat is.

A családkutatások szempontjából sokféle értékes, gyakran tömeges iratanyagot őriznek a levéltárak, de a változatosság ellenére megállapítható, hogy a családkutatók figyelmének középpontjában mégis elsősorban az anyakönyvek állnak. Az anyakönyvek alapján összeállított családfák ugyanakkor egy hosszabb kutatás első lépését jelenthetik, a családfavázak jól kiegészíthetők más levéltári források adataival is, melyek így elhelyezhetővé és jól értelmezhetővé válnak, színesítve az anyakönyvek tipikus adatait.

Intézményeink jövője érdekében figyelembe kell vennünk a fent említett változásokat és igényeket mind szolgáltatásaink tartalmát, mind pedig technológiáját illetően. Meg kell határoznunk a levéltárak egyik fontos forrástípusa, az anyakönyvek és a minket körülvevő digitális külvilág találkozásának lehetőségeit, ki kell dolgoznunk hatékony szolgáltatási módokat és feldolgozási szinteket, melyek segítségével gyarapíthatjuk elégedett kutatóink-ügyfeleink számát, és – nem utolsó sorban – növelhetjük bevételeinket. Célunk eléréséhez számba kell vennünk az anyakönyvekkel kapcsolatos valamennyi tudnivalót, melynek a digitalizálás és a felhasználás szempontjából jelentősége lehet. Nem tudományos értekezésre van szükségünk, sokkal inkább gyakorlatias összegzésre, olyan információs tartalom létrehozására, melynek áttekintése lehetővé teszi, hogy egy-egy konkrét helyen lehetőségeinket számba véve, átgondoltan tervezhessünk és dönthessünk teendőinkről.

1.2.) A tanulmány elkészítésének módja, a munkacsoport résztvevői

Fontosnak tartottuk, hogy a módszertani tanulmány működő modellek vizsgálatával és elemzésével készüljön el. Vagyis ne csupán elméletben értekezzünk pl. a képi minőségi problémákról, hanem a gyakorlatban is vizsgáljuk meg azokat. Ezért a lehetséges feldolgozási szinteket valós adattartalom és képanyag felhasználásával modelleztük. A hasonló vizsgálatok témájául Kalocsa város 1700-1900 közötti anyakönyveit választottuk, mivel itt lehetőségünk volt az állományról készült, közel 150 ezer rekordos adatbázis tartalmának felhasználására. A forráshoz tartozó képi adattartalom megjelenítése-kezelése során mintegy 2.500 digitális anyakönyvi képfelvételt készítettünk és alkalmaztunk.

A tanulmány elkészítésére alakult munkacsoport levéltáros tagjai (Lakatos Andor és Vajk Ádám) intézményeikben (a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban és a Győri Egyházmegyei Levéltárban) jelentős anyakönyvi forrásállományt kezelnek, és korábban már részt vettek

hasonló adatbázisok létrehozásában, ill. foglalkoztak a levéltári anyag digitalizálásának módszertani kérdéseivel. A munkacsoport informatikus tagja (Biszak Sándor) a vezetése alatt álló Arcanum Adatbázis Kft. tevékenysége során értékes tapasztalatokat és gyakorlatot szerzett a levéltári források képi digitalizálása terén, és egy konvertálás-szoftverváltás alkalmával 2007-ben már találkozott a tanulmányhoz használt kalocsai anyakönyvi adatbázis tartalmával. Ez alkalommal is biztosította a vizsgálatok technikai hátterét.¹

¹ A kalocsai anyakönyvi statisztikák táblázatainak összeállításában segítségünkre volt Csongrádi Gabriella, a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (KFL) munkatársa.

2.) A forrástípus elemzése (1895 előtti egyházi anyakönyvek)

Ahhoz, hogy az anyakönyvek feldolgozása tervezhetővé váljék, el kell végeznünk a forrástípus tartalmi- és statisztikai elemzését. A tartalmi feltárás az anyakönyvek információs anyagának legfőbb jellemzőire, a statisztikai pedig forrásunk számszerű, mennyiségi adataira koncentrálni.

2.1.) Az egyházi anyakönyvek tartalmi elemzése

Az anyakönyveket manapság a személyekre vonatkozó (az egyes személyeket meghatározó, igazoló) adatok legfontosabb nyilvántartásaként szokás definiálni. Az 1895 előtti időszakból, állami anyakönyvezés híján az egyházi anyakönyvek jelentik a magyarországi családok történetének-származásának elsődleges forrását. A vitathatatlanul értékes információs tartalom történeti jelentősége mellett egykor szükségszerűen fontos szerepet játszott e forráscsoport jogbiztosító jellege is (személyek állapotának-adatainak igazolása), míg az egyes felekezetek, vagyis az anyakönyvek létrehozói-őrzői elsősorban a saját közösségeik életének adminisztrálását-dokumentálását látták bennük (értelemszerűen a vallási hittételekhez és szabályokhoz igazodva). Az anyakönyvek tartalma és vezetése így történeti-, jogi- és vallási szempontból is vizsgálható-értékelhető, s ezek a szempontok-hangsúlyok az idők során természetesen változtak-változnak. Az anyakönyvek információs tartalmának körültekintő kezelése-feldolgozása így ma is összetett, sokrétű feladatot jelent.

2.1.1.) Az anyakönyvek típusai

Egyházi anyakönyvekként 1895 előtt elsősorban az ún. bevett felekezetek (katolikus, református, evangélikus, görög keleti, izraelita) anyakönyveit kell számba vennünk. A korlátozottabb jogokkal bíró, egyébként jóval kisebb létszámú elismert felekezetek (pl. nazarénus, baptista) nem anyakönyveztek önállóan, az ő anyakönyveiket a területileg illetékes törvényhatóságok vezették, külön lajstromokban. Az anyakönyvek típusát tekintve, azok három fő fajtáját különböztethetjük meg: a születési (keresztelési), házassági és halotti (temetési) anyakönyveket. Bár az említettek lényegében lefedik az egyházi anyakönyvek leggyakrabban használt, jelentősebb részét, fontos tudatosítanunk, hogy a vallási élet egyéb eseményeit rögzítő, kisebb mennyiségben előforduló egyházi anyakönyvek is léteznek, időnként hasonlóan értékes és jól használható adattartalommal: ide sorolhatók pl. a bérmálkozási-konfirmációs könyvek, vagy a vallásváltoztatási anyakönyvek (áttértek, megtértek, hitehagyók) és a jegyesek anyakönyve is. Alkalmanként, bizonyos időmetszetekben a családok anyakönyvi jellegű nyilvántartásai-összeírásai is előfordulnak. A szaporodó anyakönyvekhez általában névmutatók, ún. indexek is készültek, melyek időnként külön köteteket alkotnak. A mutatók adatgazdagsága és minősége változó, de néha az anyakönyvi bejegyzések rövid, lényegi tartalmi kivonatát adják (jelentőségük az eredeti könyvek pusztulása esetén így különösen fontos lehet).

2.1.2.) Az anyakönyvek vezetése, eredeti- és másodpéldányok

Az anyakönyvezéssel kapcsolatos szabályozások, egyházi előírások Európában és Magyarországon is a 16. században, a reformációt követően jelentek meg.² A hazánk mai területén fennmaradt, legkorábbi anyakönyvek a 17. századból valók (a soproni evangélikus anyakönyvek kezdő éve 1624, a zalakomári református anyakönyveké szintén 1624, a kőszegi

² A fejezet témájához kapcsolódó irodalom: BÓDY ANDREA: Az anyakönyvi igazgatás története. In: Magyar Közigazgatás 1995/5. 292-300.o. és ENDRÉNYI FERENC: Az egyházi anyakönyvek és azok másodpéldányainak levéltári gondozása. In: Levéltári ismeretek kézikönyve. Szerk.: ENDRÉNYI FERENC. Tankönyvkiadó, Bp. 1980. XX.1. 286-288.o.

katolikus anyakönyveké 1633), de használatuk országszerte csak a török utáni időkben, a 18. század első felében vált általánossá. Az egyes vallási közösségek ekkortól kezdődően rendszeresen dokumentálták a hívek életének fontos (katolikusoknál szentségekhez köthető) eseményeit, s a könyvek vezetését ettől fogva általában az egyházi előjáróság is ellenőrizte. Nem egyszerre kezdték el vezetni az anyakönyvek fentebb már említett típusait, a katolikusok pl. elsőként a kereszteleseket és házasságokat, később a halálozást is dokumentálták, s a különféle bejegyzések kezdetben ugyanabba a kötetbe, időnként teljesen vegyesen kerültek. A 18. század derekán-végén azután az egyes anyakönyv-típusokat már külön kötetekben vezették.

Az egyházi anyakönyvekben rejlő adatok nyilvántartás-jellegű jelentőségét az erősödő államszervezet már a 18. században felismerte. Mária Terézia uralkodásától kezdve megjelentek az állami rendelkezések is az egyházi anyakönyvek őrzésével, a kivonatok kiállításával kapcsolatban. II. József a monarchia egész területére érvényes anyakönyvi szabályzatot adott ki. Az anyakönyvek jogi fontosságának újabb jele, hogy az 1827. évi XXIII. törvénycikk elrendelte a másodpéldányok készítésének kötelezettségét is a felekezeti anyakönyvekre vonatkozóan. A kereszteleési-, házassági- és halotti anyakönyvek másodpéldányait a törvényhatóságok levéltárainak kellett átadni (ma ezek ált. a megyei önkormányzatok levéltáraiban található), és arra is volt példa, hogy ekkortól bizonyos egyházszerkezeti központokban (néhány katolikus püspökségen) is gyűjteni kezdték a másodpéldányokat. 1826-tól kezdődően tehát az anyakönyvek legalább kettő, de bizonyos helyeken akár három példányban is készülhettek: az eddig is használatos eredeti példány mellett a hitelesített másod- és harmadpéldányt a vármegyéhez (azaz a törvényhatósághoz) és a püspökhöz (vagyis az illetékes egyházmegyei központba) küldték. Természetesen kivételek is előfordultak: a székesfehérvári püspökségen pl. már 1816-tól megkezdtek az anyakönyvi másodpéldányok gyűjtését, 1826-tól viszont – tekintettel a törvényhatóságok gyűjtési kötelezettségére – abbahagyták. Ezt követően csak 1895-től, a polgári anyakönyvezés kezdetétől gyűjtötték újra a másodpéldányokat.³ A másodpéldányok beküldésének megvalósulása, „eredményessége” egyébként országszerte igen változó volt, időnként kimaradtak (és máig is hiányoznak) bizonyos évfolyamok, ilyen esetekben általában felszólításokat küldtek az adatok pótlására, több-kevesebb sikerrel. Viszont az is előfordult, hogy az eredetiben elpusztult anyakönyveket később a másodpéldányok segítségével, azok újrámolásával pótolták.⁴

1868-tól újabb rendeletek is születtek, melyek kiterjesztették a lelkészek-anyakönyvvezetők állami célokat szolgáló adatszolgáltatási kötelezettségét. A törvény ebben a minőségükben állami tisztviselőknek tekintette őket, és megállapította büntetőjogi felelősségüket.

2.1.3.) A bejegyzések nyelve

Az 1895 előtti anyakönyvi bejegyzések nyelve felekezetenként és koronként is változó volt. A római katolikus anyakönyvek nyelve döntően latin, néhány rövid időszak (pl. 1844-1849, 1890-es évek) kivételével, amikor áttértek a magyar nyelvre. A görög katolikus

³ A katolikus püspökségek közül több helyen, pl. Győrben, Kalocsán, Szombathelyen és Veszprémben is megkezdtek 1827-től az anyakönyvi másodpéldányok gyűjtését, de ezt Győrben és Veszprémben néhány éven belül abbahagyták. Kalocsán és Szombathelyen a gyűjtés továbbra is folyamatos maradt. A legtöbb egyházmegyei levéltár viszont csak az 1895 utáni időszakból őriz számottevő mennyiségben anyakönyvi másodpéldányokat. A bérmlási anyakönyvek „másodpéldányai” ezen a téren kivételek: ezek a püspöki levéltárakban gyakran már a 18. századtól, ill. a 19. század elejétől megvannak. (A püspökségek bérmlási anyakönyvi sorozatai időnként régebbiek a plébániákon lévőknél, kérdés, hogy itt mi tekinthető másodpéldánynak.)

⁴ Konkrét példa: Temerin (Bács-Bodrog vm.) eredeti anyakönyvei 1848-ban elégték. Az 1826 utáni időszak anyakönyvi másodpéldányait később Kalocsáról kölcsönözték, hogy a plébános lemásolhassa azokat.

anyakönyvek nyelve ettől némileg eltért, a latin mellett itt az ószláv és a ruszin nyelv használata is előfordult, s a 19. század derekától fokozatosan a magyar nyelv dominált.

A református gyülekezetek döntően magyar nyelven anyakönyveztek, annak ellenére, hogy a latin nyelv használatára különféle szabályzatok is kötelezték volna őket. Itt a latin nyelvű könyvek csak ritkán fordulnak elő, a helyzet tehát a nyelvhasználatot tekintve a katolikus kép fordítottja.

Az evangélikus egyház anyakönyveinél a feudáliskor nyelve alapvetően a latin, a magyarra való áttérés még az 1844-es nyelvtörvényt követően sem volt következetes. A 19. század közepétől mindenestre már a magyar nyelv dominált, de emellett előfordult a német használata is az ilyen nyelvű gyülekezeteknél, a szlovák közösségek pedig továbbra is a latin nyelvet használták.

A zsidó anyakönyveknél a héber, német és magyar nyelv használata is előfordult, a görög keleti egyházi anyakönyvek pedig nagyobb részt szerbül és kisebb részt románul íródtak.

Összességében tehát megállapítható, hogy az 1895 előtti egyházi anyakönyvek esetében számos nyelvvel találkozhatunk, melyek közül kettő, a latin és a magyar használata kiemelkedő, e két nyelv együttes aránya becslésünk szerint meghaladja a teljes tartalom 90 %-át. A maradék néhány százalékon osztoznak a német, a héber, a szerb, román, ószláv és ruszin nyelvek.

2.1.4.) Az anyakönyvek adatainak formája-jellege, a tartalom általános vonásai

A kezdeti, jegyzőkönyvszerű közlések, mondatokban megfogalmazott bejegyzések után a 18. század derekától előfordulnak a rendszerezettebb, táblázatos (ekkor még kézzel vonalazott, változó kivitelű) adatközlések is. A táblázatok alkalmazása igazán rendszeressé csak a 19. századtól vált, s a másodpéldányok alkalmazásának korától jelentek meg folyamatosan a nyomdai úton előállított, egybefűzött űrlapok, melyet azután az egyes lelkészek töltöttek ki. Ezek nyomtatása-terjesztése jó alkalom volt arra, hogy az anyakönyvek egységesebb formát és adatközlési szempontokat nyerjenek. Az anyakönyvezés jogi szabályozása, s az űrlapok egyező, de legalábbis hasonló rovatai-fejlécei ugyanakkor nem jelentettek garanciát a kitöltés minőségét és adattartalmát tekintve. A lakóhely rovatba pl. pusztán a település nevét, vagy esetleg a helyrajzi számot, utcát, házszámot is bejegyezheték, ez döntően a lelkészekén múlt. Ezért csak részben, általánosságban igaz, hogy az időben előrehaladva az anyakönyvek által közölt adatok száma-jellege fokozatosan gyarapodik. A 18. század első felében valóban rövidebbek a bejegyzések, időnként fontos azonosító-jellegű adatok (pl. hozzátartozók neve) is lemaradnak, s a teljes adatgazdagságot a 19. század űrlapjainak rovatai érik el, de amint említettük, a kitöltés módja személyenként is változó lehetett. Ha a kiteljesedő űrlapok fejlécének valamennyi adattípusát-kérdését viszonyítjuk a teljes anyakönyvi adatállományunk bejegyzéseinek tartalmához, akkor tapasztalataink szerint megállapítható, hogy a kérdések jó része megválaszolatlan maradt. A hiányosságnak csak egyik okozója az adattartalom iránti elvárások fokozatos fejlődése-egységessége, melynek eredményeként a korábbi bejegyzések a későbbi űrlaphoz képest szükségszerűen egyszerűbbek. A másik ok a pontatlanság és figyelmetlenség volt, a harmadik az „egyszerűsítés”. Létezett ui. elhagyásos rövidítés is, hogy egy példát említsünk: a személy származási helyének és lakóhelyének feltüntetésénél. Ezeknél a pontoknál ui. gyakran kellett (volna) ismételné az adott település nevét, így egyszerűbb volt a származási helyet csak akkor kiírni, ha az különbözött a lakóhelytől. Manapság viszont gyakran már nem lehetünk egészen bizonyosak abban, hogy adott esetben mi állt egy-egy hiányzó rész háttérében: szándékos elhagyás-egyszerűsítés, vagy csupán hanyagság, esetleg bizonytalanság és a megfelelő információk hiánya?

Ha a bejegyzések tartalmát tárgyi szempontból röviden meghatározni, ill. csoportosítani igyekszünk, akkor megállapítható, hogy az anyakönyvek az egyes személyek életútjának

legfontosabb eseményeit-fordulópontjait tartalmazzák, melyekhez a vallási élet szabályainak megfelelő közösségi szertartások-események kapcsolódtak. A bejegyzések elsődleges célja, hogy az adott személlyel kapcsolatos eseményt egy adott közösséghez rendelve, térben és időben meghatározzák. A személy azonosítására-jellemzésére azután még további adatszoportok is szolgálnak, melyek részint egyenesen rá, részint közvetlen hozzátartozóira (szülők, házastárs) vonatkoznak. Jól elkülöníthető az esemény kapcsán a közreműködő személyek és azok adatainak köre is, ide sorolhatók az események tanúi (keresztszülők, bérmaszülők, házassági tanúk) és az egyházi szolgálatot végző lelkész is. Ezt követi a megjegyzések adatszoportja, mely igen sokféle, koronként változó lehetett (s utólagos megjegyzések formájában akár tovább is élhetett). Talán itt, a megjegyzéseknél helyénvaló megemlítenünk, hogy az anyakönyvek időnként az eddigiekben tárgyalt szerepükön túl, az adott közösséggel kapcsolatos rendkívüli eseményeket (pl. természeti katasztrófák, balesetek, háborús cselekmények) is megörökítettek, és alkalmanként a gyülekezet életével kapcsolatos egyéb formulákat (esküszövegeket, szerződés-mintákat) is tartalmazzák.

Ha az adatszoportok információ-típusát, tartalmát tovább bontjuk-elemezzük, akkor mindezek nagyrészt nevek, időpontok, földrajzi helyek, foglalkozások-társadalmi helyzet, vallások és néhány speciális tartalom (pl. halálozás oka, betegségek) meghatározásából állnak, mely tartalmak egy-egy bejegyzésen belül többször is ismétlődhetnek (pl. házasulandók neve, vallása, foglalkozása; szüleik neve, vallása, foglalkozása; tanúk neve, vallása, foglalkozása).

A másodpéldányok formája jellegzetesen eltér az eredeti anyakönyvektől. Míg az eredeti, gyakran vaskos köteteket folyamatosan vezették, s így azok hosszabb időszakot ölelnek fel, a másodpéldányokat évente készítették, s így egy-egy füzet csupán egy-egy évfolyamot tartalmaz. Kezdetben, néhány éven át a másodpéldányokba is kerülhettek vegyesen keresztelési-, házassági- és halotti bejegyzések, de hamarosan elkülönítették őket, és évfolyamonként külön íveket-füzeteket találunk.

A másod- és harmadpéldányok tartalmára vonatkozóan meg kell jegyeznünk, hogy bár az eredeti másolásával születtek, az egyes változatok mégsem mindig felelnek meg egymásnak teljes egészében. Eltérések tapasztalhatók akár a nevek írásmódját tekintve is, amely részben a még kiforratlan helyesírási- és névírési szokásokból adódik, melyet az író személyek elég szabadon alkalmaztak. Gondot okozhatott a többnemzetiségű-többnyelvű névanyag egységes visszaadása is, időnként az anyakönyvet író személy nyelvismerete is korlátot jelenthetett ebben. Logikusan talán arra következtethetnénk, hogy az eltéréseknél az eredeti példány a mérvadó, a helyzet azonban ennél némiképp bonyolultabb. A másodpéldányok másolásakor ugyanis időnként láthatóan rendszerezettebb, átgondoltabb adattartalmat adtak vissza, mint a több személy által folyamatában, időnként kapkodva írott eredeti feljegyzések esetében. (Bizonyos esetekben a fogalmazvány-tisztázat irattani fogalmakat is említhetnénk a jelenség érzékeltetésére.) Az eredeti- és másodpéldányok ennél jelentősebb, tartalmi eltérését okozzák az eredeti könyvek utólagos bejegyzései, leggyakrabban a megjegyzés rovatban (pl. névváltoztatások, gyermekek utólagos törvényesítése, házasságkötés feljegyzése a keresztelési anyakönyvben stb.). Hasonló utólagos bejegyzéseket a másodpéldányokban nem, ill. jóval szerényebb mértékben és eredménnyel végeztek (a törvényhatóságoknál törekedtek az utólagos bejegyzésekkel a változások dokumentálására, az egyházmegyei központokban viszont általában nem).

2.1.5.) A tartalom forrásértéke és kutatási lehetőségei

Az anyakönyvi bejegyzések összessége remek forrást nyújt a lakosság családtörténeti kutatásaihoz, de emellett értékes adatokat tartalmaz a társadalom- és településtörténeti, demográfiai- és néprajzi kutatásokhoz is (pl. népesedés, bevándorlás-migráció, foglalkozások, átlagéletkor, gyermekhalandóság, halált okozó megbetegedések, közösségekre jellemző eltérések, rokoni kapcsolatok, névadási szokások, rendkívüli események-balesetek stb.).

statisztikai jellegű, elemző vizsgálata). Mivel Magyarország településein sokszor több nemzetiség és több vallás is jelen volt, az anyakönyvek kiválóan alkalmasak ezen csoportok és vallások jellegzetességeinek, ill. együttélésének vizsgálatára is.

A sok-sok lehetőség ellenére az anyakönyvek egyelőre mégis csak kevésbé hasznosított forrásai történetírásunknak. Ennek egyik oka éppen az információk gazdagsága, vagyis a terjedelmes anyag nehéz kezelhetősége. A bejegyzések tömegében az eligazodás fáradságát, a különféle adatok hosszas keresését-jegyzetelését általában csak néhány elszánt családfakutató vállalja, a történészek inkább csak egy-egy kiragadott példával támasztják alá elképzeléseiket. A szélesebb kutató réteg, a családkutatók számára gyakran nehézséget okoz a latin nyelv olvasása-megértése is, s hogy nincsenek a nyelvhasználatot megkönnyítő, kifejezetten az anyakönyvekhez készült szójegyzékek-segédletek. Ezekben a kutatási nehézségeken is segíthet az anyag számítógépes feldolgozása, az adatbázis kezelő programok által nyújtott adatkezelési- és keresési lehetőségek alkalmazása. Egy anyakönyvi adatbázisban pl. szerencsésen találkozhatnak a családkutatók igényei és a különféle tudományos kutatások lehetőségei. A digitális feldolgozás és közlés mennyiségileg és minőségileg is forradalmasíthatja a kutatásokat: lehetővé teszi a források tömeges, gyors használatát, távolabbi elérhetőséget biztosít, és meghatványozza a kutatások sebességét, eredményességét.

Arra, hogy a vizsgálatok motivációja mennyire sokoldalú lehet, példaként említhető egy érdekes német vállalkozás: a passauai levéltár munkatársai a bajor vidék Ausztriához és Csehországhoz közel eső régiójáról készítettek több mint 400 ezer rekordos (vagyis több mint 400 ezer anyakönyvi bejegyzést tartalmazó) anyakönyvi adatbázist, s a projektet meglepő módon az orvosi egyetem és a német egészségügy finanszírozta. A kész adatbázist arra hasznosították, hogy bizonyos ritka, nagy költséggel szűrhető és kezelhető betegségek vizsgálatát-feltárását elősegítsék. A halált okozó megbetegedések történeti adatait a mai leszármazottakra vetítve ui. jóval hatékonyabban szűrik a potenciális hordozó személyeket, mintha csupán véletlenszerűen vizsgálnák a lakosságot.⁵

2.1.6.) Az anyakönyvek levéltári használatának tapasztalatai az elmúlt években

Visszatérve a forrás jelenlegi, magyarországi használatának vizsgálatához, megállapítható, hogy az anyakönyvek kutatása elsősorban családkutatás céljából történik, s az ezzel kapcsolatos érdeklődés az elmúlt évtizedben jelentősen nőtt. Érzékelhető a változás a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (KFL) forgalmát tekintve is, ahol az elmúlt évek statisztikai adatait elemezve megfigyelhető, hogy a kutató- és ügyfélforgalom az utóbbi három évben megduplázódott. A szaporodó kutatások témáját tekintve pedig kiemelhetjük, hogy 2006-ban és 2007-ben a megkeresések 60 %-a anyakönyvi adatokkal, családkutatással volt kapcsolatos, s az elmúlt éveket tekintve ez az arány folyamatosan növekszik, a 2000-2003 közötti időszakban pl. még csak 30-35 % volt. Mindezeket figyelembe véve megállapítható, hogy a családkutatók száma az utóbbi három-négy évben megháromszorozódott (a kb. 30 kutató-ügyfél száma összesen kb. 90-100-ra nőtt). Elsősorban ez a fokozott családkutatói érdeklődés felelős tehát a forgalom növekedéséért, és a szolgáltatási bevételek döntő része (két év átlagában kb. 70 %-a) is ehhez kapcsolható. Az említett bevételek részben kutatási szolgáltatásból (megrendelésre a levéltáros által végzett, megbízásos családkutatás), részben különféle másolatok készítéséből, ill. hitelesített anyakönyvi kivonatok kiadásából eredtek.

⁵ HERBERT W. WURSTER, passauai levéltáros előadása a Nemzetközi Levéltári Tanács 2004. évi, bécsi kongresszusán, a következő címmel: *Transforming Historic Sacramental Registers into Databases to Support Genetic Research*. Lásd: http://www.wien2004.ica.org/imagesUpload/pres_283_WURSTER_SKR03.pdf?PHPSESSID=7230ed24fb7c9533364e768725582fb4

Még jelentősebb az anyakönyvi kutatások aránya a Győri Egyházmegyei Levéltár esetében, ahol a kutatási esetekből 2006-ban 70 %, 2007-ben pedig 78 % volt anyakönyvekkel kapcsolatos.

Egy példa a megyei önkormányzati levéltárak köréből: a Nógrád Megyei Levéltárban, ahol a megye felekezeti anyakönyveinek mikrofilm-másolatai is megvannak, az anyakönyvi érdeklődés a kutatók körében meghaladja a 40 %-ot. Budapest Főváros Levéltárának kutatószolgálati munkatársa kb. 35 %-ra becsülte ezt az arányt.⁶

A MOL saját kutatottsági adatait évente hozza nyilvánosságra honlapján⁷, ahol jelenleg 2006-tal bezárólag érhető el a statisztikák. Ezek alapján a MOL évek óta 20 000 körül mozgó kutatóforgalmat bonyolít, amelyen belül az Óbudai részleg, ahol az anyakönyvi mikrofilmeket kezelik, egyre nagyobb hányadot képvisel, 2006-ban elérte az 50%-ot. Éppen a mikrofilm-kutatási eseteknél nem közli táblázatuk a zömmel az anyakönyvi kutatást jelentő mikrofilmes⁸ kutatási esetszámot, ezért a kéréslapok adatait vizsgáljuk:

Év:	2003	2004	2005	2006
Mikrofilmtári kéréslapok száma:	6 958	6 908	8 321	8 650
MOL kéréslapok száma összesen:	22 686	22 410	24 142	23 018
Családkutatási esetek aránya:	30,67%	30,83%	34,47%	37,58%

Ezek szerint az utóbbi években kitaróan növekedő anyakönyvi kutatások aránya a MOL-nál két éve meghaladta a 35%-ot.⁹

Visszatérve a KFL tapasztalataihoz, az anyakönyvek kutatása itt elsősorban mikrofilmek használatával történik, s a növekvő forgalom, az „ütközések” elkerülése érdekében kénytelenek voltunk mikrofilm-olvasónk használatában előjegyzést bevezetni. Az említett eszköz használata szinte folyamatossá vált.

A létszám növekedése mellett sokat változott a családkutatók kora-összetétele is. Korábban a jobb módú, tehetősebb külföldiek (az egykori társadalom felsőbb rétegeihez tartozó, gyakran nemesi ősökkel), esetleg a kitelepített, gyökereit kereső lakosság (pl. németek) voltak többségben, ma már a kutatók többsége belföldről érkezik, jelentős részük fiatal, és néhányan már különféle családkutató egyesületeknek, civil szervezeteknek is tagjai. Megjelent a családkutatás igénye a több nemzedéken át helyben maradt lakosságnál is, ami korábban nem volt jellemző. Rajtuk kívül természetesen jelen vannak „hivatásos”, vállalkozásként működő családkutató cégek-személyek is.

Érdekes adalékként jegyezzük meg, hogy az utóbbi években a levéltárban felújítási-karbantartási célból tevékenykedő munkásokat a családkutatás lehetőségei érdekelték (festők, asztalosok és a raktár átrendezésében segédkező diákok egyaránt érdeklődni kezdtek az anyakönyvek folyómétereit láttán, és néhányan kutatóinkká-ügyfeleinkké váltak). Úgy tűnik, hogy ez a forrás, s az „érintettség” érzése (az én őseim is köztük vannak...) képes

⁶ Ezúton is köszönjük Galcsik Zsolt (NML) és Szécsényi Mihály (BFL) adatközlését.

⁷ http://www.mol.gov.hu/index.php?akt_menu=344-ról letölthető a beszamolo_2006.pdf. A kutatóforgalmat l. 16-17. o.

⁸ A MOL maga is a mikrofilmtár kutatását az anyakönyvi kutatásokkal azonosítja. Amint a beszámolóban áll: Változatlanul jelentős a családtörténet iránti érdeklődés, a filmtár anyagának használata. (beszamolo_2006.pdf 16. o.)

⁹ A korábbi évek adatai lásd a vonatkozó beszámolóknál a Levéltári Szemlében, valamint Kálniczky László: A Magyar Országos Levéltár Filmtárában mikrofilmen őrzött anyakönyvek katalógusa 1. kötet. Budapest, 1998, 6. o. (utóbbi csak a kutató dobozok számát hozza, valamint azon belül az anyakönyvi tekercek számát és arányát).

megszólítani az átlagembert, és alkalmas arra, hogy kapcsolatot teremtsünk környezetünkkel. Az említett személyek más történeti-levéltári témák iránt általában semmilyen érdeklődést nem mutattak.

Levéltári szolgáltatásaink számadataiból az is látható, hogy a megrendelésre készített digitális felvételek számának növekedése mellett a hagyományos fénymásolatoké folyamatosan csökken, 2006-ban az arány 70-30 % volt a digitális másolatok javára. (Néhány évvel ezelőtt a helyzet még fordított volt.) Érdemes tehát figyelembe vennünk a digitális másolatok iránt növekedő igényt az anyakönyvekkel kapcsolatos szolgáltatásaink tervezésénél.

A jövő lehetőségeit, a tendenciákat illetően jelzés értékű lehet a számunkra, hogy a szomszédos Ausztriában, a hozzánk hasonló, jelentősebb anyakönyvi forrásanyaggal rendelkező intézményekben általában külön termekben fogadják a családkutatókat. A férőhelyek korlátozott száma, a folyamatos „telház” miatt itt rendszerint előre be kell jelentkezni, és a családkutatókkal foglalkozó levéltáros munkatársak kifejezetten az ő igényeikre-kéréseikre „szakosodnak”. A fokozott érdeklődésnek megfelelően az ilyen levéltárak honlapjain az online bejelentkezés-regisztráció és megrendelések mellett általában hangsúlyos szerepet kap a családkutatásokhoz használható források, ill. a kapcsolódó szolgáltatások alapos ismertetése is.

2.1.7.) Az anyakönyvek őrzési helye, az információ jelenlegi elérhetősége

Az 1895 előtti, eredeti egyházi anyakönyvi állomány több mint 90 %-a ma is az anyakönyvezés helyszínén, az illetékes egyházközségeknél található. Körülbelül 6-7 %-ot szállítottak be központi egyházi levéltárba, ezek a beszállítások elsősorban lelkész nélkül maradt, esetleg elnéptelenedő egyházközségeknél fordultak elő, ahol az iratokat (és köztük az anyakönyveket) a károsodás-pusztulás elől mentették¹⁰. Annak ellenére, hogy az említett egyházközségek levéltárai jogilag magánlevéltárak, amelyek nem kötelesek kutatókat fogadni, és az anyakönyvekről gyakran másodpéldányok, ill. mikrofilm másolatok is készültek, melyek szintén használhatóak, információink szerint jelenleg is folyik kutatás az eredeti anyagban, bár ennek pontos nagyságrendje nem megállapítható. A családkutatók ui. szívesen használják az eredeti forrást, élvezve a folytonosságot (az 1895 utáni anyakönyvek is kéznél vannak), a mutatók nyújtotta könnyebb tájékozódási lehetőséget, és esetenként a földrajzi közelségből adódó könnyebb elérhetőséget. Az egyházközségek levéltáraiba ugyan általában nehezebb bejutniuk (ez gyakran a megfelelő kapcsolatteremtésen, a lelkész megítélésén, bizalmának elnyerésén múlik), ha viszont megkezdték a munkát, általában szabadon, a levéltárak kutatási szabályzatainak korlátai nélkül dolgozhatnak. Saját másolatokat, képfelvételeket készíthetnek, felügyelet nélkül kutathatnak, időnként az anyakönyvek hasonló célú „kölcönzésére” is van példa. Az említett használat, a szabályozatlanság egyik szomorú következménye, hogy az eredeti anyakönyvi sorozatokban az utóbbi évtizedekben keletkezett hiányok is előfordulnak.

Annak ellenére, hogy az anyakönyvek az egyházi levéltárak jellegzetes forrásai, a központi egyházmegyei- és egyházkerületi levéltárak „ellátottsága” ezen a téren igen változatos. A központi egyházi levéltárak elsősorban a másodpéldányok vezetésének kezdetétől őriznek komolyabb anyakönyvi állományt,¹¹ ill. kis mennyiségben beszállított eredeti anyakönyvekkel is rendelkezhetnek. A kutatások szempontjából ez utóbbinál jelentősebb lehet, hogy egy-egy levéltár mikrofilmen is megvásárolhatta az egyházmegye területére vonatkozó, a Magyar Országos Levéltárban meglévő anyakönyvi filmek másolatát. Ez a vásárlás a filmezés

¹⁰ Hasonló beszállítások történtek a következő r.k. egyházmegyei levéltárakban: Győr, Kalocsa, Székesfehérvár, Veszprém, Eger és Pécs. Figyelembe véve más levéltárak terveit is, a beszállított anyakönyvek mennyisége a jövőben várhatóan jelentősen nőni fog.

¹¹ Fentebb már láthattuk, hogy ez a katolikus levéltáraknál néhol 1826-tól, máshol csak 1895-től kezdődően történt, a protestáns központi levéltárakban anyakönyvi másodpéldányokat általában nem őriznek.

évtizedeiben, az 1960-as években kevésbé volt jellemző, de figyelembe véve az utóbbi évtized kutatói érdeklődésének változásait, az elmúlt években több levéltárban is megkezdtek az említett mikrofilmek módszeres gyűjtését, utólagos vásárlását.¹²

Az egyházmegyei, központi levéltárakban végzett kutatás előnye lehet, hogy az eredeti anyakönyvek (mikrofilmes, ill. beszállított) anyaga szükség esetén összevethető-kiegészíthető a másodpéldányok és egyéb anyakönyv-típusok információival, s hogy szerencsés esetben egy jelentősebb (gyakran több vármegyéni) terület forrásai megtalálhatók egy helyen. A katolikus püspöki levéltárakban megvannak a bérnyomtatási anyakönyvek is, melyek pl. a korai időkben fontos kiegészítő információkat adhatnak a családkutatásokhoz. Előnyként említhető továbbá, hogy ehhez a szinthez általában nyilvános magánlevéltári intézmény kapcsolódik, amely szabályozott módon, rendezettebb körülmények között fogad kutatókat. A kutatást nehezíti viszont, hogy intézményenként igen változatos mennyiségű az anyag (jelentős eltérések vannak akár a másodpéldányok, akár a mikrofilmek terén), vagyis komoly tájékozódás, a segédletek alapos átböngészése után érdemes csak munkához látni. Egy másik gyakorlati nehézség, hogy általában hiányoznak az egyházközségeknél meglévő mutatók-indexek, s ez nehezebb eligazodást eredményez. Mutatók a másodpéldányokhoz nem készültek, az eredeti anyag mikrofilmezésekor pedig a mutatókat csak ritkán felvételezték.

Amint azt fentebb már említettük, 1826-tól kezdődően a születési-, házassági- és halálozási anyakönyvi másodpéldányokat a törvényhatóságok is gyűjtötték, így a mai megyei önkormányzati levéltárakban is jelentős anyakönyvi állomány található. Az egyes települések anyakönyvi sorozataiban azonban időnként hiányosak, amit az adatszolgáltatás változó fegyelme, s az ezzel kapcsolatos mulasztások okoztak. Az anyakönyvekhez itt sem készültek mutatók, és gyakran előfordul, hogy az állománynak hozzáférhető (publikált) segédlete sincsen, a fondjegyzékben pedig a teljes állomány egy sorba kerül, egyetlen évkörrel és folyómérő megjelöléssel. Az anyag kutatása jelenleg még viszonylag szerény mértékű (ebben annak is szerepe lehet, hogy az 1826 előtti időszak adatai hiányoznak), de ez a növekvő érdeklődést, ill. az idő múlását tekintve minden bizonnyal változik: egyre jelentősebbé válhat az 1895 utáni, polgári anyakönyvek kutatása. Az 1895 utáni időszakban felekezetekre való tekintet nélkül, egy nagyobb terület (vármegye, ill. nagyobb város) forrásait érhetik el itt a legcélszerűbben a környékbeli érdeklődők.

Az 1895 előtti felekezeti anyakönyveket a Mormon Egyház Genealógiai Társaságának (Salt Lake City, USA) megbízásából és költségére vették filmre a Magyar Országos Levéltárban, az 1960-as években. A MOL mikrofilmtárban összesen 3.238 egyházi anyakönyvezési hely (egyházközség, gyülekezet) anyakönyveinek adatai találhatóak meg az 1895 előtti időszakból. A felvételek száma 3.337.785, a számok nagyságrendje önmagáért beszél, tartalmukra a statisztikai elemzésnél még visszatérünk. Most a kutatásuk kapcsán annyit szükséges megjegyeznünk, hogy a mikrofilm másolatok országos, központi szolgáltatásának vitathatatlan előnye, hogy egy helyütt szinte minden megtalálható. A „szinte minden” kifejezés óvatossága a felvételek bizonyos hiányosságaira utal: előfordultak ui. kimaradt egyházközségek, ill. rossz minőségű felvételek, bár az így keletkezett hiány nem haladja meg a teljes állomány 1 %-át.¹³ Nem mikrofilmezték továbbá a bérnyomtatási-konfirmációs (és egyéb) anyakönyveket, ill. általában az anyakönyvi mutatókat-indexeket sem. Az is tény ugyanakkor, hogy a már említett, utóbbi évtizedben keletkező hiányok, egy-egy egyházközségnél eltűnt eredeti anyakönyvi kötet esetében az egyetlen kutatási-információs lehetőséget manapság a mikrofilm másolatok jelentik. Az anyakönyvi mikrofilmek kutatása a MOL Bécsi úti épületében igen jelentős. Kutatási nehézséget talán

¹² Anyakönyvi mikrofilm-másolatokat vásároltak pl. Kalocsán, Győrben és Szombathelyen (utóbbi kettő esetében az egyházmegye összes plébániájának anyakönyve kutatható a mikrofilmek révén), és több helyen is terveznek még hasonló vásárlást.

¹³ Hiányzó egyházközségekre példa a Győri Egyházmegye esetében Fertőendréd és Vitnyéd. A rossz minőségű felvételeket utólagos javításokkal pótolni igyekeztek, de így is előfordulnak használhatatlan részek.

éppen túlterheltsége, a mikrofilm-olvasó berendezések kapacitásának szűkössége jelent.¹⁴ A mikrofilm másolatok kutatása nemcsak a MOL-ban történik, szintén jelentős forgalmat bonyolít pl. a BFL, és más önkormányzati- és egyházi levéltárakban is alkalmazzák őket.

A fentiekből látható, hogy az anyakönyvek őrzési helye, ill. információik kutathatósága-elérhetősége igen változatos. A kutatások arányát-mennyiségét illetően becslésünk szerint Magyarországon az elmúlt időszakban évente kb. 13 ezer kutatási eset fordult elő az anyakönyvi állományban. Ebből 65 % (8.500 eset) a MOL-ban történt, 27 % (3.500 eset) az önkormányzati levéltárakban, 7 % (1.000 eset) pedig az egyházmegyék-egyházkerületek központi levéltáraiban. Az eredeti anyakönyvek őrzési helyén, a lelkészségeken folytatott, levéltári szempontból regisztrálatlan kutatások száma néhány száz lehet.¹⁵

2.2.) Számadatok: anyakönyvi oldal- és bejegyzés-számok kalkulálása

2.2.1.) Az 1895 előtti anyakönyvi felvételek száma

Az 1895 előtti anyakönyvi oldal- ill. felvételszámok statisztikai elemzését a MOL internetes adatbázisának mikrofilmtárra vonatkozó adatai segítségével végezzük, a főbb számok a következő táblázatban láthatóak:

Felekezet	Évkör kezdő-éve	Felvétel	Település ¹⁶	1827 előtti település	1827 előtti %	1800 előtti település	1800 előtti %	1700 előtti település	Indexek felvétele /település.	Index %
Róm. kat.	1633-	2 164 532	1 416	1 220	86,1	1 121	79,1	81	152	10,7
Református	1624-	681 285	1 032	925	89,6	842	81,5	7	18	1,7
Evangelikus	1624-	222 885	265	202	76,2	172	64,9	5	22	8,3
Izraelita	1760-	125 521	293	18	6,1	10	3,4	0	4	1,3
Gör. kat.	1728-	58 343	100	86	86,0	61	61,0	0	1	1,0
Gör. keleti ¹⁷	1715-	83 805	83	71	85,5	57	68,6	0	0	-
Baptista	1883-	74	4	0	-	-	-	-	0	-
Nazarénus	1858-	1 308	44	0	-	-	-	-	0	-
Unitárius	1889-	32	1	0	-	-	-	-	0	-
Összesen:	1624-	3 337 785	3 238	2 522	77,8	2 263	69,8	93	197	6,0

(Megjegyzés: az 1827 előtti időre vonatkozó rk., ref. és ev. adatainkban csak a vegyes és születési/keresztelési anyakönyvek szerepelnek, mivel általában ezek a legkorábbiak. Kontroll gyanánt, hogy megvizsgáljuk, milyen nagyságrendben fordulhat elő olyan anyakönyvező egység, ahol a halotti vagy házassági anyakönyvek a keresztelésinél – és vegyesnél – valamely oknál fogva korábbról indulnak, és ezért az adott helység/településrész kimaradt 1827 előttiek közül, tételenként leszámoltuk az izraelita, görög keleti és a görög katolikus felekezetek anyakönyveit. A három felekezetenél 2, 3 és 1 volt az eltérés, ami mindössze néhány százalékot jelent a felekezetenként regisztrált összes egyházközséghez vagy anyakönyvi kerülethez képest.)

¹⁴ A megjegyzés semmiképpen sem számonkérés a MOL irányában, az említett kapacitás további bővítése hely hiányában nem is lehetséges, 50 készüléknél több egyszerűen nem fér el a kutatóteremben, s a mikrofilm-olvasók használata szinte folyamatos.

¹⁵ Becslésünk egyrészt a MOL mikrofilm másolatainak használatán, ill. a levéltáros kollégák szóbeli közlésén alapul. A lelkészségeken folyó munka becslése nagyon bizonytalan, itt csak szórványos adatokkal rendelkezünk.

¹⁶ Itt valójában egyházközségekkel (hitközségekkel) és anyakönyvi kerületekkel számolunk, hiszen egy település több felekezetenek adhat otthont, illetve ugyanazon felekezet egy településen több gyülekezetben is szerveződhet.

¹⁷ A görögkeleti egyházat valójában több részre bontva illene beilleszteni, mivel tökéletesen független jogi személyekről van szó. Anyakönyveik száma, valamint azok évkörének stb. jellege, illetve hasonlóságai ezen a téren nem indokolják a külön szereplést. Tájékoztatásul: a *Magyar Ortodox Adminisztrátúra* 1715-tel kezdődő és 5 településen vezetett anyakönyveiről 1 203 felvétel, a *Román Egyház* 1778-cal kezdődő anyagáról (15 település) 14 848 felvétel, míg a *Szerb Egyház* 1725-től 63 egyházközségben vezetett könyveiről 51 044 felvétel készült.

A táblázat adataiból látható, hogy Magyarország mai területén összesen legalább 3238 anyakönyvező egység (fondképző) működött illetve működik. Mivel egy településen több felekezet is jelen van és anyakönyvez párhuzamosan, sőt akár egy felekezet egyazon településen (legjellemzőbben Budapesten és a nagyobb városokon) belül több fondképzőt is „működtethet”, innen ered, hogy az alig több mint 3100 településsel rendelkező országban 3200 felett van az egyházközségek és anyakönyvi kerületek száma. Óvatos megfogalmazásunk abból is adódik, hogy a jelek szerint mikrofilmfelvételre nem került anyakönyvekkel is számolnunk kell (ez a rk. Győri Egyházmegye esetében például Fertőendréd és Vitnyéd), amelyek az adatokból természetesen hiányoznak. Utóbbiak azonban a Győri Egyházmegye teljes anyagának kevesebb mint 1%-ára tehető, ezért a még esetleg mikrofilmen nem elérhető egyházközségek vagy anyakönyvi kerületek a fenti számokat alig befolyásolják.

A Magyarországra vonatkozó teljes felvételezett anyag 2008. márciusában a MOL szerverén működő anyakönyvi online adatbázis (<http://www.natarch.hu/fondx/aker.html>) szerint 3 337 785 felvételre rúgott, ami csaknem 7 millió oldalnyi dokumentumot jelent. Majdnem 2/3-a a római katolikus egyház produktuma, amely megfelel a mai népességi-felekezeti arányoknak is. A református egyház kerekén 1/5-del rendelkezik, a maradékot lényegében az evangélikus, izraelita, görög katolikus és ortodox anyakönyvek adják, hiszen a baptista, nazarénus, vagy unitárius anyakönyvek hazai mennyisége a nagy egészhez képest igen csekély.

Az 1620-as években megkezdődő anyakönyvezés időbeli eloszlását is vizsgáltuk, a későbbi digitalizálási munkák célszerű ütemezésének tervezése miatt. 1827, vagyis az önkormányzati levéltárakban őrzött anyakönyvi másolatok megjelenése előtt 2522 anyakönyvezési helyet regisztráltunk, amely aránya az összeshez képest – a még fel nem vett regiszterekkel, illetve módszerünk hibalehetőségeivel (l. az apró betűs részt a táblázat alatt) is számolva csaknem eléri a 80%-ot. A 6 nagy mennyiségű anyakönyvvel rendelkező felekezetből egyedül az izraeliták anyaga tér el lényegesen a többitől – nyilván történelmi okok miatt: náluk alig 6% az 1827 előtt anyakönyvező kerületek aránya. Ugyancsak az említett korrekciós tényezőket tekintetbe véve az 1800 előtti anyakönyvező helyek (2263 db.) aránya meghaladja a 70%-ot, míg a 17. században kezdődő anyakönyvi sorozatok száma 93, amely már csak a 3 nagy egyházat érinti és a 3%-ot sem éri el.

Külön foglalkozunk alább az anyakönyvi mutatókkal is, ezért számszerűen is vizsgáltuk ezek mikrofilmre vételét. Mindössze az egyházközségek 6%-át kitevő, 197 hely anyakönyvéhez fotóztak az OL munkatársai mutatókat, ami persze nem jelenti sem azt, hogy ezek esetében az összes meglévőt felvették, és azt sem, hogy a többihez nem készült hasonló mutató. Mindenesre ez a sokasághoz képest elhanyagolható tétel, és természetesen nem derül ki belőle, hogy mennyiben érintette az anyakönyvekkel egybekötött, illetve külön kötetben fennmaradt mutatókat.

Arra vonatkozó adatokat, hogy oldalszámokban kifejezve mennyit jelenthet ez az 1827 előtti iratanyag, az OL adatbázisa nem tartalmaz. Iratfolyóméter-méricskéléssel nyilván nem lehet érdemlegesen megbecsülni, hiszen az idők során fejlődő gyártási technológiával változik a papír vastagsága is. Vizsgálhatjuk azonban – igaz, csak megközelítő adatokkal, hiszen itt egyáltalán nem állnak rendelkezésre pontos adatok – a Győri Egyházmegye adatait, annak 1993-ig érvényes egyházkormányzati határai között.

Az egyházmegye 1636-tal induló anyakönyvei összesen 223.960 felvételen vannak, a 158 anyakönyvezési helyből 147 anyakönyvezett 1827 előtt. Az ez előtti könyvekről készült felvételek száma mintegy 87 000, ami nem egész 39%-a az összes felvételnek. Természetesen az egyházmegye történelmi adottságai az országos átlagnál jobbak, ezért ennél az aránynál országos átlagban kevesebbre lehet számítani, talán ha 30-35%-ra.

2.2.2.) Az anyakönyvi bejegyzések száma

Az anyakönyvek feldolgozása szempontjából a bejegyzések száma is fontos lehet, de sajnos ezzel kapcsolatos adatokat a levéltári nyilvántartások nem tartalmaznak. A Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban, 18 plébánia anyagán végzett számítások eredménye mégis közölhető, és segítségükkel bizonyos következtetések levonhatók a teljes anyakönyvi adatállományra nézve. A bejegyzések és felvételszámok összevetése tehát a következő:

Katolikus anyakönyvek Település, (kezdő év):	Bejegyzés számok:				Felvétel számok:		
	1825-ig	1826-1894	1895-1920	Összesen	1894-ig	1895-1920	Összesen
Bajaszentistván (1809)	3974	20142	5384	29500	2748	673	3421
Bátya (1714)	17195	21909	5785	44889	3227	723	3950
Császártöltés (1767)	6710	14808	5735	27253	2145	717	2862
Dunapataj (1726)	5543	7165	3926	16634	1294	491	1785
Dunaszentbenedek (1737)	9715	4447	1010	15172	1073	126	1199
Dusnok (1736)	13169	18561	6291	38021	3266	786	4052
Érsekcsanád (1799)	414	1733	624	2771	415	78	493
Fajsz (1720)	12557	17922	5291	35770	3173	661	3834
Foktő (1762)	8571	11944	3227	23742	1859	403	2262
Géderlak (1815)	1130	9725	2871	13726	1033	359	1392
Hajós (1723)	17678	24443	7872	49993	5060	984	6044
Homokmégy (1878)	0	6353	8814	15167	854	1102	1956
Kalocsa (1700)	52344	89805	28242	170391	12443	3530	15973
Miske (1720)	11628	17700	4767	34095	3416	596	4012
Nemesnáudvar (1724)	10533	13621	5029	29183	2363	629	2992
Sükösd (1711)	18344	21311	6811	46466	3240	851	4091
Szakmár (1868)	0	7436	6091	13527	944	761	1705
Uszód (1870)	0	1098	958	2056	217	120	337
mindösszesen:	189505	310123	108728	608356	48770	13590	62360
mindösszesen %:	31%	51%	18%	100%	78%	22%	100 %

Annak ellenére, hogy módszertani tanulmányunk az 1895 előtti egyházi anyakönyvekre vonatkozik, a táblázat 1895-1920 közötti adatait is megtartottuk. Ennek célja pusztán annak érzékeltetése, hogy az 1895 utáni évtizedekben – melyek kutatása fokozatosan aktuálissá válik – milyen jelentős adatmennyiséggel számolhatunk. Az 1895-1920 közötti felvételszám (13.590) például igen jelentős az 1895 előtti teljes felvételszámhoz (48.770) viszonyítva, annak közel harmadát jelenti!

A rövid kitérő után, a bejegyzések számára térve, az 1895 előtti időszakra koncentrálna megállapítható, hogy a teljes bejegyzés-szám kb. 500 ezer, melyből az 1826 előtti bejegyzések aránya 38 %, az 1826-1895 közöttieké pedig 62%. A felvételek számában az 1826 előtti időszak aránya ennél kisebb, ennek oka, hogy a korábbi bejegyzések kisebb helyen is elfértek, vagyis a korai anyakönyvi oldalakon több bejegyzés található, mint a későbbi nyomtatott, rovatos korszakban. Másként fogalmazva, az 1827 előtti anyakönyvek sokkal

„sűrűbbek”, egységnyi lapon több adatot hordoznak, így a képi digitalizálásukra fordított munka „gazdaságosabb”, hiszen egységnyi felvétel több bejegyzés digitalizálását eredményezi, mint a későbbi anyakönyveknél.

A bejegyzések anyakönyvi típusonkénti elkülönítését az imént említett 18 plébánia adatai alapján a következő táblázatban találjuk:

Időszak:	Mennyiség:	Kereszteltek:	Egybekeltek:	Meghaltak:	Összesen:
kezdetektől	db	106.011	19.367	64.127	189.505
1826-ig	%	56%	10%	34%	100%
1826-tól	db	153.678	34.148	127.426	315.252
1895-ig	%	49%	11%	40%	100%
Összesen:	db	259.689	53.515	191.553	504.757
Összesen:	%	51%	11%	38%	100%

A táblázat adatai alapján megállapítható, hogy az anyakönyvi bejegyzések kb. fele keresztelési feljegyzés, alig több mint 10 % a házassági bejegyzések aránya, a halotti bejegyzéseké pedig megközelítőleg 40 %, mely a korai időkben még gyengébb (ennek oka, hogy a halálozást általában később kezdték anyakönyvezni).

Az említett települések anyakönyveinek oldalankénti bejegyzés-átlaga 1894-ig a következő:

Oldalankénti bejegyzések átlaga		
Plébánia:	Tizedes pontossággal:	Kerekítve:
Bajamentistván	8,7	9
Bátya	12,1	12
Császártöltés	10,03	10
Dunapataj	9,8	10
Dunaszentbenedek	13,1	13
Dusnok	9,7	10
Érsekcsanád	5,1	5
Fajsz	9,6	10
Foktő	11,03	11
Géderlak	10,5	10
Hajós	8,3	8
Homokmégy	7,4	7
Kalocsa	11,4	11
Miske	8,5	8
Nemesnádudvar	10,2	10
Sükösd	12,2	12
Szakmár	7,8	8
Uszód	5,05	5
Összesen:	9,47	9,5

A teljes magyarországi anyag, a MOL mikrofilmtára esetében említett 3.337 ezer anyakönyvi felvétel esetében ezzel az átlaggal számítva összesen közel 32 millió bejegyzéssel számolhatunk.

3.) Az anyakönyvek digitalizálásának tapasztalatai

A forrástípus tartalmi és statisztikai elemzése után, a digitalizálás lehetőségeinek számbavétele előtt célszerű áttekinteni az eddigi tapasztalatokat, az elmúlt évtized témánkba vágó kísérleteit-kezdeményezéseit. Célunk a főbb tendenciák, az eredmények és hiányosságok felismerése-érzékeltetése. A tapasztalatok összegzésekor praktikus okokból külön tárgyaljuk a hazai és külföldi kezdeményezéseket.

3.1.) A magyarországi anyakönyvi digitalizálási kísérletek számbavétele

A digitalizálás szót tágan, általánosságban értelmezve megállapítható, hogy életünk más területeihez hasonlóan az anyakönyvekkel kapcsolatban is számos helyen születtek digitális képi- és szöveges tartalmak az elmúlt évtizedben. Az is rögtön megállapítható, hogy az említett munkák-kezdeményezések lényegében mindenfajta egyeztetést, komolyabb tervezést nélkülöztek, s általában egyéni igényeknek-érdeklődésnek megfelelő feladatokat oldottak meg. Tudomásunk szerint a mai napig nem készült pl. teljes szövegű (vagyis az anyakönyvek valamennyi információját szövegesen tartalmazó) történeti adatbázis magyarországi településről. Az 1990-es években már voltak ezzel kapcsolatos tervek, kísérletek (pl. Keszthely esetében), és hasonló törekvéseket moderált az ELTE néhány éve elhunyt tanára, Benda Gyula is. A kezdemények azonban befejezetlenek maradtak, és azóta sem hoztak nyilvánosságra eredményt, nem tettek hozzáférhetővé kész adatbázist. Családfakutatók időnként végeztek nagyobb adatgyűjtéseket egy-egy település (pl. Bácsalmás, Császártöltés, Gara, Nemesnádudvar, Mecseknádasd, Óbánya) esetében, de ezek inkább speciális névmutatóknak felelnek meg, melyek általában családkönyvek szerkesztésének-kiadásának céljából készültek, és nem tartalmazzák az anyakönyvek valamennyi információját, csak egyéni ízlés szerint válogatnak a számukra legfontosabbakból.

Szinte lehetetlen számba vennünk a képi digitalizálást-fotózást, elsősorban az eredeti anyakönyveket őrző lelkészségeken történtek dokumentációs hiányosságai miatt. A levéltárakban tudomásunk szerint nem történtek nagyobb volumenű, tervezett képi anyakönyvi digitalizálások, legfeljebb bizonyos irathianyokat pótoltak és egészítettek ki ebben a formában, ill. kutatói megrendeléseknek tettek eleget, szolgáltatás-jelleggel. A lelkészségeken ugyanakkor bizonyos családkutatók jelentős számú képfelvételt készítettek, elsősorban digitális fotózással. Az elmúlt néhány évben ezen a területen ösztönző hatást váltott ki az eszközök gyors fejlődése, javuló elérhetősége-terjedése. Több teljes egészében lefényképezett plébániai anyakönyvi állományról is tudomásunk van pl. a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye esetében. A magánszemélyeknél lévő képek további használatának módja-lehetősége kérdéses. A digitális képek zöméhez tapasztalataink szerint egyáltalán nem társulnak egyéb meghatározó-magyarító jellegű információk, ún. metaadatok.

Az NKA levéltári adatbázisokat felmérő munkabizottsága számára múlt évben adott válaszok alapján három olyan levéltárról tudunk, ahol az anyakönyvek információiból adatbázist építettek. A három közül az egyik, a Szarvas Ó-Templomi Evangélikus Egyházközség anyakönyvi adatbázisa azonban lényegében csak mutató jellegű, 1700-tól tartalmazza a keresztelek, házasságok és halálozások adatait. Előnye, hogy a gyülekezet teljes anyakönyvi anyagára kiterjed, és napjainkig kész, hátránya, hogy a néven túl mindössze néhány meghatározó jellegű adatot tartalmaz (pl. szülők neve és egy évszám-folyószám, a bejegyzés forrására-helyére utalva). Így ez a kezdeményezés lényegében csak digitális mutatóként értékelhető.

Tudomásunk szerint nagyobb méretű, jelentős adatmennyiséget tartalmazó anyakönyvi adatbázis két helyen, a Nógrád Megyei Levéltárban és a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban található, így a továbbiakban ezeket a vállalkozásokat ismertetjük részletesebben.

3.1.1.) Két levéltári anyakönyvi adatbázis ismertetése

A Nógrád Megyei Levéltárban hozták létre a mai Salgótarjánhoz tartozó egykori települések felekezeti anyakönyveinek adatbázisát (18. sz. eleje – 1850).¹⁸ A Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban pedig az 1700-1910 közötti időszakból dolgozták fel Kalocsa és szállásai római katolikus anyakönyveit. A két adatbázist a következőkben egységes szempontok alapján szeretnénk ismertetni, melyhez jól használhatóak a tavalyi év során az NKA levéltári adatbázisokat felmérő munkacsoportja számára készített jelentések.

Adatbázis megnevezése:	A mai Salgótarjánhoz tartozó egykori települések felekezeti anyakönyvei	Kalocsa és szállásai történeti anyakönyvi adatbázisa
Évkör:	18. sz. eleje – 1850	1700-1910
Nyelv:	latin, magyar	latin, magyar
Cél:	családkutatások, társadalomtörténet	speciális forráskiadvány, a tömeges adatok kezelhetősége
Dokumentáció:	nincsen	nincsen
Szabványok:	Dublin Core, DDI	-
Adatbázis típus:	relációs	szöveges táblák, kapcsolatok nélkül
Szoftverek, platform:	MS SQL Server, MS Windows NT	Orbis, Folio Views
Export/import lehetőség, formátum:	igen, csv, Excel, relációs adatbázisokba	igen, dbf, xml
Szerkezet, táblák:	ld. külön	ld. külön
Adatfeldolgozási, adatbeviteli szabályzat:	nincsen	nincsen
Tezaurusz, kulcsszó-rendszer használat:	igen	nincsen
Rekordok száma:	145.000 vegyes, 38.500 házassági, 40.000 segédrekord (relációt reprezentáló)	150.000 anyakönyvi bejegyzés (keresztelés, házasság, halálozás)
Kitöltöttség szintje a forráshoz képest:	50 %	80 %
Digitalizált objektumok, csatolt képek:	nincsenek, de lehetőség van rá	2.500 kép, folyamatosan gyarapodik
Adatbázis építése:	2005-től, jelenleg időszakosan felfüggesztett	1997-2003, 2008-2009, (2009-ben a tervek szerint befejeződik)
Anyagi támogatás:	NKA	NKÖM-OKM, NKA, önkormányzat
Adatszolgáltatás, kutatás:	Internet, belső hálózat-kutatóterem	lokálisan, a levéltárban
Felhasználói, kutatói visszajelzés:	nincsen értékelhető visszajelzés	nincsen, korlátozott a használat de egy-két publikáció már készült az adatbázis használatával
Publikáció:	Internet	DVD-ROM (tervezett)
Kapcsolódás NDA-hoz, más keresőportálhoz:	nincsen	nincsen

Mindkét vállalkozásban közös, hogy jelenleg még egyik sem befejezett. A munka elsősorban csak különféle (pályázati, önkormányzati) támogatások elnyerése esetén halad, melyek általában alkalmoszerűek, így a teljes folyamat nem tervezhető. Az adatbázisok hasonló forrásanyagra épülnek, a salgótarjáni katolikus és evangélikus, a kalocsai csak katolikus anyakönyvekre. Ezek a felekezetek azonban az adott időszakban lényegében lefedték a lakosságot. A két adatbázis tehát hasonló tartalmú és nagyságrendű de jelentős különbségeik is vannak, melyek részben születésük eltérő idejéből (a két adatbázis tervezése között majd egy évtized telt el), részben pedig létrehozásuk körülményeiből erednek. 1996-ban Kalocsán az Orbis adatbázis-kezelő program segítségével olyan táblák születtek, melyek egyszerűen tükrözték a forrást, az anyakönyvi bejegyzések rovatait. A táblák használata elsősorban az egyszerű adatbevitelt célozta, visszakereshetővé téve e rovatok (azaz

¹⁸ Ezúton köszönjük Tyekvicska Árpád igazgató úr közreműködését, aki tájékoztatást adott az adatbázisról.

számítógépes mezők) tartalmát-szövegét. A felhasznált szoftver, az Orbis még nem volt alkalmas képek kezelésére, ill. Internettel kapcsolatos műveletekre, valójában az ezzel kapcsolatos igények csak később jelentek meg. A feldolgozó munka komolyabb informatikai háttér (pl. informatikai szakemberek rendszeres segítsége) nélkül zajlott. Az adatbeviteli munka a levéltárban, néhány személy közreműködésével történt. Öt-hat év múlva, mire az adatbázis igazán komoly tartalommal rendelkezett, a használatos szoftver a kommunikációs- és felhasználói igények változása miatt elavulttá vált, ezért került sor exportjára a sokoldalú használatot biztosító, Arcanum Adatbázis Kft. által használatos Folio Views segítségével. (Az Orbis az 1990-es évek elején írt, DIBASE alapú adatbázis kezelő program, melynek fejlesztése időközben megszűnt, és internetes szolgáltatásokra, valamint képek kezelésére sajnos alkalmatlan.)

Salgótarjában, 2005-ben jóval komolyabb informatikai tapasztalatokkal-háttérrel láttak munkához. Vállalkozásuk lényegét egy már létező, Excel táblákban tárolt helytörténeti anyakönyvi adatgyűjtés felhasználása jelentette. Ennek a korábban összegyűjtött anyagnak adott a születő adatbázis modern, az adatállomány megfelelő kezelésére és későbbi bővítésére is alkalmas kereteket. Az adatbázisban adatbeviteli munka nem folyt, de a jövőben tervezik a folytatását.

3.1.2.) A levéltári anyakönyvi adatbázisok táblái

Az említett különbségek az adatszerkezet terén is okoztak eltéréseket, melyre az alábbiakban, az adatbázisok tábláinak ismertetésével térünk ki. Salgótarján esetében két táblát találunk majd, melyek közül az első amolyan személyi nyilvántartó lap jelleggel összegzi egy személy anyakönyvezésével kapcsolatos információkat-eseményeket, míg a másik a házasságkötéseket regisztrálja. Az anyakönyvek adatai ebben a rendszerben személyenként jól áttekinthetőek. Kalocsa esetében a három ismertetett tábla egyszerűen a keresztelési, házassági és halotti anyakönyvek bejegyzéseinek tükré, melyben az adatbevitel során tapasztalt nehézségeket is igyekeztünk megjegyzések formájában feltüntetni.

Az anyakönyvi adatbázis táblái a Nógrád Megyei Levéltárban

I. tábla: születési, bérnálási és halálozási adatok (NML)	
1.	Egyedi azonosító
2.	Név
3.	Születési anyakönyvi szám
4.	Halálozási anyakönyvi szám
5.	nem
6.	Születési hely
7.	Születési dátum
8.	Halálozás helye
9.	Halálozás dátuma
10.	Halálozás oka
11.	Temetés helye
12.	Jogállás születéskor
13.	Jogállás halálozáskor
14.	Halálozás bejelentője (rekord hivatkozás)
15.	Kapcsolat (halálozás bejelentőjével)
16.	Apa (rekord hivatkozás)
17.	Apa jogállása születéskor
18.	Apa foglalkozása születéskor
19.	Apa jogállása halálozáskor
20.	Apa foglalkozása halálozáskor
21.	Anya (rekord hivatkozás)
22.	Anya jogállása születéskor

I. tábla: születési, bérnálási és halálozási adatok (NML)	
23.	Anya foglalkozása születéskor
24.	Anya jogállása halálozáskor
25.	Anya foglalkozása halálozáskor
26.	Vallása
27.	Keresztelés helye
28.	Keresztelés ideje
29.	Keresztelő pap (rekord hivatkozás)
30.	Bérnálási anyakönyvi szám
31.	Bérnálás helye
32.	Bérnálás ideje
33.	Bérmaszülő (rekord hivatkozás)
34.	Bérnáló pap
35.	A személy pap-e
36.	Megjegyzés
37.	Utolsó módosító
38.	Utolsó módosítás dátuma

II. tábla: házassági adatok (NML)	
1.	Egyedi azonosító
2.	Házassági anyakönyvi szám
3.	Házasságkötés helye
4.	Házasságkötés ideje
5.	Férj (rekord hivatkozás)
6.	Férj jogállása házasságkötéskor
7.	Férj foglalkozása házasságkötéskor
8.	Férj lakhelye házasságkötéskor
9.	Feleség (rekord hivatkozás)
10.	Feleség jogállása házasságkötéskor
11.	Feleség foglalkozása házasságkötéskor
12.	Feleség lakhelye házasságkötéskor
13.	Eskető pap (rekord hivatkozás)
14.	Megjegyzés
15.	Utolsó módosító
16.	Utolsó módosítás dátuma

Az anyakönyvi adatbázis táblái a Kalocsai Főegyházmezei Levéltárban

I. tábla: kereszteltek anyakönyvi bejegyzései (KFL)		
Sorszám	Mező neve	Leírása, megjegyzések
1	Sorszám	Az anyakönyvi bejegyzés sorszáma (folyószám). Eredetiben csak egy szám, de érdemes kiegészíteni az évvel, az anyakönyv típusának betűjelével és az anyakönyvezési hely nevével, mert a rekord így bármikor pontosan azonosítható a forrásával.
2	Keresztelés helye	Az a hely, ahol a keresztelést végezték és az anyakönyvet kiállították. Ez nem mindig azonos a születés helyével!
3	Születés dátuma	A kezdeti időszakban még nem különböztették meg, aztán egy-két szóval utaltak rá, végül önálló rovattá vált. Régen általában közel esett a keresztelés időpontjához.

I. tábla: kereszteltek anyakönyvi bejegyzései (KFL)

Sorszám	Mező neve	Leírása, megjegyzések
4	Keresztelés dátuma	A keresztelési anyakönyvek elsősorban ezt a dátumot rögzítették, ha csak egy időpont található, az a keresztelés dátuma.
5	Név	A keresztelt neve. Az eredetiben itt általában csak egy (vagy több) keresztnév áll, de az adatfeldolgozás szempontjából célszerű teljes neveket kezelni, és a családnevet is használni. A nevek írásmódja változó lehet, az ezzel kapcsolatos eljárást (pl. egységesített név használata) érdemes szabályzatban rögzíteni. Mi az eredeti alakot használtuk.
6	Neme	A keresztelt neme. Időnként rövidítve, pl. fi/nő
7	Származása	A keresztelt törvényes, vagy törvénytelen gyermek.
8	Szülők neve	A szülők neve # jellel elválasztva, előre az apa, majd az anya adatai.
9	Szülők származása	Az a helység, ahol a szülők születtek. Ha különböző, akkor előre az apa, majd az anya adatai # jellel elválasztva.
10	Szülők foglalkozása	Előre az apa, majd az anya foglalkozása # jellel elválasztva. Általában csak az apa foglalkozását tüntették fel.
11	Szülők vallása	Ha különböző, akkor előre az apa, majd az anya vallása # jellel elválasztva. Ha a két vallás azonos, akkor nincs külön kiírva. A vallások sajnos sokféle megnevezési- és rövidítési változattal szerepelnek.
12	Szülők lakhelye	Az a helység, ahol a szülők élnek. Időnként pontos címmel, helyrajzi számmal, házszámmal.
13	Keresztszülők	A keresztszülő(k) neve, vallása, foglalkozása, és néhol lakhelye # jellel elválasztva. A legtöbbször egy keresztanya szerepel. Pl. egy teljes mező: Vén Erzsébet, Varjas József neje # rk.# földműves #Felsőerek. A mező tartalma nagyon vegyes.
14	Keresztelő neve	A keresztelést végző személy neve és beosztása (hivatala)
15	Megjegyzések	Az eredeti anyakönyv megjegyzései. Pl. bába neve, utólagos bejegyzések stb.
16	Feldolgozó	Annak a személynek a neve, aki a rekordot felvette az adatbázisba.
17	Bevitel	A rekord felvételének dátuma.
18	Módosítás	A rekord módosításának dátuma.
19	„Telefonszám”	Eredetileg a feldolgozó személy telefonszáma. Ebben a táblában viszont ide került a rekord egyedi azonosító sorszáma.
20	Feldolgozó megjegyzése	A feldolgozó személy megjegyzése a forrással, ill. a bevitel részleteivel, további teendőkkal kapcsolatban.

II. tábla: egybekeltek anyakönyvi bejegyzései (KFL)

Sorszám	Mező neve	Leírása, megjegyzések
1	Sorszám	Az anyakönyvi bejegyzés sorszáma (folyószám). Eredetiben csak egy szám, de érdemes kiegészíteni az évvel, az anyakönyv típusának betűjelével és az anyakönyvezési hely nevével, mert a rekord így bármikor pontosan azonosítható a forrásával.
2	Házasság helye	Az a helység, ahol az anyakönyvet kiállították. Ez nem mindig azonos a házaspár lakóhelyével, sőt időnként a házasságkötés helyétől is eltérhet.
3	Házasság dátuma	A bejegyzések dátum terén nem teljesen folytonosak, időnként nagyobb időszakok hiányozhatnak. Ez természetes, a házasságkötések idejét-rendjét az egyházi év egyéb ünnepekori is meghatározták-befolyásolták.
4	Név	Az egybekeltek neve # jellel elválasztva.
5	Férj származási helye	Az a helység, ahol a férj született.
6	Férj lakhelye	Az a helység, ahol a férj lakik. A későbbi időkben pontos címmel.
7	Férj szüleinek neve	A férj szüleinek neve, vallása, foglalkozása # jellel elválasztva. A foglalkozásnál és a vallásnál általában csak az apa adatai szerepelnek. Pl. egy teljes mező: Pirisi István#Habaz Ágnes#rk.#földműves Az eredeti bejegyzésekben gyakran azt is jelölték, hogy ha a szülő már nem élt, pl. megb. (latin def.) rövidítéssel, ezt az adatbázis időnként a megjegyzés rovatban adta vissza. A mező tartalma nagyon vegyes.
8	Férj foglalkozása	Korai időkben, folyóírásos bejegyzéseknél egy foglalkozásnév szerepeltetése esetében nem könnyű eldönteni, hogy az adott foglalkozás a férjre vagy az apjára (esetleg mindkettőre) vonatkozott-e.
9	Férj életkora	Sokszor években megadva, gyakran pontatlanul. Később konkrét születési dátumokat is megadhattak.
10	Férj állapota	Alapvetően két lehetőség volt: nőtlen, vagy özvegy.
11	Férj vallása	A vallások sajnos sokféle megnevezési- és rövidítési változattal szerepelnek.
12	Feleség származási helye	Az a helység, ahol a feleség született.
13	Feleség lakhelye	Az a helység, ahol a lakik. Későbbi időkben pontos címmel.
14	Feleség szüleinek neve	A feleség szüleinek neve, vallása, foglalkozása # jellel elválasztva. A foglalkozásnál és a vallásnál általában csak az apa adatai szerepelnek. Pl. egy teljes mező: Pirisi István#Habaz Ágnes#rk.#földműves Az eredeti bejegyzésekben gyakran azt is jelölték, hogy ha a szülő már nem élt, pl. megb. (latin def.) rövidítéssel, ezt az adatbázis időnként a megjegyzés rovatban adta vissza. A mező tartalma nagyon vegyes.
15	Feleség foglalkozása	Ennek a rovatnak valójában csak a modernebb időkben volt tartalma.
16	Feleség életkora	Itt a születési dátum, vagy az életkor szerepel. Az években megadott életkor adatok gyakran pontatlanok, kerekítettek.

II. tábla: egybekeltek anyakönyvi bejegyzései (KFL)

Sorszám	Mező neve	Leírása, megjegyzések
17	Feleség állapota	Alapvetően két eset volt: hajadon, vagy özvegy.
18	Feleség vallása	A vallások sajnos sokféle megnevezési- és rövidítési változattal szerepelnek.
19	Tanúk	A tanúk neve, vallása, foglalkozása # jellel elválasztva. Pl. egy teljes mező: Szabó Ferenc#Zsubori István#rk.#földműves A mező tartalma nagyon vegyes.
20	Eskető neve	Az esketést végző személy neve és beosztása (hivatala)
21	Megjegyzések	Az eredeti anyakönyv megjegyzései. Pl. különféle felmentések, háromszori hirdetés alól vagy vegyes vallás esetén, időnként a férfiak hadkötelezettségének teljesítésére, szülők-gyámok hozzájárulására-engedélyére is kitérnek stb.
22	Feldolgozó	Annak a személynek a neve, aki a rekordot felvette az adatbázisba.
23	Bevitel	A rekord felvételének dátuma.
24	Módosítás	A rekord módosításának dátuma.
25	„Telefonszám”	Eredetileg a feldolgozó személy telefonszáma. Ebben a táblában viszont ide került a rekord egyedi azonosító sorszáma.
26	Hirdetés	Volt-e előzetesen hirdetve a házasságkötés? Ha igen, hányszor?
27	Feldolgozó megjegyzése	A feldolgozó személy megjegyzése a forrással, ill. a bevitel részleteivel, további teendőkkal kapcsolatban.

III. tábla: meghaltak anyakönyvi bejegyzései (KFL)

Sorszám	Mező neve	Leírása, megjegyzések
1	Sorszám	Az anyakönyvi bejegyzés sorszáma (folyószám). Eredetiben csak egy szám, de érdemes kiegészíteni az évvel, az anyakönyv típusának betűjelével és az anyakönyvezési hely nevével, mert a rekord így bármikor pontosan azonosítható a forrásával.
2	Halálozás helye	Az a helység, ahol az anyakönyvet kiállították. Ez nem mindig azonos az elhalálozás helyével, időnként a temetés helyétől is eltérhet.
3	Halálozás dátuma	Korai időkben nem biztos, hogy világosan megkülönböztetik, előfordulhat, hogy csak a temetés dátumát jegyezték fel. Még egy plébánián, egy éven belül is változhat, hogy a halálozás vagy a temetés idejét jegyzik-e föl, s arra is van példa, hogy a kérdés nem eldönthető.
4	Név	A meghalt neve. Nők, özvegyek nevének szerepeltetése időnként változatos, következetlen lehet a születési- és férjzett családnév alkalmazása.
5	Foglalkozása	A meghalt foglalkozása. Ha csak egy foglalkozási adat szerepel a bejegyzésben, az a hozzátartozóra is vonatkozhat.

III. tábla: meghaltak anyakönyvi bejegyzései (KFL)

Sorszám	Mező neve	Leírása, megjegyzések
6	Neme	A meghalt neme.
7	Vallása	A meghalt vallása. A vallások sajnos sokféle megnevezési- és rövidítési változattal szerepelnek.
8	Házastárs neve	A meghalt szüleinek, vagy házastársának neve, vallása, foglalkozása (polgári állása) #-jellel elválasztva. Ha nem házas, akkor a szülők (előre az apa, majd az anya), különben a házastárs adatai. Pl. egy teljes mező: Greksa János#Csanádi Erzsébet#rk.#polgár A mező tartalma nagyon vegyes.
9	Származási helye	Az a helység, ahol a meghalt született.
10	Lakhelye	Az a helység, ahol a meghalt élt, időnként pontos címmel.
11	Születés ideje	Ide a meghalt életkora, vagy születési dátuma kerül.
12	Halál oka	Néhány szavas leírás. Az elhalálozás bővebb körülményeit a megjegyzés mezőhöz írták különlegesebb esetekben.
13	Halotti szentség	Megkapta-e a szentséget. Ha nem, akkor esetenként a megjegyzésbe kerül, hogy miért nem. Ilyen esetben ide pl. „hirtelen halál”-t írnak.
14	Temetés helye	Az a helység, ahol eltemették. Ennél több információ, pl. temető megnevezése alig fordul elő, a temetőn belüli hely meghatározása pedig szinte sosem.
15	Temetés dátuma	Korai időkben nem biztos, hogy világosan megkülönböztetik, előfordulhat, hogy csak a halálozás dátumát jegyezték fel. Még egy plébánián, egy éven belül is változhat, hogy a halálozás vagy a temetés idejét jegyzik-e föl, s arra is van példa, hogy a kérdés nem eldönthető.
16	Temetést végző neve	A temetést végző neve és hivatala (beosztása), elválasztó jel nélkül.
17	Megjegyzések	Az eredeti anyakönyv megjegyzései.
18	Feldolgozó	Annak a személynek a neve, aki a rekordot felvette az adatbázisba.
19	Bevitel	A rekord felvételének dátuma.
20	Módosítás	A rekord módosításának dátuma.
21	„Telefonszám”	Eredetileg a feldolgozó személy telefonszáma. Ebben a táblában viszont ide került a rekord egyedi azonosító sorszáma.
22	Feldolgozó megjegyzése	A feldolgozó személy megjegyzése a forrással, ill. a bevitel részleteivel, további teendőkkal kapcsolatban.

A kalocsai anyakönyvi adatbázis konvertálása után, a Folio-ban alkalmazott változatban, eltűnt a bejegyzések táblázatos formája, s a mezők az adattartalomnak megfelelően, a következőképpen egyszerűsödtek, ill. egységesültek:

- 1.) sorszám
- 2.) hely

- 3.) név
- 4.) dátum
- 5.) hozzátartozó
- 6.) foglalkozás
- 7.) tanú
- 8.) egyházi közreműködő személy
- 9.) halálozás oka
- 10.) haldoklók szentségének felvétele
- 11.) házassági hirdetés
- 12.) megjegyzés
- 13.) feldolgozó megjegyzése

3.2.) Külföldi példák, kapcsolódó szolgáltatások

A nyugati világ számos portálon elérhető tett különböző szinten digitalizált levéltári adatokat a családfakutatás számára. Ezek közül néhány tanulságosabb, illetve reprezentatív példát mutatunk be.

3.2.1.) www.familysearch.com / www.familysearch.org

A Family History and Genealogy Records 1999 óta élő honlap. A képi adatokat nem tartalmazó történeti (textuális) adatbázist szolgáltató rendszer magát a világ legnagyobb családfa és családtörténeti bejegyzések gyűjteményeként határozza meg. Erre meg is van az oka, hiszen a világ több mint 110 országából 600 + 125 millió személyt tartalmaz, amelyből 36 millió családfákba, 80 millió pedig családokba van illesztve. Az ingyenesen használható virtuális gyűjtemény hátterét az Utolsó Napok Szentjeinek Jézus Krisztus Egyháza által teológiai okokból 1894-ben létesített másolatgyűjtemény adja, amely 2,4 millió tekercs mikrofilmből, 742 000 mikroficheből, 310 000 könyvből, 4500 folyóiratból és 700 elektronikus forrásból áll és jelenleg is nagy ütemben bővül (jelenleg 45 országban dolgoznak egyszerre). Anyaguk elsődlegesen anyakönyveket, valamint népszámlálási adatokat és összeírásokat tartalmaz. A gyűjteményhez kapcsolódik 88 országban 4000 családkutató centrum, ahol lehetővé teszik a központi gyűjteményből kikölcsönzött dokumentumok kutatását (nálunk Budapest, Debrecen, Miskolc, Pécs és Szeged). Sajnos a honlap igen szűkszavú a háttér munkával kapcsolatban. Természetesen tartalmaz különféle kutatási segédanyagokat és könyvtárkatalógust is.

A közvetlenül a nyitólapról is elérhető egyszerű keresés (ország, tartomány név, dátum/évkör, esemény – ti. anyakönyvtípus) is elég differenciált ahhoz, hogy kutatásunk számára felhasználható adatokat nyerjünk. A részletes keresés ennél alig több, egy családfa mintájára (gyerek-szülők és házastárs) kereshetünk ugyanígy, viszont itt lehet külön vezeték- és keresztnevekre egyaránt.

A rokonokat összekötik metaadatokkal, így a rendszer családokat és családfákat állít össze. Lehetőségünk van saját eredményeink és családfánk közzé tételére is.

3.2.2.) *A Passaui Püspökség Levéltárának anyakönyvi adatbázisa*

A szöveges adatbázis-építés széleskörű alkalmazhatóságára hívja fel a figyelmet a következő adatbázis-építési program. A Passaui Püspökség Levéltára 1997-ben kezdte meg adatbázisa kiépítését¹⁹. Céljuk elsődlegesen a forrás, a Passaui Egyházmegye anyakönyveinek (a XVI. sz. végétől 1900-ig) feltárása és egyben megóvása volt. Maguk az eredeti anyakönyvek már a '80-as évek óta rendelkezésre állnak levéltárunkban, a munkához szükséges

¹⁹ HERBERT W. WURSTER levéltárigazgató úr 2004-es bécsi ICA konferencián elhangzott előadását l. http://www.wien2004.ica.org/imagesUpload/pres_283_WURSTER_SKR03.pdf?PHPSESSID=7230ed24fb7c9533364e768725582fb4

szoftvert, a FORWISS-t pedig a Passau Egyetem Matematikai és Informatikai Karával együttműködésben fejlesztették ki.

Az adatbevittelt a legolcsóbb módon, munkanélküliekkel végeztették el, akik azonban legfeljebb két évig maradhattak alkalmazásukban. 2004-ben 2 teljes és 4 részmunkaidős dolgozott a programon.

Elsőként a házassultak anyakönyvek indexeit vitték be (csaknem 400 000 rekord – plébánia, helység, név, dátum, házastárs neve), ami összesen 750 000 személyt jelent. Ez tekintve a vallási megoszlást, a régió lakosainak több mint 90%-a. Ezután következett a teljes házassági rekordok bevitele az előzőleg bevitt adatok felhasználásával. 2004-ben 85 000 rekordnál tartottak (20% felett). Ezzel egy időben megkezdtek a Neuötting-i keresztelesek és halálozások indexeit betáplálni, hogy prototípusként szolgáljon a további munkához. Máris megszületett az első PhD disszertáció adatbázisuk felhasználásával: demográfiai és migrációs vizsgálatok, egyes foglalkozások vagy nagyobb családok kutatása válik lehetővé.

2000 óta együttműködnek a Regensburgi Egyetem idegklinikájával – a klinika kapcsolatfelvételi szándéka egyébként a levéltárosokat is felettébb meglepte. Az Alzheimer-kórt – amelyet az orvos szakma hagyományosan többek között erről a környékről eredeztet – genealógiai megközelítésben vizsgálták az adatbázis révén. Dr. Alzheimer egyik első betege innen származott (*1853), az ő családfáján indult el a vizsgálat visszafelé 6 generációig. Némely felmenői ágakban ismétlődött a betegség, míg a többiben egyáltalán nem jelentkezett. Előbbiekkel folytatták a kutatást, és kiderült, hogy a betegségre való hajlam örökletes. Kiderült az is, hogy a betegség kialakulásában döntő tényező a rokonházasság, amely a kór elhatalmasodását ráadásul mintegy 20 évvel hozza előbbre! A régióban egyébként két hasonló rokonságot is találtak, amelyek kapcsolata migráció révén még a betelepülés időszakából eredeztethető. A ma élő leszármazottakig folytatott kutatás révén felmérték a kockázatokat, amely alapján kijelölték a genetikai érvizsgálatra felkértek körét, segítve ezzel az orvostudományt a célirányos, adott célcsoport vizsgálatának költséghatékony elvégzésében.

2003 óta a Bajor-erdőben gyakori RLS betegség (Restless Legs Syndrome) vizsgálatát is végzik a Müncheni Humángenetikai Intézettel közösen. A fentiekhez hasonlóan itt is ki lehetett jelölni az érintettek körét, akiket génvizsgálatra kértek fel.

A betegségek terjedésének vizsgálatával más, Délkelet Bajorországban előforduló örökletes betegségekre is fény derült.

A régió sajátossága, hogy 1000-1800 között meglehetősen elzárt terület volt, ritkán házasodtak a Passau Fejedelemség határain túlról. Épp ezért fordulhatott elő, hogy a fenti örökletes betegségek gyakrabban fordulnak elő a viszonylag sok rokonházasság miatt, és hogy sok, eddig nem örökletesnek hitt betegség is annak bizonyult. Sajnos az adatbázist egyelőre nem tették közzé az Interneten.

3.2.3.) *ancestry.com, ancestry.de*

A nagyrészt ingyenesen szolgáltató testvér-honlapok több adatbázishoz nyújtanak elérést. Ezek között anyakönyvi adatokon kívül amerikai be-, európai kivándorlási jegyzékek, népszámlálások, lakhelyjegyzékek, sorozási listák stb. szerepelnek. Prémium (azaz fizetős) szolgáltatásként havi 12 euróért (rendszeres előfizetőként 10 euróért) meg lehet tekinteni a dokumentumok digitalizált képeit is. A magát ugyancsak a világ legnagyobb családfa-hálózatának tituláló rendszeren szintén meg lehet osztani kutatási eredményeinket, és persze keresni is lehet az elérhető adatok között (kereszt- és vezetéknév, ország, születési és halálozási idő, szűkítéssel a németországi forrásokra, a családfára keresés pedig a familysearch bővített keresésével teljesen megegyezik). A rendszer lelke tulajdonképpen egy egyszerű online családfaszerkesztő szoftver, s ez van összeházasítva online adatbázisokkal. Jelenleg 6,2 millió családfa és 578 millió személy található rendszerükben. Az adatbázis

kiegészül egy ugyancsak keresővel ellátott történelmi képtárral, amely zömmel portrékat tartalmaz.

Figyelemre méltó, hogy külön elméleti fejezetet szentelnek a „genetikai genealógiának”. Ennek alapján az, hogy a genealógiai kutatás orvosi célokra is felhasználható és viszont, úton van a széleskörű ismeretté válás felé. A portál felkínálja a genetikai mintavételt is a dna.ancestry.com honlapon keresztül, amelyet fel tudnak használni a nagyobb léptékű (történelmi dokumentumokon túl lépő) őskereséshez.

3.2.4.) Egyesült Királyság Nemzeti Levéltára – www.nationalarchives.gov.uk

A Secretary of State for Justice (Igazságügyi és Államminisztérium) alá tartozó Nemzeti Levéltár az információs-adatkezelési politika és innováció fókuszába helyezi magát. Katalógusuk (korábban PROCAT néven) nem tartalmazza a dokumentumok képeit, viszont a feldolgozott irategységek teljes szövege hozzáférhető.

További adatbázisokat is szolgáltat a Nemzeti Levéltár, részben önállóan, részben közreműködőként. Ezek a **Documents Online** (<http://www.nationalarchives.gov.uk/documentsonline/>) felületen található. A szolgáltatás indexe ingyenesen, míg a képek dokumentumonként 3,50 angol fontért letölthetők illetve megtekinthetők. A Nemzeti Levéltár összes digitális gyűjteményéhez hozzáférhetünk egyetlen felületen keresztül, két csoportra osztva, családtörténelmi (pl. hatalmas, több mint 1 millió, 1384-1858 között kelt végrendeletek gyűjteménye!) és egyéb iratok címen. Az adatbázis online lexikonnal van ellátva.

Bár a brit kutatás modern szemlélete itt is megmutatkozik, hangsúlyos a nőtörténet, az I. és II. világháború, valamint az ország történelmi adottságainak megfelelően a ki- és bevándorlásra vonatkozó levéltári anyag, tehát a többségében 19-20. századi iratok. A Nemzeti Levéltár vállal ún. on-demand, vagyis rendelésre történő szkennelést, amely a jelek szerint egyre fontosabb működési és bevételszerzési területe a levéltáraknak (pl. Ausztrália élen jár ebben). Az anyakönyveket illetően azonban, jóllehet vállalkozásuk egyike lehet a világ legnagyobb levéltári digitalizálási projektjeinek, csak utalással találkozunk a familysearch.org-ra!

3.2.5.) <http://www.scotlandspeople.gov.uk/>

A Scotlands People a hivatalos állami internetes forrása a genealógiai kutatásnak. Mind az állami, mind a korábbi egyházi anyakönyvezést digitalizálták és elérhetővé tették. Az Edinburgh-i General Register Office for Scotland-ban összegyűjtött egyházi, valamint világi anyakönyvek mellett népszámlálásokat és végrendeleteket tartalmazó adatbázis 50 millió egységet tartalmaz, azonban már az alapkeresés is 6 fontba kerül (érv. 90 napig, 30 kép letöltésével, további 90 napos/30 felvételes egységek ugyancsak 6 fontért vásárolhatók). Az adatokhoz (keresztelésnél pl. név, helység, szülők, dátum) be vannak kötve a képek, amelyek nem túl jó minőségűek, azonban kutatásra megfelelnek. Egyelőre az 1854 előtti halotti anyakönyvek és az 1933-2006 közötti házasságok kivételével minden szövegesen és képileg is felkerült a szerverre.

3.2.6.) SCAN – Scottish Archive Network (Skót Levéltári Hálózat) <http://www.scan.org.uk/>

Bár anyakönyvekkel nem foglalkoznak, módszertanilag mégis érdekes, ismertetésre érdemes vállalkozás. A Skót Nemzeti Levéltár (National Archives of Scotland), a Heritage Lottery Fund (HLF – Kulturális Örökség Lottóalapja?), és a Utahi Genealógiai Társaság (Genealogical Society of Utah – GSU) összefogásával létesült, több portált is üzemeltető szervezet hatalmas adattára egységes katalógust szolgáltat a benne részt vevő 52 skóciai levéltár anyagához (29000 levéltári egység)! Céljuk virtuális levéltári szolgáltatás létrehozása, ezért nagy mennyiségben digitalizálnak levéltári anyagot az állagmegőrzés és a könnyebb kutathatóság előmozdítása érdekében. 2000 és 2004 között az összes, mintegy 520 000

fennmaradt végrendeletet felvették (1500-1901 évkörből), amely több mint 2 millió felvételt jelent. A gyűjteményben jelenleg ingyenesen lehet keresni (de képek letöltése, azaz otthonról történő megtekintése térítés ellenében történhet). 2004 óta az egyházi birtokokra vonatkozó és presbitériumi feljegyzéseket digitalizálnak, amely az ország összes plébániájára kiterjed. Ez várhatóan 2008-ban fejeződik be. Ezek mellett rendszeresen töltenek fel a taglevéltárak egyéb iratanyagaiból is. Virtuális kiállítást, levéltári lexikont és interaktív paleográfiai tanfolyamot is üzemeltetnek.

A Hálózatot, amely iskolapéldája lehetne az intézményi összefogás hatékonyságának, 4 millió angol fonttal indították be 2000 folyamán. Külön állagmegőrző személyzetet vettek fel a digitalizálási munka idejére. Összesen 79 személy dolgozott alkalmazásukban az első négy és fél évben. Grandiózusságához méltó bőséggű állományvédelmi (állagvédelmi előkészítés, paginálás stb.) és digitalizálási elveket fektettek le az üzemeltetők, akik a világ leggyorsabban elvégzett digitalizálási akciójának tartják a magukét. Olyan apróságokra is ügyeltek a szoftverfejlesztés során, mint a szkennelés minőségellenőrzésének lerövidítése, hogy minél kevesebb időt töltsenek az iratok a szkennelők alatt. A levéltárosok szerepe elsősorban nem az előkészítés, hanem az indexelt adatbázis kép-adat viszonyainak ellenőrzése volt. 36 hónap alatt 3 millió oldalnyi iratanyagot vettek fel, ezzel teljesíthetővé vált az ún. on-demand (rendeléses) digitalizálás (amit azóta Ausztráliában is bevezettek), tehát otthoni számítógépünk előtt ülve a katalógus használatával kiválaszthatjuk a dokumentumot, amit aztán megrendelhetünk, és a kutatótermi kiszolgálás idejéhez hasonló időn belül meg is kapunk. Ez a marketinggel megtámogatott e-kereskedelmi szolgáltatás a Nemzeti Levéltár korábbi évi 1000 végrendelet-másolásához képest havi 1000 dokumentum rendelését eredményezte. Legnagyobb növekedési potenciál természetesen a családkutatásban rejlik, amellyel a szektor a turizmus serkentése révén a gazdasági növekedéshez is hozzá tud járulni. Ezért a levéltárak felvették idegenforgalmi szakemberekkel a kapcsolatot, és a turisztikai ajánlatok közé felvették a levéltárak honlapjainak linkjeit is, meglovagolandó a genealógiai turizmust. (Ennek a sok nyugatra származott magyar miatt nálunk is volna értelme, ráadásul növelné a levéltárak lobbierjét.) Ezzel párhuzamosan fejlesztették ki a ScotlandsPeople országos családtörténeti szolgáltatást. A levéltáros szakmát ért előnyök: szabványok elterjedése, kapacitásnövekedés, informatikai ellátottságuk javulása, képzési program, szerverkapacitás és közösen használható digitalizáló műhely jött létre a levéltárak számára, a megkeresésekre történő válasz elkészítése egyszerűbb az új közös katalógussal. Egyetlen év alatt 1 millió fölötti látogatottságot regisztráltak a portálon (Skócia lakossága jelenleg 5 millió fő; a fentieket részletesebben lásd: <http://www.scan.org.uk/aboutus/report.htm>).

A digitalizálást Kodak Megaplug 6.3i (6,3 Mpix) és Atmel Camelia (8 Mpix) gépekkel végezték, függetlenül a dokumentumok méretétől! Érdekesség, hogy a munkát a szürkeárnyalatú fényképezőgép számítógép-vezérelte színszűrőkkel történő kombinálásával végezték, minden dokumentumról 3 különböző felvételt készítve vörös, zöld és kék szűrővel (3,5 mp/felvétel). Átlag 15 másodpercet vett igénybe az eljárás képenként. Hat kamerával dolgoztak egyszerre. A tömörítetlen Tiff formátumban, színesben elmentett állományok fájlneveit az eredeti jelzet és az oldalszám határozta meg. A szükséges konvertálásokat (ugyancsak színesben, jpeg formátumra, amelyben a szerverre kerültek a képek) a rendszerrel éjszaka végeztették el.

A nagyobb méretű (10x7 inch feletti) dokumentumok esetében az archiválási minőség (min. 300 dpi) elérése kizárt, azonban a projekt célja, ti. hogy olvasható és kutatható legyen minden irat másolata, így is teljesül. Sőt, ennek megfelelően dupla oldalakat (pl. 21v-22r) vettek egyetlen képre. Az elkészült állományt 100%-ban „felhasználói csoport”-tal tesztelték. A mesterpéldányokat szalagos meghajtókon (streamer) tárolták el, a jpeg-ek pedig (összesen 1,5 terabyte) mind a szalagokon, mind a szerveren megvannak. A szerverek merevlemezeit a RAID 5-ös rendszerrel védik, amelynek lényege a tükörként működő páros merevlemezek

alkalmazásában rejlik, vagyis az adatokat hardveresen eleve duplán tárolják. Ezt kiegészítették a lemezhibák azonnali felderítését és javítását végző megfelelő szoftver-alkalmazással. Az Utahi Genealógiai Társaságnál a teljes állomány tartalékmásolata megtalálható szürkeárnyalatban.

Minden felvételhez metaadatokat rendeltek az állományhoz rendelt adatbázisból, amely a felvételek készítésének módját jelenti (kamera- és kezelő-azonosító, annak beállításai, dátum és idő, kötetleírás és a kép esetleges üressége vagy újrafelvétel-jellegének, utóbb pedig a tárolóeszköz bejegyzése). Ezt a fotózással párhuzamosan a rendszer automatikusan generálja ún. log-fájlokban. A kifejlesztett szoftver lehetővé teszi ezek exportálását akár kötetenként is.

Marketing-becslés során alakították ki a díjazás rendszerét. Ennek értelmében a képek megtekintéséért rekordonként kell fizetni, függetlenül attól, hány oldalt jelent ez. A rendszer elmenti, hogy ki melyik dokumentumért fizetett, így később visszatérve akár újra megnézheti, újabb költségek nélkül.

4.) Az anyakönyvek digitalizálásának különféle szintjei, s a hozzá kapcsolható szolgáltatások elemzése

Figyelembe véve forrásunk tartalmát-jellegét, áttekintve az anyakönyvek digitalizálásának hazai és külföldi tapasztalatait, következő lépésként meg kell határoznunk a digitális feldolgozás különféle módjait-szintjeit, a várható eredmény felhasználásának-szolgáltatásának lehetőségeivel együtt. Ebben a modellezésben a digitális feldolgozás elméletének és a potenciális szolgáltatások gyakorlatának összekapcsolása mellett fontos szempont a fokozatosság, az egyes szintek egymásra építhetősége. Az anyakönyvek feldolgozásáról ui. érdemes teljes egészében, folyamatában, hosszú távon gondolkodnunk.

4.1.) Képi digitalizálás, minimális azonosító adatokkal

A digitális képalkotás és képkezelés az elmúlt évtizedben tömegessé vált, s a jövőben ez a technológia várhatóan továbbra is fejlődik. Jó minőségű anyakönyvi képmásolatok készítése és azok kutatása technikailag már ma is lehetséges, elérhetővé váltak, sőt széles körben elterjedtek a digitális képek készítéséhez és használatához szükséges eszközök. Az anyakönyvi kutatások döntő része ma is képmásolatok, mikrofilmek használatával történik. Ezt a kutatási lehetőséget bővítené ki a digitális képek tömeges alkalmazása, megsokszorozva a felhasználás lehetőségeit. A képek számítógépes böngészésével az anyakönyvek a levéltár épületén kívül, akár a kutatók otthonában is elérhetővé válhatnak.

A tömeges digitális anyakönyvi képanyag kezelhetősége-kutathatósága egy alapvető strukturáltságot feltételez. Az eligazodáshoz, a képek eredményes böngészéséhez ugyanis a tartalom bizonyos elkülönítése, hierarchiájának kialakítása szükséges, a következők szerint:

Település (anyakönyvezési hely)/Felekezet/Anyakönyv-típus/Évkör

A forrásra a fájlok elnevezésének is utalnia kell. A felvételeket célszerű úgy készíteni, hogy azokon képként (pl. fotózásnál az anyakönyvek mellé illesztve) is megjelenjen a forrás meghatározása, levéltári jelzete. A fájlok így önmagukban, metaadataiktól, adatbázisuktól elszakadva is biztosítanak azonosítási lehetőséget.

A munkához szükséges információs anyag-segédlet az anyakönyvi mikrofilm másolatok leírásaként tulajdonképpen már rendelkezésre áll. A feladat tehát viszonylag könnyen, minimális levéltáros segédlettel-részvétellel is elvégezhető.

A képanyag böngészése praktikusán pl. az Internet segítségével is történhet, regisztrált felhasználóként, szolgáltatási díj ellenében. Hasonló internetes szolgáltatás akkor működik jól, ha központilag kialakított-alkalmazott technológia van a háttérben, még akkor is, ha valójában több intézmény közös vállalkozásaként valósul meg. Egyrészt a rendszer létrehozásának-fenntartásának is jelentős költségei vannak, másrészt a felhasználói igények is a központi (egy internetes helyről történő) hozzáférés felé mutatnak. Hasonló szolgáltatással úgy volna bővíthető a családkutatások száma-köre, hogy a levéltárak kutatótermeit és forrásait nem terhelnék. Az anyakönyvek információihoz való hozzáférést viszont elsősorban technikai szinten javítanánk ezzel a megoldással, ui. továbbra is csak a kitartó kutatók böngésznék végig az anyakönyvi oldalak képeit, és az otthoni munka lehetőségének kényelmén, a nyitvatartási időtől független használaton és a központi (egy helyen történő) elérhetőségen túl mást nem tudnánk nyújtani (bár ez sem lebecsülendő). A potenciális felhasználók minden bizonnyal mérlegelnének, hogy mindez hogyan kedvezőbb a számukra: kutatóként a levéltárban ingyen (de utazásokkal, hasznos időt, hivatali órákat áldozva), vagy kényelmesen, szabadon otthonról (de szolgáltatási díjjal). A kutatók otthoni munkáját alapos tájékoztatással, javaslatokkal és hasznos segédanyagokkal is ösztönözni lehetne, pl. latin-magyar névjegyzék közlése stb.

Ide kívánczna annak számbavétele, hogy egy otthonról használható kutatói adatbázis milyen tartalékokat képes megmozgatni a magyar lakosság körében. Hiszen a személyes megjelenést feltételező kutatás nyilvánvaló korlátot emel a kutatói vágyak számára. Ezt egyelőre – hasonló itthoni szolgáltatások, tapasztalatok híján – még megbecsülni sem lehet. A rendelkezésre álló kutatási statisztikák földrajzi elemzésével viszont hasznos adatokat nyerhetünk. A Győri Egyházmegyei Levéltárban pl. a kutatók 80-90%-a Győrből és annak 20 kilométeres körzetéből érkezik, jóllehet a levéltár gyűjtőterülete a teljes Győr-Moson-Sopron Megyére, Komárom nyugati és Vas északnyugati részére is kiterjed, amely együttesen lakosságát tekintve Győrnek és környékének mintegy három-négyszerese. Tehát a lakosság mintegy 70-80%-ára a kutatók alig 10-20%-a esik, nem számolva a még távolabbra elszármazott potenciális kutatókkal. Okkal feltételezhető, hogy sokan az utazás kényelmetlensége, vagy többletköltsége miatt mondanak le tervezett kutatásukról, vagy éppen halogatják annak megkezdését. Az aktív keresők gyakran nehezen tudják megoldani munkahelyi távollétüket a levéltárak nyitvatartási idejében.

A digitális képmások készítése az anyakönyvekről alapvető fontosságú, hiszen az eredeti forráshoz fűződő közvetlen kapcsolatot, ill. a már feldolgozott szöveges adatok ellenőrizhetőségét adják. A képfelvételek technológiailag többféle módon is készülhetnek, de alapvetően két forrást használhatnak: a mikrofilm-másolatokat, és/vagy az eredeti anyakönyveket (ill. azok másodpéldányait). A módszerek és az eredmények elemzésére a későbbiekben még lesz lehetőségünk, de a két forrás használatának alapvető jellemzőit-eltéréseit röviden már itt is jeleznünk kell. A mikrofilmek digitalizálása elsősorban levéltáros-állományvédelmi szempontból előnyös, hiszen elkészítésük nem érinti az eredeti anyagot, a filmek formája-elérhetősége egységes, alapvető segédletük-leírásuk is rendelkezésre áll. A felhasználók igényeit tekintve viszont az eredeti, papír alapú források digitalizálása a kedvezőbb, elsősorban a képek minősége miatt. A mikrofilmek esetében ui. már eredendően fekete-fehér másolatokról készül a digitális képfelvétel, s a mikrofilm-szkennerek által beolvasott kép minősége a mikrofilmekhez képest tovább gyengül. Az eredeti forrásról ugyanakkor a ma használatos és általánosan elterjedt digitális képkészítő eszközökkel igen jó felbontású-élességű, színes képek készülhetnek.

4.2.) Digitalizálás az anyakönyvi mutatók használatával

Az anyakönyvekről készített digitális képalomány kutatását jelentős mértékben megkönnyíthetik azok a mutatók-indexek, amelyeket a lelkészek eredetileg is a könyvekben történő eligazodás-keresés segítésére készítettek. Amint azt fentebb már jeleztük, ezeket a mutatókat töredékesen mikrofilmrezték, tehát módszeres digitalizálásuk csak az eredeti példányok használatával képzelhető el. Az is kétségtelen, hogy a mutatók képanyagának strukturálása, metaadatokkal történő ellátása az anyakönyvi felvételeknél bonyolultabb feladatot jelent, amennyiben pontos leírást kívánunk adni. Sokféle formában-méretben, különböző korokban készültek, általában az azonos betűvel kezdődő családneveket gyűjtötték csoportokba bizonyos időszakokban (évben, ill. évkörökben), az anyakönyvek típusait külön kezelve. Az áttekintéshez minimális szinten elegendő, ajánlott struktúra itt is hasonló lehet az anyakönyvek képfelvételeihez:

Település (anyakönyvezési hely)/Felekezet/Anyakönyv-típus/Évkör és betűk

Mielőtt a lehetséges szolgáltatásokra térnénk, számba kell vennünk forrásunk jellemzőit-korlátait. Kalocsán, néhány plébánia anyakönyvi mutatóinak részletesebb vizsgálata alapján a következőket állapítottuk meg.²⁰ Hat nagy múltú, jelentős plébánia anyakönyvei esetében mindössze egy településen vannak meg teljes egészében valamennyi anyakönyvi típus

²⁰ Az iratbeszállítások kapcsán a következő plébániákon volt lehetőségünk alaposan tájékozódni (anyakönyvezés kezdési éve zárójelben): Bática (1714), Dunapataj (1726), Foktó (1762), Jánoshalma (1733), Kalocsa (1700), Sükösd (1711).

mutatói (Foktő). Még egy plébánia fordul elő, ahol a keresztelesek és házasságok mutatói teljesek, itt csak a halálozások hiányoznak a 18. századból (Dunapataj). Egy plébánián a házasságkötések teljesek, a keresztelesek és halálozások azonban a 18. században hiányoznak (Kalocsa). Három településen (Bátya, Jánoshalma, Sükösd) pedig a 18. századi mutatók teljes egészében hiányoznak, ill. bizonyos anyakönyvi típusokhoz egyáltalán nincsenek mutatók (ez utóbbi hiány talán inkább a mutató eltűnésének-lappangásának eredménye). A vizsgálat rövid, összegzett tanulságai a következők: az anyakönyv-típusokat tekintve mutatókat elsősorban a házassági anyakönyvekhez találunk, ezek hatból három esetben teljesek voltak. Második helyen a kereszteleési anyakönyvek mutatói szerepeltek, hatból két esettel. A meghaltak anyakönyveihez mutatók csak a 19. századtól kezdődően készültek. A vonatkozó évkört tekintve megállapítható, hogy a mutatók általában a 19. század anyakönyvei esetében állnak rendelkezésünkre. Itt sem teljes egészében, a vizsgált hat esetből kettőnél csak a másodpéldányok vezetése után (Jánoshalma 1828, Sükösd 1830) kezdték el a mutatók készítését.

Az említett mutatókat-indexeket (a 18. századi anyakönyvekre vonatkozókat is) nyilvánvalóan utólag, a 19. században készítették. A létszámukban gyarapodó közösségekben ekkortól vált igazán nehezzé a tájékozódás a bejegyzések tömegében, és az utólagos anyakönyvi megjegyzések, ill. az ezzel kapcsolatos keresések is rendszeressé váltak (megjelent a másodpéldányok kötelezettsége és egyéb szabályozások). Az indexek készítése hivatali szempontból nyilvánvalóan a 19. század elején élő, ill. annak közvetlen előzményét jelentő nemzedékektől volt fontos, visszamenőleg már kevésbé. Érdekességként jegyezzük meg, hogy a fentebb említett két plébánia (Foktő, Dunapataj), ahol a mutatókat a 18. századra visszamenőleg is elkészítették, vegyes vallású volt, mindkét helyen jelentősebb volt a református gyülekezet, és viszonylag kis létszámú a katolikus.

A mutatók digitalizálásának lehetőségeivel kapcsolatban a következőkben két alapvető szolgáltatási szintet-lehetőséget szeretnénk megkülönböztetni.

4.2.1.) Indexek képi digitalizálása, külön böngészhetősége

Az első lehetőség a mutatók képanyagának böngészhetővé tétele, az előző fejezetben említett minimális azonosító adatok, ill. struktúra használatával. A mutatók kétségtelenül könnyítenék az anyakönyvi képanyag használatát, még akkor is, ha elsősorban a 19. századra, ill. a házassági bejegyzésekre vonatkoznak. Ha figyelembe vesszük ugyanis, hogy az anyakönyvi bejegyzések száma a 19. században jelentősen nőtt, s hogy a családfák vázának kialakításában elsősorban a házasságkötések adatai segítenek, akkor a mutatók jelentősége a jelzett hiányok ellenére is fölértékelődhet. Vitathatatlanul könnyebb az indexek kisebb képanyagát, ill. azon belül a releváns betűk tartományát áttekinteni, mint a hozzájuk tartozó anyakönyvek oldalait végignézni. (Viszont szembe kell néznünk a hiányosságok-tévesztések lehetőségével is.)

A mutatók eredményes használatához a képek szolgáltatása mellett egy használati útmutatót is készíteni kellene, az indexek lehetséges adatainak, rövidítéseinek magyarázatával (pl. utalások történhetnek anyakönyvi oldalszámokra de folyószámokra is stb.). A képanyag szolgáltatása célszerűen az anyakönyvek képeivel egy rendszerben, az egyes állományok közti átjárhatósággal történhet.

4.2.2.) Indexek szöveges feldolgozása, linkelése

A második lehetőség, hogy a mutatók névanyagában a képfelvételek nézegetése helyett/mellett szöveges keresési lehetőséget (is) biztosítsunk. A szöveges kereshetőség kétségtelenül jelentős mértékben megnövelhetné a találatok számát, és számos interneten böngésző-kereső figyelmét felkelthetné (a legjellemzőbbek ui. a szöveges keresések). Viszont befektetett munkát, a mutatók tartalmának átírását igényelné.

Egy mutató bejegyzés teljes változatban egy névből, egy számadatból (dátum és/vagy anyakönyvi hely, oldalszám-folyószám) és hozzátartozó személyek (szülők, házastárs) megnevezéséből áll. Ez teljes egészében kb. 40 karakter, de kérdéses lehet, hogy feldolgozását milyen mélységben célszerű vállalnunk. Mivel az indexek minősége, adatainak részletessége változó, az említett teljes bejegyzési tartalmat nem is lehet minden esetben produkálni. Ha a mutatók képével együttes szolgáltatást tervezünk, úgy elképzelhető egy képekhez kapcsolódó névjegyzék készítése is, ahol lényegében az egy-egy oldalon szereplő nevek listáját adjuk, egy-egy évszámmal kiegészítve. Ez anyakönyvi bejegyzésenként kb. 20 karaktert jelent átlagosan. A feldolgozott nevek alapján már lehetséges a szöveges keresés, s a hozzájuk adott évszám segítségével már egy alapvető szűrés is elvégezhető a keresett korszakot tekintve. A találatok alapján azután a névmutatóhoz kötött index-képfelvételen látható volna az egyéb azonosító adat, és szükség esetén mindezen információk alapján az adott korszak anyakönyvi képállománya is kereshető-kutatható volna.

Az is elképzelhető, hogy az indexek teljes szövegű átírását adjuk (amint láttuk, ez a névjegyzék-jellegű, rövidített mutató terjedelmének kétszeresét, jelentheti, de az indexek hiányosságai miatt átlagosan bejegyzésenként 30 karakterrel számolhatunk), hiszen így pl. az indexek képi digitalizálását akár teljes egészében el is hagyhatnánk. Nőne a szövegesen kereshető és szűrhető tartalom, ez javítaná szolgáltatásunk minőségét, és csökkenthető volna a kezelt képmennyiség, ami könnyítené-gyorsítaná rendszerünk működését. Ezt a döntést viszont idejében, a képi digitalizálás megkezdése előtt kell meghoznunk – erőforrásaink, ill. a költségek figyelembe vételével. Tény, hogy a szöveges feldolgozás a képekhez képest időnként a tartalmat tekintve is javítaná a mutatók használhatóságát: pl. a házassági anyakönyvi mutatók esetében. Itt ugyanis a mutatókat alapvetően a férfiak neve alapján készítették, a feleségek neve csak hozzátartozó adatként szerepel (tehát alfabetikusan nem kereshető). A mutatók szöveges feldolgozásával viszont a feleségek neve is jól kereshetővé válna. A mutatók szöveges bejegyzéseit ebben az esetben az érintett anyakönyvi képfelvételekkel köthetnénk össze.

Megfontolandó azonban, hogy ha az indexek egyébként sem fedik az anyakönyvek teljes tartalmát, akkor szöveges mutatónkat a teljesség érdekében nem célszerűbb-e az eredeti bejegyzések használatával készíteni?

4.3.) Adatbázis építés a bejegyzések szövegének feldolgozásával

A mutatók szöveges átírásával tulajdonképpen már eljutottunk addig a feldolgozási szintig, amikor az anyakönyvek információiból adatbázist építünk. Ezek a mutatók pl. jelenleg is létrehozhatók-kiegészíthetők az eredeti bejegyzések használatával-áttekintésével. Számos családkutató készített hasonló index-jellegű adatbázist egy-egy általa kutatott településről az elmúlt évtizedben. A szöveges feldolgozások, adatbázis építések terén a következőkben két szintet különböztetünk meg: a mutató-jelleggel, családkutatói céllal készült adatbázisok szintjét, és az anyakönyvi tartalom valamennyi értékelhető információjának megőrzésére törekvő, történeti adatbázisok szintjét.

4.3.1.) *Családkutatás céljából létrehozott anyakönyvi adatbázisok*

A családkutatói céllal létrehozott anyakönyvi adatbázisok információs anyaga igen hasonló a fentebb már említett indexek bejegyzéseinek tartalmához, s azt általában csak egy-két ponton haladja meg. Az elmúlt évtizedben megvalósuló-elemezhető példák ismereteink szerint mégsem használták a mutatókat, inkább az eredeti anyakönyvi bejegyzések használatával dolgoztak. Ennek egyik oka a mutatók már említett változó minősége, ill. időnkénti hiánya lehet, melyhez képest az eredeti bejegyzések egységes szempontok szerint történő, teljes áttekintése mindenképpen egységesebb, megbízhatóbb anyagot eredményez.

Ennek ellenére megállapítható a már kész mutatók és az eredeti anyakönyvi bejegyzések együttes használatának elméleti lehetősége is.

A családkutatói adatgyűjtések gyakran Excel táblák formájában, anyakönyvi típusonként készültek-készülnek. A bejegyzésekből kiválasztott, átírt adatok tartalma főként a személyek azonosítására, meghatározhatóságára koncentrál. A regisztrált információs tartalom a következőképpen jellemezhető: anyakönyvi esemény időpontja/dátuma; név; hozzátartozók (szülők, házastárs) neve/nevei; (az eddig közölt adatok megfelelnek a mutató-bejegyzések tartalmának) majd a lakhely/származási hely; születési idő/életkor; és a halálozás oka fordul még elő. Az említett tartalom teljes egészében a keresztelési- és halálozási bejegyzések esetében átlagosan 70-80 (középtérték 75), a házassági bejegyzéseknél pedig 120-140 (középtérték 130) karaktert jelent, és önmagában is alkalmas a családfák kidolgozására, alapvető vázuk felállítására. A pusztán névjegyzék + évszám jellegű átírásoknál a karakterek átlagos száma bejegyzésenként 20.

Az említett táblákat, bejegyzés-kivonatokat a családkutatók általában szöveges alapon használják, és tovább is hasznosítják, bizonyos relációkat határozva meg az egyes személyek között. Ebből a célból gyakran további mezőket vesznek fel az említett anyakönyvi átírások mellé, ill. időnként külön táblákat is készítenek.

A családkutatói adatbázisok egy-egy település anyakönyveiről általában lelkesedésből, önkéntes alapon születtek-születnek. Építésük során nem alkalmaznak szabványokat, de a családkutató egyesületek létrejöttével bizonyos lehetőség nyílt a tapasztalatok cseréjére, mely az átgondoltság és az egységes szempontok érvényesülése felé mutat (jól sikerült Excel táblák-fájlok egyszerűen tovább adhatók, cserélhetők stb.).

Az elmúlt évtizedben ennél a feldolgozási szintnél jelentek meg leginkább a civil kezdeményezések, az önkéntesség és a kölcsönösség jegyében. Vagyis a munkát végző, vállalkozó szellemű személyek a levéltárakban megjelenve időnként hajlandóak voltak létrehozott adatbázisaikat (részben vagy egészben) a levéltár rendelkezésére bocsátani. Erre a jelenségre Salgótarjánban és Kalocsán is volt példa, a megkezdett munkák pedig hasonló kezdeményezéseket vonzanak-indukálnak.²¹

Annak ellenére, hogy a levéltárakban hasonló feldolgozási szinten általában nem dolgoznak, a családkutatói adatbázisok adatai tulajdonképpen itt is hasznosíthatóak és továbbfejleszthetők. A társadalomban rejlő hasonló energiákkal pedig a levéltáraknak is érdemes tervezniük.

A családkutatói adatbázisok gyűjtésével, kezelésével és szolgáltatásával a levéltárak értelemszerűen elsősorban a családkutatói igényeket szolgálnák ki. A szöveges adatbázis önmagában is alkalmas lehetne családfák kidolgozására, ez jó kereshetőséget és könnyű használhatóságot (pl. jól olvasható tartalmat) eredményezne, melyet tovább gazdagíthatna az anyakönyvek képfelvételeinek szolgáltatása. Az itt látható-kereshető adatok egyrészt az adatok helyességét igazolhatnák, másrészt további kiegészítésekre-felfedezésekre adnának alkalmat.

4.3.2.) Történeti anyakönyvi adatbázisok

Az általunk történetinek nevezett levéltári anyakönyvi adatbázisok az anyakönyvek teljes információs értékének megőrzésére és korszerű kezelésére törekszenek. Ez a feladat a használatos szoftverek és adatbázis-szerkezetek kérdéséről függetlenül, lényegében teljes szövegű átírást-feldolgozást jelent. Figyelembe véve a statisztikai adatoknál említett bejegyzés-számokat, ez első hallásra-olvasásra ijesztő lehet. Az anyakönyvi bejegyzések tartalmának részletesebb kifejtésétől itt eltekintünk, hivatkozással a 2.1.1.) fejezetben

²¹ Salgótarjánban a levéltári anyakönyvi adatbázis létrehozását egy magánszemély (Gyevai György) adatgyűjtése inspirálta. Kalocsán szintén egy kutató (Bolvári Csaba) adta át egy település teljes feldolgozását a kalocsai anyakönyvi adatbázisban végzett kutatásai után, a kapott segítségért „cserébe”.

leírtakra. Az egyes bejegyzések átlagos terjedelme a keresztek anyakönyvi bejegyzései esetében 150, az egybekelteké 250, a meghaltaknál 125 karakter. A feldolgozás kezdődhet egy üres rendszer feltöltésével, de akár az előző fejezetben említett családkutatói adatbázisok tartalmára épülve is. Ebben az esetben az új karakterek száma az egyes bejegyzések esetében már kevesebb: a keresztek anyakönyvi bejegyzései esetében átlagosan 75 (150 – 75), az egybekelteké 120 (250 – 130), a meghaltaknál 50 (125 – 75) karakter.

A következő táblázatban az anyakönyvi bejegyzések típusonkénti átlagos karakterszámait láthatóak a kalocsai anyakönyvi adatbázisból kiválasztott rekordok alapján:

Anyakönyvi bejegyzések típusonként:	Átlagos karakterszám:
Keresztek 1720-1897 közötti, tízévente vett minták, összesen 5.122 bejegyzés alapján:	151
Egybekeltek 1715-1895 közötti, tízévente vett minták, összesen 1.546 bejegyzés alapján:	247
Meghaltak 1735-1895 közötti, tízévente vett minták, összesen 5.249 bejegyzés alapján:	124
Az összes bejegyzés átlaga , figyelembe véve a bejegyzés-típusok megoszlását (K 51%, E 11%, M 38%):	150

A történeti anyakönyvi adatbázis létrehozása-feltöltése mindenképpen meghaladja a levéltárak belső erőforrásait, megvalósításához szélesebb összefogásra, támogatókra és jó szervezésre van szükség. De lássuk, mit nyerhetünk a teljes szövegű, történeti anyakönyvi adatbázisok létrehozásával?

Ezen a feldolgozási szinten jelenik meg markánsan adatbázisunkban a tudományos kutatások lehetősége, mely hagyományosan a levéltárakhoz illő, hozzájuk közel álló tevékenység-feladat. A témát az anyakönyvek forrásértéke kapcsán, a 2.1.5.) fejezetben már érintettük, de most röviden újra kiemelni, hogy a történeti adatbázisban szerencsés módon találkozhatnak a különféle felhasználói igények. A családkutatói érdeklődésen túl ez az adatközlés alkalmas a sokrétű, tömeges anyakönyvi információk statisztikai kezelésére, és interdiszciplináris kutatási lehetőségeket is biztosít. Az anyakönyvek információs állományának teljes kiaknázása érintheti a történettudomány számos ágán túl a szociológia, néprajz, demográfia és az orvostudomány körét. A vizsgálatok történhetnek egy-egy település szintjén, de idővel, az adatbázisok fejlődésével akár regionális alapon is, több vallást és nemzetiséget, ill. jelentősebb népességet összehasonlítva-érintve. Az anyakönyvi adatbázisok történeti kutatásának lehetősége olyan módszertani újdonságot jelent, mely valószínűsíthetően érdemi és újszerű tudományos eredményeket produkál. Kedvező hatással lehet a helytörténetírás színvonalára, jelentős ösztönzést adhat ezen a területen.

Az adatok szerkezetét tekintve az anyakönyvek információinak feldolgozása-közlése történhet az eredeti forrásunk szerkezetét, a bejegyzések típusát megőrizve, ill. az adatokat egyéb módon csoportosítva (pl. személyenként közölve) is. Az előbbi módszer forrásközlés-jellegű, az utóbbi bizonyos kutatási szempontokat-célszerűségeket követ (pl. személyekre történő kutatás-tájékoztató). Mivel a szöveges feldolgozás alapja az anyakönyvi bejegyzés, levéltáros-feldolgozó szempontból szerencsés, ha az elektronikus rekordok szintjén is megmarad ez az egység, hiszen a csatolható képi tartalom is egy-egy bejegyzésnek feleltethető meg. Ez természetesen nem zárja ki az egyéb szolgáltatási megjelenítéseket, relációk meghatározását és személyi nyilvántartó lapok kialakítását.

A történeti adatbázisok rekordjaihoz fontos volna hozzáköttni az eredeti bejegyzések (azaz anyakönyvi oldalak) képeit, ezt az anyag tudományos használhatósága, az ártírt adatok ellenőrizhetősége megkívánná. De amint azt az előző pontban említettük, a képek közlése a családkutatók szempontjából is előnyös lehet.

4.3.3.) Levéltári teendők a családkutatói és történeti adatbázisok létrehozása kapcsán

A szöveges anyakönyvi adatbázisok feldolgozási szintjén, azok létrehozásával, építésével és kezelésével a levéltáraknak hosszú távú, rendszeres feladatai adódnak, így ezen a szinten feltétlenül indokolt külön is számba vennünk a különféle teendőket.

Hasonló adatbázisok létrehozása meghaladja a levéltárak átlagos tevékenységi körét és anyagi erőforrásait, így az intézményekben feltétlenül kapcsolatba kell lépniük környezetükkel, felkutatva az együttműködésre hajlandó partnereket, ill. a vállalkozás anyagi támogatóit-szponzorait. Tapasztalataink szerint ebben a munkában fontos lehet a helyi kapcsolatrendszer, így ennek értelmes megvalósítási szintje-lehetősége elsősorban regionális. Országos méretű, központi vállalkozásként csak nehezen elképzelhető. Az említett kapcsolatrendszert, kialakuló együttműködést hosszú távon ápolni kell, a működés rendszeres egyeztetéseket-találkozókat feltételez.

A fentiekben szóba került a különféle bejegyzések tartalma-karakterszáma. Ezzel kapcsolatban megjegyzendő, hogy a levéltári adatbázisokat az említett tartalmakon túl további információkkal is ki kell egészíteni, pl. a levéltári forrást azonosító jelzet megadásával. Az adatbázisok ezen kívül technikai jellegű rekordokat is tartalmaznak, és időnként az adatlapok-bejegyzések közötti relációkat is kezelhetnek. A teljes szövegű feldolgozások adatszerkezetének kialakításakor érdemes figyelembe venni, és külön mezőben kezelni az anyakönyvi bejegyzés-típusok valamennyi elkülöníthető információs tartalmát (ez az anyakönyvi rovatoknál nagyobb számot jelent, hiszen ott vegyes „mezők” is vannak, pl. tanúk neve, foglalkozása, vallása stb.), valamint megteremteni a tartalmilag azonos csoportok (pl. nevek, foglalkozások, helyek) adatainak közös kezelhetőségét. Az adatbázisoknak a strukturált kereséseknek és a különféle tartalmi vizsgálatoknak egyaránt meg kell felelniük.

5.) A digitalizálási szintek modelljeinek összehasonlító elemzése

Az 4. fejezetben az anyakönyvek digitális feldolgozásának számos szintjét különböztettük meg. Ezeknek a szinteknek a működése, hatékonysága több szempontból is körüljárható-megítélhető. A továbbiakban bizonyos kiemelt szempontok alapján elemezzük az említett szinteket-modelleket.

5.1.) A feldolgozás technológiája (munka, idő, eszközök, költségek)

Az anyakönyvek digitális feldolgozásának valamennyi szintjén talákoztunk a digitális képfelvételek használatának igényével, megállapítható tehát, hogy az említett képfelvételek elkészítése elsődleges fontosságú. A feldolgozás technológiájának elemzését így a képalkotás témájával kezdjük. Az alábbi fejezetekben szereplő költségeket nem árajánlatként kell értelmezni, az összegek elavulhatnak-változhatnak, viszont nagyságrendi tájékoztatást és viszonyítási-összehasonlítási alapot jelentenek. Egy-egy szám természetesen önmagában még nem jelent költségvetést, az állományvédelmi-előkészítő tevékenységgel, szolgáltatási-szoftveres költségekkel stb. pl. nem terveztünk.

5.1.1.) A digitális képfelvételek elkészítésének módja, költségei

A digitalizált képek tárolása, internetes kezelése méretüknél fogva jelentős kérdés, amit nem lehet megkerülni a tervezési fázisban. A formátum kérdésében két lehetőség jöhet szóba, az egyik a széleskörűen elterjedt „jpg”. Megvizsgálva a különböző tömörítési fokozatokat, azt a megállapítást tehetjük, hogy a szöveges dokumentumok képi megjelenítése esetén (amilyen az anyakönyvi adatbázis) a közepes tömörítés még nem okoz észrevehető minőségromlást és a kép eredeti méretét is a felére vehetjük ami még nem ront a vizuális élményen. Így a file mérete 3,6 MB helyett 800 KB-ra csökken, vagyis kevesebb mint a negyedére. A másik formátum az úgynevezett „ecw”, ami bár kevésbé elterjedt, de azonos méret mellett picit jobb minőséget produkál a fejlettebb tömörítési algoritmusának köszönhetően, valamint gyorsabb megjelenítést biztosít azonos hardver kapacitás mellett. Ennél a formátumnál átlagosan 500 KB mérettel számolhatunk képenként, ami több tízezer oldal esetén már igen jelentős tárolókapacitás csökkenést eredményezhet. (Ennek a kapacitásnak inkább az online és offline szolgáltatások sebessége, minősége-használhatósága szempontjából van jelentősége, a merevlemezek tárolókapacitásának nagyságrendje már meghaladta a tárolási problémák kérdését.)

A megjelenítés szempontjából a megjelenítő program tudása a fontos, mivel ma már egy intelligens alkalmazás a nagyságrendekkel nagyobb méretű képeket is képes kis hardver igényvel megjeleníteni.

A képi digitalizálásnál a két legfontosabb tényező az alapanyag és az azt digitalizáló eszköz kiválasztása. A legjobb minőséget mindig az eredeti dokumentum feldolgozásával érhetjük el, ám amint azt láthattuk, az anyakönyvek esetében mikrofilm-másolatok alapján végzett munka is lehetséges. Ebben az esetben viszonylag egységes, de gyengébb minőségű, fekete-fehér digitális képet tudunk előállítani. A mikrofilmek szkennelése a levéltárakban elterjedt eszközök esetében kézi beállításokkal történik, melynek időigénye tapasztalataink szerint az eredeti forrást hasznosító egyéb képalkotó eljárásokkal összemérhető, sőt a fotózáshoz képest pl. több időt igényel.

Léteznek félautomata és automata mikrofilm-szkennelési eljárások, melyek viszont erre a célra alkalmas, speciális és ennek megfelelően drága eszközöket igényelnek. Az automatizált szkennelés a felvételek költségét tekintve kedvezőbb, de az anyakönyvi mikrofilmeken sajnos nem alkalmaztak még a képek biztos felismerését tartalmazó határjeleket, ún. markereket. Így a készülékek az ún. lapéleket igyekeznek felismerni, hogy az egyes felvételeket egymástól

megkülönböztessék. Ebben természetesen benne van a hiba lehetősége, vagyis a folyamat valójában utólagos ellenőrzést, javításokat igényel. Mivel az automatizált feldolgozás sebességét-eredményét az egyes mikrofilmek minősége jelentősen befolyásolhatja, itt ún. ártartomány adható meg, melyen belül a feldolgozás felvételenkénti költsége mozoghat.

Költségek mikrofilmek használatával:

Digitalizálás költsége kézi beállításokkal: 100 Ft + áfa/kép;

Digitalizálás költsége félautomata eljárással: 30-50 Ft + áfa/kép;²²

Digitalizálás költsége automata eljárással: 20-30 Ft + áfa/kép;²³

Átlagos digitalizáló eszköz ára: 3-4 millió Ft + áfa/darab típustól függően,
az automata készülékek ára ennél jóval jelentősebb.

Az eredeti forrás általában kötetekbe-füzetekbe kötve áll rendelkezésre, amit fotózással lehet digitalizálni. Technológiailag a legbiztosabb eszköz a levilágító (professzionális) könyvszkennerek (BookEye, Zeutschel), amely egységesen jó minőségű képeket készít (megbízhatóan teljesíti a 300 dpi felbontást), és a beépített mérlegének köszönhetően különösen kíméletesen bánik a könyvek gerincével. Hátránya a magas bekerülési költsége.

A másik lehetséges eszköz a tárgyasztalra szerelt professzionális, tükörreflexes digitális kamera. Ennél a technológiánál fontos, hogy minőségi alkatrészeket használjunk, mert csak akkor lehet elérni torzításmentes, éles és egységes minőségű képeket. Ez a technológia lényegesen olcsóbb és a leggyorsabb feldolgozást eredményezi, ami költséghatékonysági szempontból szintén jelentős tényező. Hátránya az, hogy nem lehet tökéletesen homogén minőséget elérni²⁴ és több odafigyelést igényel a kötetek állagának (gerincének) megóvása. Természetesen ez is kipróbált és ajánlható technológia.

A költségek alakulása az eredeti forrás használatával:

Digitalizálás költsége BookEye-jal: 100 Ft + áfa/kép;

Professzionális könyvszkennerek bekerülési költsége: 6-8 millió Ft + áfa/darab

Digitalizálás költsége kamerával és tárgyasztallal: 80 Ft + áfa/kép

Kamera és tárgyasztal + fénytechnika bekerülési költsége: 1,5 millió Ft + áfa/darab

Az eredeti forrást használó képkalkulációs eljárások esetében megállapítható, hogy az árat tekintve a legolcsóbb eljárás a kamera és tárgyasztal használata, a nettó 20 Ft-os árkülönbözetnek a teljes anyakönyvi állomány több mint hárommillió felvételszámánál nagy jelentősége lehet. A kamerával fényképezett kép ugyan nagyobb dokumentum-méretű esetében nem éri el a szkennelésnél alkalmazott 300 dpi felbontást, de azt megközelíti, és tapasztalataink szerint jó minőségű, kutatási célokra jól használható.

A mikrofilmek szkennelését Canon MS-300 típusú készülékkel, kézi beállítású használat során teszteltük. Az imént említett képméretűhöz hasonló nagyságú (5-600 KB) terjedelmű, jpg és pdf fájlok szürke színárnyalatban készültek. Minőségük felhasználói szempontból az eredetiről készített, színes felvételekhez képest jóval gyengébb, és a mikrofilm-olvasó készülékek képéhez viszonyítva is romlott. Különösen a 18. századi folyóírási szövegek olvasása vált nehézkessé (időnként szinte használhatatlanná, s ezen a különféle felbontások sem segítettek), a 19. századi rovatos könyvekkel jobb eredményeket lehet elérni. A 18. századi anyakönyvek esetében tehát nem igazán lehet az automatikus eljárásokra alapozni, a gépek tévedései (felvételhatárok felismerése) mellett ui. a használható eredmény érdekében speciális beállításokra és a minőséget javító egyéb szoftveres eljárásokra is szükség lehet. A minőségi problémák mellett a mikrofilmek szkennelése elsősorban a költségek szempontjából

²² A Pedro Kft-től kapott, tájékoztató jellegű árak alapján.

²³ A Pedro Kft-től kapott, tájékoztató jellegű árak alapján.

²⁴ Vannak arra utaló jelek-tapasztalatok is, hogy a professzionális könyvszkennerekkel végzett munka sem teljesen homogén a minőséget tekintve. Nagyobb volumenű munkák egyes részeinek színeiben-fényviszonyaiban eltérések tapasztalhatók, de ezek természetesen nem befolyásolják az olvashatóságot.

lehet előnyös: az automatizált felvételek ára ui. kedvezőbb az egyéb képalkotó eljárások árainál, és nem kell az eredeti anyag szállításával-mozgatásával tervezni.²⁵ A költségek tekintetében viszont nem elegendő a felvételenkénti árak összevetésével kalkulálnunk. Ha pusztán ezt az összeget vesszük figyelembe, akkor a mikrofilmek szkennelése kb. feleannyiba kerül, mint az eredeti anyag fotózása.²⁶ Viszont kétségtelen, hogy bizonyos állományrészek (pl. anyakönyvi mutatók) a mikrofilmekről hiányoznak, más részek viszont feleslegesek (a mikrofilmmezés során a minőségproblémák esetében ún. pótlásokat, többszöri felvételezést alkalmaztak). Az említett tényezők csökkentik a felvétel-áraknál említett arányokat, hiszen a képek egy része elkerülhetetlenül az eredeti forrásokról készül, s a mikrofilm-felvételek számából az eredeti anyakönyvek használatával a pótlások felvételszáma jórészt megtakarítható. A szállítás-mozgatás költségeinek kérdése is összetett: ha a teljes projektünk során a mutatók miatt egyébként is minden anyakönyvezési helyet el kell érünk, s ha esetleg a tulajdonosok közreműködésével egyházszerkezeti segítséget is igénybe veszünk, akkor a különbségek ezen a téren is csökkenthetők.

Figyelembe véve a fentiekét, és a fotózás lényegesen jobb minőségű eredményét, véleményünk szerint képi digitalizálás terén jelenleg elsősorban a digitális kamera és tárgyasztal használatával tervezhetünk. Ennek költsége a teljes magyarországi, 1895 előtti anyakönyvi felvételszámmal kalkulálva (a mikrofilmfelvételek az anyakönyvi indexek becsült terjedelmével kiegészítve) $3.500.000 \times 80 \text{ Ft} + \text{ÁFA} = 280.000.000 \text{ Ft} + \text{ÁFA}$. A fotózás költsége a böngészéshez szükséges struktúra, ill. minimális azonosító adatok kialakítását is tartalmazná.

A technológiával kapcsolatban levéltári szempontból felvethető, hogy „megéri-e” az eredeti forrás bolygatása? Az egyszerű igénybevételért itt cserébe könnyen használható, jó minőségű digitális másolatokat kapunk, melyek segítségével pl. kiküszöbölhető az eredeti anyakönyvek helyszíni, szabályozatlan körülmények között történő kutatása. Az anyakönyvi sorozatok összegyűjtése pedig akár azok mentéseként is felfogható, ha pl. a már eltűnt vagy lappangó példányokra gondolunk.²⁷

Az indexek képi digitalizálásának költségét pontos oldal- és felvételszámok hiányában, országos méretekben sajnos nem tudjuk kalkulálni. (A képalkotó eljárást tekintve itt csakis az eredeti forrás használatával tervezhetünk, mivel a rendelkezésre álló mikrofilm-állomány ebben az esetben töredékes.) A mutatók és a vonatkozó anyakönyvi felvételek arányának meghatározására mégis tettünk egy kísérletet 5 plébánia esetében, melynek eredményét a következő táblázat tartalmazza.

Anyakönyvezési hely (kezdési év):	Összes felvételszám:	Index felvételszám:	Index arány (%):
Bátya (1714)	3.227	38	1 %
Dunapataj (1726)	1.294	144	11 %
Foktő (1762)	1.859	227	12 %
Kalocsa (1700)	12.443	684	5,5 %

²⁵ Az automatizált felvételek realizálható áraival, minőségével kapcsolatban egyelőre sajnos nincsenek konkrét tapasztalataink, a speciális eszközigeny miatt ilyen eljárást még a cégek is csak időnként, kölcsönzött eszközök igénybevételével alkalmaznak. A közeljövőben igyekszünk legalább néhány száz felvétel esetében hasonló tapasztalatokra szert tenni.

²⁶ A fotózás 80 Ft+ÁFA/felvétel árát viszonyítottuk a félautomatikus mikrofilm-szkennelési árak középértékéhez, ami 40 Ft+ÁFA/felvétel. Amint az előző jegyzetben is említettük, az automatizált eljárás árai-minősége esetében egyelőre sajnos nincsenek tapasztalataink.

²⁷ A plébániai iratrendezések során az anyakönyvek sorozatában észlelt hiányok közül pl. Sükösd esetében a helyi plébános segítségével még sikerült felkutatni néhány régen „kölcsönadott” példányt. A hiányról a jelenlegi plébánosnak egyébként nem volt tudomása. (Kalocsai Főegyházmezei Levéltár)

Anyakönyvezési hely (kezdési év):	Összes felvételszám:	Index felvételszám:	Index arány (%):
Sükösd (1711)	3.240	172	5 %
összesen:	22.063	1.265	5,7 %

A vizsgálat eredménye szerint a mutatók képanyaga viszonylag szerény az anyakönyvi képállományhoz képest, a teljes képi digitalizálási munka-költségek 5-6 %-át jelentené.

5.1.2.) Szöveges feldolgozások költségei

Számítások végezhetők az indexek szövegszerű feldolgozási lehetőségeivel kapcsolatban. Ennek két módját különböztettük meg: a pusztán nevek átírását egy-egy évszámmal, az adott index-oldal képéhez kötve, és az index szövegének teljes feldolgozását, a változó terjedelmű azonosító adatokkal együtt. Megállapítható, hogy bármely megoldást is választjuk, a szöveges feldolgozás mindenképpen jelentős költségbeli növekedést eredményez. Az indexek felvételein-oldalain átlagosan 80 névvel, 300 Ft+ÁFA/1.000 karakter áron kalkulálva ugyanis szöveges névjegyzék évszámokkal (bejegyzésenként 20 karakter) 480 Ft+ÁFA/oldal szöveges átírása a mutatóknak (bejegyzésenként 30 karakter) 720 Ft + ÁFA/oldal²⁸ összehasonlításként a képi digitalizálás költsége 80 Ft+ÁFA/oldal.

Az említett árakból látható, hogy egy-egy oldal legegyszerűbb szöveges feldolgozása is hat digitális képfelvétel árába kerül. Hasonló feldolgozást ennek fényében célszerűbb az eredeti anyakönyvek kapcsán készíteni, ahol a névjegyzékhez közvetlenül az anyakönyvi képfelvételek volnának köthetők. Így elkerülhetővé válna, hogy két adatbázisban (anyakönyvek, indexek) kelljen böngészniük-keresniük, és teljesebb volna a szöveges tartalmunk is, hiszen a rendelkezésre álló mutatók hiányosak. Egy-egy anyakönyvi bejegyzés legegyszerűbb mutatózását átlagosan 20 karakterrel számítva (400 Ft/1.000 karakter áron) a költség 8 Ft +ÁFA/bejegyzés. (A következőkben, az anyakönyvi szövegek feldolgozásánál 400 Ft+ÁFA/1.000 karakter árral számolunk, az árnövekedés oka a mutatókhoz képest a régebbi szövegek, ill. latin nyelvű bejegyzések feldolgozásának nehézsége.)

Az adatbázis jellegű feldolgozások, pl. családkutatói szintű kivonatok készítése keresztek és meghaltak bejegyzéseinél, átlagosan 75 karakterrel számítva 30 Ft +ÁFA/bejegyzés, az egybekelték bejegyzéseinél, 130 karakterrel számítva 52 Ft +ÁFA/bejegyzés. Figyelembe véve a bejegyzések típusainak átlagos megoszlását (a házassági bejegyzések kb. 11 %-ot tesznek ki) mindez átlagosan 33 Ft+ÁFA/bejegyzés árat jelent.

A teljes szövegű átírás történeti adatbázis esetében:

keresztek bejegyzései 150 karakter = 60 Ft+ÁFA

egybekelték bejegyzései 250 karakter = 100 Ft+ÁFA

meghaltak bejegyzései 125 karakter = 50 Ft + ÁFA

figyelembe véve a bejegyzés-típusok megoszlását (K 51%, E 11%, M 38%), mindez bejegyzésenként átlagosan 60 Ft+ÁFA (150 karakter) költséget jelent.

A szöveges feldolgozás különféle fokozatainál tehát az árak egy bejegyzésre vetítve a következők:

névmutató 8 Ft+ÁFA

családkutatói adatok 33 Ft+ÁFA

történeti adatbázis 60 Ft+ÁFA.

Összehasonlításként: a képi digitalizálás költsége egy bejegyzésre vetítve: 8,4 Ft+ÁFA (felvételenként 80 Ft-tal és 9,5 átlagos bejegyzéssel számítva). Egy anyakönyvi oldal képi digitalizálása és névmutatójának elkészítése 80 Ft + 76 Ft= 156 Ft+ÁFA.

²⁸ A teljesebb mutató-bejegyzések elérik a 40 karaktert is, viszont sokhelyütt hiányoznak az azonosító jellegű adatok, ezért számoltunk 30 karakteres átlaggal.

Az említett költségek közül a képi digitalizálás és a névmutató készítése hasonló nagyságrendű, a többi viszont már más léptéket, többszörös költségeket képvisel. Jó szervezéssel a szöveges feldolgozásnál említett tartalmak akár egymásra is épülhetnek, ebben az esetben egy-egy bejegyzés ára nem a nulláról indul, hanem tartalmazhatja az előző szint értékét. (Pl. Történeti adatbázisban egy rekord létrehozása átlagosan 60 Ft, de ha már családkutatói adatszinten megvan a feldolgozandó bejegyzés, akkor a költség már feleződhet.) Az említett kalkulációk csak az anyakönyvi szövegek karakterszámát vették figyelembe, egyéb levéltári azonosító jellegű információkat, technikai jellegű vagy relációs segédrekordok létrehozását nem.

5.1.3.) A feldolgozások időigénye

Egy fő havonta kb. 16-20 ezer (azaz naponta kb. 800-1.000) anyakönyvi oldal képi digitalizálását tudja elvégezni eszköztől és az alapanyag állagától függően. A fentebb említett szkennelési technikákkal a kisebb, fotózással a nagyobb képszám érhető el. A forrás állagának időnkénti változásait, ennek hatásait sajnos nem lehetséges előre kalkulálni. A mikrofilmeknél említett teljes magyarországi felvételszámot tekintve ez a gyorsabb tempót feltételezve is 167 munkahónapot jelent, ami 3 éves projekt esetén öt, 5 éves projekt esetén három ember folyamatos munkáját feltételezné. Egy éven belüli teljesítéshez legalább 14-15 embernek kellene dolgoznia.

A szöveges feldolgozásoknál egy fő esetében havi 800.000-1.000.000 karakter teljesíthető, a szöveg olvashatóságától, nyelvtől függően. Az anyakönyvek döntően latin nyelvűek, és a régebbi példányok nehezebb olvashatóságát figyelembe véve inkább az alsó értékkel kell kalkulálnunk. A kalocsai anyakönyvi adatbázis munkálatai során tapasztalataink szerint inkább csak a havi 600.000 karakteres szintet sikerült elérnünk. A mutató-jellegű feldolgozások tempója mindenesetre gyorsabb lehet, itt egymilliós tempóval számítva a 32 milliós magyarországi bejegyzés szám 640 munkahónapot vehet igénybe, ami a fotózáshoz képest lényegesen lassabb tempót jelent.

Az említett munkafolyamatok láthatóan éveket vesznek igénybe, és hosszabb távú tervezést igényelnek. Mindenképpen áll ez a családkutatói- és történeti anyakönyvi adatbázisok építésére, ahol tapasztalataink szerint egy fő havonta csak 4-5 ezer anyakönyvi bejegyzést dolgoz fel átlagosan. Így egy-egy település adatbázisának felépítése is éveket vesz igénybe.

5.2.) Az eredmény felhasználhatósága, elérhetősége

Szolgáltatási szempontból az elsődleges cél az, hogy az elkészült anyakönyvi adatbázis minél nagyobb részét hasznosítsa a Magyarországon fellelhető anyagnak, valamint, hogy a lehető legtöbb érdeklődőhöz juttathassuk el az adatokat gyors és komplexen kereshető formában. Levéltári szempontból emellett fontos lehet a megőrzés is, pl. a digitális képállomány jó minőségű biztonsági másolata, a kapcsolódó adatbázisok archiválása. Két alapvető kommunikációs lehetőség áll rendelkezésünkre, az internetes publikálás egy központi szerverről, illetve az offline (DVD, Blue-Ray, HDD) adathordozón történő terjesztés-megőrzés. Mindkét út folyamatosan és gyorsan fejlődik, a technológiai paraméterek egy-két éven belül jelentősen változhatnak. Az anyakönyvi feldolgozási szinteknek ezen a téren nincsenek jelentősen eltérő igényei-lehetőségei. Az említett célok minden szinten hasonlóak, s mivel a képi digitalizálás általánosan elterjedté vált, ehhez képest a szöveges szinteknek, adatbázisoknak nincsenek számottevő többlet-igényei, sőt jóval szerényebb (legalább két nagyságrenddel kisebb) tárhelyet igényelnek. Bár az internet-hozzáférés és az adatátviteli sávszélesség rohamosan fejlődik, bizonyos esetekben létjogosultsága van az offline változatoknak. Éppen ezért, amennyiben megfelelő anyagi források állnak

rendelkezésre, az ideális megoldás a párhuzamos szolgáltatás lenne online és offline módon egyaránt.

5.2.1.) Online szolgáltatás

A szerverek kapacitását tekintve az anyakönyvi adatbázisok mérete önmagában már nem jelent kihívást, hiszen már bolti forgalomban vannak a terabájtos (1 millió MB) merevlemezek, melyekből 2-3 db képes az egész 1895 előtti magyarországi képanyagot tárolni (500-800 KB méretű, interneten használatos, kutatásra alkalmas képekkel).

Az anyakönyvi internetes adatbázist kezelő hardver és szoftver felé alapvető elvárás, hogy egyszerre több száz, vagy akár több ezer felhasználót legyen képes egy időben megfelelő sebességgel kiszolgálni. A rendszernek képesnek kell lennie a különféle szolgáltatási szintekhez köthető díjazás regisztrálására-kezelésére. A hasonló feladatok végzésére a mai rendszerek hardverkapacitásuknál fogva alkalmasak, és szoftverek terén is léteznek már ilyen megoldások.

Ugyancsak alapvető elvárásunk, hogy hosszú távon is felhasználható legyen rendszerünk, azaz ne szűnjön meg az adatbázisunkhoz és képeinkhez használható (azokkal kompatibilis) szoftverek fejlesztése, forgalmazása. (Adatbázisokat más formátumba konvertálni olykor ma is nehézséget jelent pl. az ékezetes karakterek miatt stb., „történelmibb” távlatokban ez a nehézség nyilván fokozottan jelentkezik.) A megoldásnak egyik eleme lehet, hogy meglehetősen elterjedt formátumot válasszunk, mint a jpg vagy az xml, hiszen ezek valószínűleg hosszabb távon is elterjedtebbek lesznek.

Első megközelítésben ugyancsak biztonságos megoldásnak látszhat tömörítetlen képformátum (tiff) alkalmazása. Azonban ilyen használni több milliós rekordszámnál a mai tárolókapacitások mellett még mesterpéldány céljára is reménytelen vállalkozás lenne. Ez már a MOL középkori digitalizálási programjánál is nehezebben, több merevlemez felhasználásával volt megoldható, pedig ott egyelőre mindössze 15 000 dokumentumot fényképeztek le, amelyekről 70 000 felvétel készült. Az anyakönyvek teljes anyaga 200 dpi-s felbontásban tömörítetlen tiff-ben kb. 20 MB méretű lenne, ami 3,5 millió felvétel esetén 70 TB, vagyis $70 \times 60\,000 \text{ Ft} = 4,2$ millió forint lenne egyetlen példányra számolva a tárolókapacitás beszerzése (a kívánatos, adattükrözés elvén működő ún. RAID merevlemezek ára ennél 20-25%-kal több). A tömörítetlen képformátumok ugyan egyszerűbb algoritmusokat használnak, mégis ugyanúgy olvashatatlanok a megfelelő, velük kompatibilis szoftver nélkül, mint tömörített társaik. Ráadásul az elterjedt képformátumok (jpg, png, tiff stb.) mind nemzetközi szerződésekben lefektetett szabvány algoritmusokat használnak, ami biztosítja, hogy ne tűnékeny szabványokról legyen szó.

Az elsónél is fontosabb talán, és mindenképpen növeli adatbiztonságunkat, ha elég nagy az adatállományunk (és ebből számottevő, milliós nagyságrendű bevétel remélhető). Ebben az esetben szolgáltatásunkhoz később is érdemes lesz a megfelelő szoftvert elkészíttetni, ill. karbantartásáról-fejlesztéséről gondoskodni. Egyébként a képnéző alkalmazások egyre több formátumot ismernek és elég platform-függetlenek ma is, a fejlődés pedig szemmel láthatóan eme függetlenség irányába halad már az operációs rendszerek fejlesztésénél is.

A online módszer legnagyobb előnye abban áll, hogy az adatbázis-tartalmak frissítései azonnal mindenki számára elérhetővé válnak, míg az offline hordozók időről-időre elavulnak újabb verziók születnek.

5.2.2.) Offline szolgáltatás (DVD; Blue-Ray)

Az offline szolgáltatás mellett szól az, hogy jelenleg nem rendelkezik mindenki internet kapcsolattal, illetve sok esetben nagy könnyebbséget jelent, ha az adatbázis állandóan rendelkezésre áll. További előny, hogy több lehetőség van szerkeszteni a „saját” adatbázist és jelenleg ezt még biztos, hogy gyorsabban tehetjük meg lemezzel, mint interneten keresztül. Pl.

egy település teljes szövegű, történeti anyakönyvi adatbázisának elemző, tudományos igényű használatához jobban illik a lokális használat.

Ennek az adathordozónak a fő hátránya, a frissíthetőség hiánya mellett, elsősorban a kapacitásából adódik. A DVD lemez maximum 8GB tartalmat hordozhat, ami kevés, ha országos adatbázisban, nagyobb régiókban gondolkozunk. A Blue-Ray már 47 Gb-tal elegendőnek tűnik, de itt a formátum elterjedtségének kezdetleges állapota és a ma még viszonylag magas bekerülési költségek jelentenek problémát. (A statisztikai adatok viszont azt mutatják, hogy a Blue-Ray technológia gyorsabban terjed, mint tíz évvel ez előtt a DVD, így ez két éven belül már valószínűleg nem lesz probléma.) Mindazonáltal a teljes országos anyakönyvi képanyag a fent említett méreteken a Blue-Ray kapacitásnak is 30-40 szeresét jelentené, így legfeljebb a szöveges adatbázist, ill. az egész rendszer meghatározott részeit (esetleg egyedi feldolgozásokat) lehetne offline szolgáltatni.

5.3.) Rendszerek, szoftverek, szabványok

A témát elsősorban a levéltárak teendői szempontjából szeretnénk megközelíteni, az anyakönyvekkel kapcsolatos valamennyi tevékenység szoftveres lehetőségeinek áttekintésére-értékelésére nem vállalkozunk. A képi digitalizálás általában külső vállalkozóval jól elvégeztethető, itt csak a munka eredményének megfelelő (szabványos) formátumára, biztonsági mentésének tárolására kell ügyelnünk. A szöveges feldolgozások viszont valószínűleg hosszabb távon, több helyszínen is történhetnek. Dolgozhatnak külső vállalkozók, esetleg családkutató önkéntesek és levéltárosok egyaránt. Véleményünk szerint olyan rendszerben kell gondolkodnunk, amely bármelyik említett helyről képes fogadni és összegezni adatokat, figyelembe véve azok lehetőségeit. Minél egyszerűbb keretek között zajlik a munkavégzés, annál több résztvevőre számíthatunk. A „hozott” adatok rugalmas kezelhetősége-fogadhatósága valószínűleg nem teszi lehetővé egy bonyolult relációkkal rendelkező, összetett központi rendszer hatékony alkalmazását. Az erőforrások tekintetében elsősorban a hasznos adatok (képek, szöveges tartalmak) előállítására kell koncentrálnunk, s ez fokozatosságot eredményezhet pl. a használatos környezet-rendszerek terén is. Bármely szinten is dolgozzunk, az adatbázisok tartalmának szoftverektől függetlennek, szabványos formátumokba kinyerhetőnek kell lennie, és nagyon fontos feladat a mezők tartalmának és a feldolgozás módjának leírása-dokumentálása.

Alapvető cél, hogy a magyarországi különböző anyakönyvekből készülő adatbázisok egymással kompatibilisek legyenek, illetve ideális esetben egy adatbázisba kerüljön az összes adat. A mai kor igényeinek megfelelően az „xml” alapú adatkezelés-adatcsere tekinthető a legjobb platformnak, mivel ez nagy szabadságot ad a rendszer felépítésében, megfelelő kompatibilitással bír a többi levéltári és egyéb tudományos adatbázisokkal (a meglévő és jelenleg fejlesztés alatt álló adatbázisok túlnyomó többsége ugyanis „xml” alapú), valamint rendkívül gyors és sokoldalú felhasználást és fejlesztést tesz lehetővé.

Az adatszerkezet kialakítása során figyelembe kell vennünk levéltáros- és informatikai szabványokat melyek alkalmazása országosan, szakmánk egyéb területein is gyerekcipőben jár. A magyarországi levéltári adatbázisokat 2007-ben felmérő, NKA-s pályázat keretében létrehozott munkabizottság tanulmánya első lépésben a Dublin Core szabványt, hosszabb távon pedig az EAD és EAC érvényesítését ajánlotta. Ezen kívül a nevek, dátumok és helynevek egységes leírására vonatkozóan is konkrét javaslatokat tett. Követelményként megállapította, hogy az adatbázisokat megfelelően dokumentáltan kell létrehozni, s az adatbevitel során szabályzatot kell alkalmazni, mely lehetővé teszi az adatok egységes kezelését-leírását.

Megállapítható, hogy az említett szabványoknak-ajánlásoknak-követelményeknek megfelelő anyakönyvi adatbázist Magyarországon még nem hoztak létre. Hasonló rendszer kidolgozása véleményünk szerint meghaladja jelen tanulmányunk kereteit, pillanatnyi

lehetőségeinket. A továbblépéshez, az egységesebb és átgondoltabb feldolgozások születéséhez tapasztalataink összegzésén túl elsősorban szakmai egyeztetésre van még szükség. Kezdeményezzük, hogy a Magyarországi Egyházi Levéltárosok Egyesülete (MELTE) közeljövőben megalakuló informatikai munkabizottsága foglalkozzon a témával, és tegye meg egyeztetett gyakorlati javaslatait az egyházi levéltárak jellemző irattípusai (köztük az anyakönyvek) adatbázisokban történő feldolgozásával kapcsolatban.

5.4.) A lehetséges források és bevételek

A digitalizált anyakönyvi tartalmakkal világszerte családkutatói igényeket, genealógiai kutatásokat szolgálnak ki. A feldolgozás legtöbb szintje (képi digitalizálás, mutatók készítése, egyszerűbb szöveges adatközlések) valóban mind ide kapcsolhatók, melyek közül a leghatékonyabban működőnek a képek és a szöveges névmutató együttes alkalmazása tűnik. Ez már biztosítja az alapvető kereshetőséget, s a név-találatok alapján az eredeti forrás képei böngészhetők. A mélyebb feldolgozás a családkutatások szempontjából nem ad érdemi többletet, legalábbis a tömeges igényeket tekintve.

Az eddigiekben elsősorban külföldön megvalósult hasonló vállalkozások forrásairól viszonylag keveset tudunk. Egy-egy érdekes példaként láthattuk egészségügyi tudományos-kutatási források, ill. genealógiai turizmus bevételeinek hasznosítását, de a kezdeményezések nyilván nem csupán erre alapultak. Jelentősebb felhasználói számnál elképzelhető szponzorok keresése-jelentkezése is, a szolgáltatásnak reklámértéke is lehet.

Mivel az adatbázisok előállítása, fejlesztése és folyamatos szolgáltatása költségekkel jár, érthető módon igyekeznek bevételt is produkálni a hasonló vállalkozások. Ez az offline termék esetén az adatbázis egyszeri ára lehet, míg internet esetén a fizetős oldalon keresztül történő hozzáférés biztosíthatja a fenntartási költségeket. A fizetős szolgáltatások díjának számítása különböző szempontok (pl. letöltött dokumentumok száma, bizonyos időtartam) alapján történhet, a díj értéke is változó, de nagyságrendje (kutatási esetenként / 1-2 hetes hozzáférésre / 30-50 kép letöltésére kb. 2-3 ezer Ft) általában nem visszatartó erejű az érdeklődők számára (különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a levéltárakban történő kutatásnak is lehetnek költségei, utazás, idő, másolatok megrendelése, szabadnap kivétele stb.). A mai magyarországi családkutatói érdeklődést figyelembe véve, kb. 13 ezres kutatási esetszámunkat hasonló szolgáltatási díjjal szorozva az eredmény 30-40 millió Ft nagyságrendű. S az érdeklődés jól működő rendszer esetében akár jelentős mértékben meg is nőhetne. Látható tehát, hogy hasonló szolgáltatás várható bevételei a rendszer létrehozásának költségét tekintve ugyan csekélyek (esetleg évtizedes távlatban „megtérülők”), de a fenntartást és további fejlesztést tekintve egyáltalán nem elhanyagolhatóak. Gyakran alkalmazott módszer, hogy az index-jellegű alapvető keresések ingyenesek, míg a mélyebb tartalomszolgáltatások, a dokumentumok képének használata pénzbe kerül. Önmagában az anyakönyvi oldalak képeinek elérhetővé tétele valószínűleg kevés, valamilyen iránytű-jellegű eligazodást adni kell, ami minimum a már létező indexek képének ingyenes böngészhetősége.

A családkutatói szolgáltatások, és ezzel együtt a várható bevételek köre tovább bővíthető a levéltárak egyéb kapcsolódó iratanyagának feldolgozásával (pl. peres iratok, végrendeletek, iskolai anyakönyvek, vagy akár uradalmi adó- és tizedlajstromok stb.) Az anyakönyvi adatbázis folyamatos bevételei akár ezeket a további munkákat is finanszírozhatnák.

A költségek számításánál láthattuk, hogy egy tudományos célú felhasználásra is alkalmas, teljes szövegű adatbázis létrehozása a családkutatói szinthez képes lényegesen drágább. Ezeket nem is országos méretekben, hanem regionális alapon, településenként készítik. Ezen a szinten bevonhatók az önkormányzatok is, és ez a mélyebb feldolgozás a családkutatói szolgáltatásokkal összhangban, ill. azokra is épülhet. A potenciális tudományos kutatások, a remélhető tudományos eredmények anyagi haszna összegekben nehezen jósolható-mérhető, de léte ugyanakkor mégis kétségtelen.

6.) A digitalizálási projektek lehetséges buktatói

6.1.) Jogi nehézségek – a levéltáros szempontjából

Tagadhatatlan, hogy sok szempontból sötétben tapogatózunk, amikor azt látogatjuk, milyen támogatásra számíthat akár az anyakönyvek digitalizálása, akár egy nagyobb iratbeszállítási program az eredeti iratok tulajdonosai, ill. kezelői részéről. Mindez elsősorban az anyakönyv-digitalizálással kapcsolatos tapasztalatok teljes, a beszállításokkal kapcsolatban pedig csaknem teljes hiányának köszönhető, hiszen a '60-as évek mikrofilmezési tapasztalatai (az akkori program végrehajtását úgy tűnik, érdemben senki sem gátolta) még az állam és az egyházak teljesen más kapcsolatrendszerében születtek, az egyházak szabadságtevékenysége akkor jelentősen korlátozva volt, de a politikai helyzet azóta gyökeresen megváltozott – és ezzel együtt nyilván az érintettek reakciói is eltérőek lesznek. Ez elsősorban azonban nem az anyakönyvek kölcsönzését érinti, hiszen éppen az iratok elkallódásának egyik legfőbb oka, hogy viszonylag könnyen adnak kölcsön még anyakönyveket is. Sokkal inkább a logisztikai feladatok lebonyolítását illetően aggályos a lelkészek szerepvállalása, a mormon-mikrofilmezés programja pedig épp ezen a téren hagyatkozott nagymértékben a lelkészekre. Napjainkban erre nyilván kevésbé számíthatunk, így figyelembe kell venni – akármilyen programmal is végezzük együtt a digitalizálást – hogy az egyházak saját infrastruktúrájukkal (de állami költségtérítés mellett, mint a '60-as években) valószínűleg már nem fogják tudni teljes mértékben begyűjteni a székhelyekre az anyakönyveket, illetve az esetleges beszállítással kapcsolatos szerepvállalásukat tekintve sem lehetnek vérmes reményeink. Mindemellett a helyes jogi-szervezeti utak betartásával és jó kommunikációval megelőzni szükséges tulajdonosok részéről esetleg megnyilvánuló féltő-gyanakvó reakciókat.

Az iratbeszállítások területén már nagy vonalakban tudunk felekezetenként is képet alkotni, felhasználva elsősorban a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, az Evangélikus Országos Levéltár, a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár, valamint a Győri (r.k.) Egyházmegyei Levéltár tapasztalatait. Míg katolikus területen a helyiek – és főleg a papok – általában kedvezően fogadják az iratbeszállítást végzőket, illetve megértéssel viseltetnek az ilyen irányú tevékenység irányában,²⁹ a protestáns gyülekezetek hozzáállása mintha kevésbé segítené elő a levéltárosi munkát, különösen pedig az anyakönyveket illetően nem. Ennek oka nemcsak gyülekezeteik jogi önállóságában és a lelkészek mellé/főlé rendelt presbitériumok szerepében keresendő, hanem abban is, hogy levéltáraik távolsága – az eltérő egyházszervezet és levéltári struktúra okán – általában sokkal nagyobb, mint a katolikusok esetében. 13 katolikus egyházmegyes levéltárra ugyanis mintegy 1500 1895 előtti anyakönyvező gyülekezet jut, míg az 1 evangélikus és 4 református gyűjtőlevéltárra együtt összesen 1300. Márpedig minél távolabbra kerül az iratanyag, annál kevésbé szeretnének megválni tőle. Ráadásul egyházi jogi okokból az anyakönyvekre úgy tekintenek a protestáns gyülekezetek többségében, mint a gyülekezet önállóságának jelképére, valamint saját történelmük elsődleges forrására. Ezért ezekhez sokkalta jobban ragaszkodnak, mint más jellegű iratanyagukhoz. Ugyanakkor minden felekezetenél érvényes, hogy meg kell küzdeni olyan véleményekkel is, melyek szerint pl. az anyakönyvek nem nyilvános iratnak születtek.

6.1.1.) Az egyházközségek (anyakönyvezési helyek) felekezetenként eltérő jogi önállósága

Az anyakönyvek digitalizálásának sikerét alapvetően befolyásolhatja tehát, hogy hogyan is „tálaljuk” (országos vagy helyi projektként, milyen pénzügyi és szakmai háttérrel stb.) az egyházi nyilvános (és nem nyilvános) magánlevéltárak fenntartói, valamint az iratanyag

²⁹ Persze kivételek akadnak. Egyes helyeken – pl. éppen Kalocsán – az anyakönyveket kérték vissza a feldolgozás után, másutt – így Magyaróváron, Hegyeshalomban – csak az anyakönyveket adták át, a más jellegű iratanyagot nem.

tulajdonosai számára. Sikerül-e motiválni őket a cél érdekében (pl. digitális másolatok átadásával, ill. annak lehetőségével, hogy a lelkészeknek nem kell családkutatókkal vesződniük)? Egységes és kötelező érvényű állásfoglalásokra aligha számíthatunk, hiszen az anyakönyvek tulajdonosai (és nagyrészt kezelői is) az egyházközségek, gyülekezetek, hitközségek. Ezek a nem-katolikus felekezetek esetében általában teljes jogi önállóságot élveznek, az egyházi előjáróknak legfeljebb a tekintély alapján van esélyük bármiféle hatást gyakorolni, ill. ajánlást tenni. Országos zsinati határozatok kötelező érvénnyel bírhatnak a gyülekezetek és lelkészeik számára, arra azonban kevés az esély, hogy ilyen magas egyházkormányzati szinten szabályozzanak hasonló ügyeket. A katolikusoknál ugyan önálló jogi személyek a plébániák,³⁰ azonban függenek a megyéspüspök iurisdictiojától, így a katolikus egyháznál (legfeljebb) egyházmegyei szintű szabályozásra számíthatunk. Országos szintű szabályozásra itt is kevés az esély, hiszen a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia nem csorbít(hat)ja az önálló püspöki jogokat. Ugyanakkor az egyházi fensőbb hatóságok valószínűsíthető igénye lehet, hogy bizonyos mértékig az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ is részt vegyen az anyakönyvekkel kapcsolatos program koordinálásában.

A realitásokkal számolva tehát a katolikusoknál egyházmegyei szintű támogatást kell biztosítani, a többi felekezetenél viszont az egyes egyházközségek/hitközségek egyházi és világi előjáróinál kell az elvi engedélyezést elérni. A magasabb egyházkormányzati (püspökkari, egyházkerületi, zsinati) szintektől pedig ajánlást, elvi támogatást lehet kérni.

6.1.2.) A mormon-mikrofilmzés jogi háttere – a MOL mikrofilmjeiről történő digitalizálás

Bár technológiailag nem tartjuk célszerűnek a mikrofilmekről történő digitalizálást, lehetősége miatt mégis szükséges megvizsgálni, a már meglévő papír és mikrofilm hordozón őrzött másolatok jogi hátterét.

Az 1960-ban megkezdett ún. mormon mikrofilmzési program során gyakorlatilag 1895-ig, az állami anyakönyvezés bevezetéséig terjedő teljes magyar egyházi anyakönyvi állományt lefényképezték, hogy azután a Salt Lake Cityben létesített adattárunkban helyezték el. (Erről lásd még a 3.2. fejezetet.) A teljes állományt két példányban hívták elő, amelyből az egyik Magyarországon maradt, jelenleg a MOL Bécsi úti részlegében kutatható. Segédlete a kutatás számára az interneten keresztül is hozzáférhető.³¹

Az eredeti anyakönyvek és az említett másolatok kapcsolatának jogi megítélése igazi „terra incognita”, lényegében a levéltáros szakma egésze kerüli a kérdést. Annyi bizonyos, hogy az 1895 előtti egyházi anyakönyvek közokiratnak minősülnek. Ennek értelmében elsődlegességet élveznek az eredetiek, hivatalos kivonat csak ezekről készíthető. Az ezek hiányában a másolatokról készített dokumentumok elfogadása lényegében eseti jelleggel az adott ügyben eljáró jogi szakembertől, ill. a másolatok igazolásától-hitelesítésétől függ.

A „mormon” mikrofilm projektet pártállami körülmények között bonyolították, a jelek szerint az egyházakkal semmiféle megállapodás nem történt³², miközben a mormon közösséggel részletekbe menő megállapodás készült az ütemezést, az USA-ból behozott

³⁰ Az egyházi törvénykönyv. Szerk., ford. és a magyarázatot írta: Erdő Péter. Budapest, 2001. 515. kánon (417. o.) ill. 523. skk. kánonok (423. skk. o.), valamint az 532. kánon (429. o.).

³¹ <http://www.natarch.hu/fondx/aker.html>

³² Legalábbis erre utal, hogy sem a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban, sem a Győri Egyházmegyei Levéltárban, sem az akkori, ugyancsak Kalocsán őrzött püspökkari dokumentumok között nem találtunk iratokat valamiféle megállapodásról vagy leiratról, csupán a program technikai lebonyolításáról, az anyag felméréséről, a szállításokról, árajánlatról, átutalásokról, az ügymenetről (pl. a Győri Egyházmegyei Levéltár, Püspöki Lt. Egyházkormányzati iratsorozat 2730/1960. szám alatt minden ezzel kapcsolatos irat egy csomóban). Egyetlen ezeket megelőző adat a püspökkari jegyzőkönyvekből származik. Az MKPK 1960. január 27-i ülésén 4. napirendi pontként szerepelt az anyakönyvek mikrofilmzése. „A püspöki kar a LOK eddigi intézkedéseit (...) tudomásul veszi”, annyit kötöttek csak ki, hogy a költségeket (szállítás, napidíjak) a LOK (értsd: a Művelődési Minisztérium Levéltári Osztálya) viselje. Ezek alapján nem volt semmilyen keret-megállapodás az egyházakkal. Köszönöm Balogh Margitnak, hogy kéziratát rendelkezésemre bocsátotta (V.Á.).

berendezések, és a MOL szakembereinek munkadíját illetően.³³ Az állami hatóságokat, amelyek felső szinten alig foglalkoztak az ügygel, elsősorban a program révén nyerhető deviza motiválta, hiszen a mormonok dollárban fizettek³⁴ (igaz, ezzel a szakmai szempontból fontos mikrofilmezés elől minden állami akadály elhárult, gondoljunk csak arra, hogy a pártállam idején a genealógia éppenséggel nem tartozott a támogatott tudományágak közé). A mikrofilmezési program részére az anyakönyveket ugyan ellenállás nélkül, mégis a diktatúra korszakának légkörében, parancsszóra bocsátották rendelkezésre az egyházi hatóságok, mindenféle jogi szabályozás hiányában. (Az átadott anyakönyvekről mikrofilm-másolatokat nem kaptak a tulajdonosok, de a későbbiekben vásárlás útján beszerezhetők.) Mindez nem von le semmit a program tudományos értékéből, annak jogi háttérét azonban mindössze ennyivel tudjuk meghatározni.

Az Országos Levéltár jogi szempontból értékelhető gyakorlata kettős az anyakönyvi mikrofilmek kezelése terén. Egyrészt a Reprográfiai Osztály az adott anyakönyv felett rendelkező egyházi hatóság engedélyéhez köti pl. a teljes mikrofilmek másolását (azaz újabb példány előállítását és továbbadását), ugyanakkor a kutatók számára kiadott canon-másolatok esetében ezt a jelek szerint már nem tartja szükségesnek. Mindezek fényében nehéz arról dönteni – és ezek szerint ez az OL számára is nehézséget jelent –, hogy a mikrofilmmásolatok a jog szempontjából teljesen elváltak-e az eredetiektől, vagy azokhoz képest másodlagosak, és nem kezelhetők önálló iratként. Mindenesetre az utóbbi vélelmzésére utal az OL engedélykérése az egyházi hatóságoktól az imént említett másolatok készítéséhez. A kutatók számára készülő másolatok esetén ugyanakkor el kell ismerni, hogy ezek egyházi engedélyezése végtelenül nehézkessé, hovatovább teljesíthetlenné tenné a rendeléseket, itt tehát nem feltétlenül jogi szempontok játszanak közre a gyakorlati megoldásban.

Összességében: a jogi háttér a mikrofilmek terén meglehetősen bizonytalan. Egy esetleges mikrofilm-alapú digitalizáláshoz mindenképpen szükségesnek látszik a MOL és az egyházi hatóságok közötti megállapodás tető alá hozása.

6.2.) A feldolgozás gyakorlati nehézségei, a potenciális résztvevők bázisa, képzése

Nem könnyű jól meghatározni kiindulópontunkat sem, vagyis az anyakönyvi feldolgozásokkal kapcsolatos projektek ideális lebonyolítói-megvalósítói szintjét. Míg a szolgáltatás tekintetében vitathatatlan a központi, országos megoldás előnye, a feldolgozó munkák megvalósítása valószínűleg regionális egységekben történhet. Itt aztán praktikus egyrészt a levéltári intézmények, másrészt a források tulajdonosainak közelsége-együttműködése. Ha a levéltári- és tulajdonosi szint nem is egészen feleltethető meg egymásnak, kölcsönös érdekeltégük és jó munkakapcsolatuk kialakítása szükséges. Ennek alapjai már most is megvannak az egyes levéltárak és a velük kapcsolatba került gyülekezetek között.

A projektek potenciális szakmai gazdái az egyházi területi (egyházmegyei, egyházkerületi) levéltárak lehetnek, ahol a ez a tevékenység rendszeres odafigyelést, szervezést igényel. A

³³ XIX-I-4-ab (199. doboz) „Mormon ügy”, illetve XIX-I-7-o a „A mormonokkal készülő szerződéstervezet javított változata. 1959. II. 20.”

³⁴ A MOL-nál feltárt iratanyagban (ezek között: az ÁEH különböző állagai, Művelődési Minisztérium korabeli Levéltári Osztály iratai, miniszteri, miniszterhelyettesi állagai, a Miniszteri Titkárság iratai, a minisztériumi kollégiumi ülések iratai, TÜK iratok, – XIX-I-4-d, s, zs, ab, ddd, eee, fff, iii) egyetlen nyoma annak, hogy felsőbb szinten foglalkoztak vele Szedő Antal, az akkori Művelődési Minisztérium Levéltári Osztály vezetője által 1961. április 15-én Liptai Ervin főosztályvezető számára készített emlékeztető. Ebben az ötlet felmerülésétől kezdve a Borsa Iván által még 1957. februárjában megtett első lépéseken át a program beindulásáig minden fontosabb eseményt megtalálunk. Ezek között szerepel 1958. június 17-én egy tárcaközi értekezlet (MM, Külügy- és Belügyminisztérium, Magyar Beruházási Bank, Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat s mások részvételével). Az irat jelzete: XIX-I-4-ab-3-35-87815.

képi digitalizálás „hórukk” munkája után ui. kezdődhet a különféle szöveges feldolgozások kora, melynek minőségét, eredményességét nagymértékben meghatározhatja, hogy milyen résztvevőkkel, hogyan készül. A külső (fizetett és/vagy önkéntes) munkatársak igénybe vétele szinte elkerülhetetlen, az ő felkészítésükre (forrásismeret, nyelvhasználat, paleográfiai ismeretek, adatkezelés, egy adott település jellegzetes névanyagának ismerete) komoly gondot kell fordítani. Ha ez elmarad, akkor a munka nem halad, ill. minőségével valószínűleg problémák lesznek.

Nem könnyű megtalálni a közreműködő személyeket sem, a levéltárak kapcsolatrendszere és információi ezen a téren egyelőre általában szegényesek. A piaci árakon végzett, „hivatásos” feldolgozó munka költséges és ezért lassú feldolgozási tempót eredményezhet. A szerényebb díjazású, ill. más módon érdekeltté tett személyek (pl. családutatói- és helytörténeti érdeklődésű diákok, nyugdíjasok, családutató egyesületek tagjai) felkutatása, tevékenységük szervezése, ill. a munkák eredményének ellenőrzése (korrektúra) szintén komoly feladatot jelent.

A különféle projekt-helyszínek és az országos szolgáltató központ között rendszeres egyeztetés szükséges. A költségek és a bevételek kezelése-megosztása terén is működőképes kompromisszum szükséges, ez a kérdés konfliktusok forrásai is lehet, melyek gátat vethetnek az egész folyamatnak.

6.3.) Egy projekt konkrét tapasztalatai Kalocsán

A Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban 1997-ben kezdődött meg Kalocsa és „szállásai” történeti anyakönyvi adatbázisának elkészítése. (A szállásokként érintett települések: Homokmégy, Szakmár, Alsóme gy, Drágszél, Újtelek, Öregcsertő, melyek közül kettő, Homokmégy és Szakmár volt önálló anyakönyvezési hely a 19. század második felétől, az adatbázis ezeket a bejegyzéseket is tartalmazza.) Hat év alatt az 1700-1910 közötti időszak közel 150 ezer anyakönyvi bejegyzését dolgoztuk fel az Orbis adatbázis kezelő szoftver segítségével. Adatbázisunk az anyakönyvek valamennyi értelmezhető információját tartalmazza, felépítése tükrözi a bejegyzések szerkezetét, és adatai sokoldalúan visszakereshetők. Munkánkat Kalocsa Város Önkormányzata támogatta, és NKÖM-OKM pályázati támogatásokat is nyertünk, mindösszesen 6 millió forint értékben.

A kísérleti keretek között, elsőként vállalt feladat komoly kihívást jelentett számunkra, melynek során természetesen értékes tapasztalatokat is szereztünk. Időközben jelentőset fejlődtek a szoftverek és hardverek, s az új lehetőségeknek megfelelően szükség lett a kalocsai anyakönyvi adatbázis átalakítására-konverziójára is. Az átalakítás egyrészt az Orbis szoftver cseréjéből állt (az Orbis az 1990-es évek elején írt, szöveges adatbázis kezelő program, és internetes szolgáltatásokra, valamint képek kezelésére sajnos alkalmatlan), másrészt pedig az anyakönyvi adatbázis további bővítésének-fejlesztésének lehetőségét is meg kellett teremtenünk. Így jutottunk el az Arcanum Adatbázis Kft. által széles körben alkalmazott Folio szoftverig, mely lehetővé teszi, hogy a későbbiekben a levéltár más értékes családtörténeti forrásai-dokumentumai is ráépüljenek az anyakönyvi adatokra, és az is lehetségessé vált, hogy a feldolgozott anyakönyvi adatokhoz az eredeti bejegyzések képét is csatoljuk.

Jelenleg a 19. század első három évtizedének születési- és halotti anyakönyvei hiányoznak még, a házasságok feldolgozása már teljes. Kb. húszezer rekord bevitelével, terveink szerint 2009 tavaszán végre befejeződhet a munka, és elkészülhet Magyarország első történeti anyakönyvi adatbázisa, mely egy város, pontosabban egy kisebb régió népességének adatait tartalmazza. A feldolgozást csak a katolikus anyakönyvek alapján végeztük, de ezen a területen igen kis arányban, inkább csak szórványként volt jelen más vallás az említett időszakban, így adatbázisunk lényegében lefedi a teljes népességet. A befejezetlen adatbázist

egyelőre csak levéltárunkban, tudományos célból kutatták, és egy publikált elemzés készült a segítségével a 18. századi Kalocsáról.³⁵

A kalocsai anyakönyvi adatbázis elkészítése, ill. közelgő befejezése szinte szükségszerűen felvetette számunkra a folytatás, a következő lépés lehetőségének mérlegelését. Kalocsa hazánk egyik jellegzetes, földrajzilag egységes tája, a Kalocsai Sárköz központja. A vízjárta, Duna menti táj jól körülhatárolható, közös életteret adott a fentebb már említett, vallásilag és etnikailag vegyes népességnek. E sokoldalúságra koncentrálnak, valamennyi fellelhető anyakönyvi emléket feldolgozva páratlanul gazdag anyagot kapnánk, a vidék újkori benépesülésének és kétszáz éves fejlődésének-együttélésének dokumentumait. A kalocsai anyakönyvi adatbázis születése már önmagában is újdonságot jelent a hazai tudományos kutatások szempontjából, a sárközi adatbázis létrehozása azonban ehhez képest is nagymértékben megnövelné a felhasználás lehetőségeit. Nemzetközi mércével is modern, modell értékű vállalkozás volna, melynek jelentősége és hasznosulása túlmutatna országunk határain.

De hogyan kerül ez a beszámoló a lehetséges buktatókat taglaló fejezetek közé? A következőkben leírt háttér-információkból erre is választ kapunk.

Tapasztalatlanágunkból eredt, hogy az 1997-ben kialakított Orbis táblák jórészt egyszerűen az anyakönyvek rovatai alapján születtek, így azután ún. vegyes tartalmú mezők is születtek adatbázisunkban. Ezek kiküszöbölése a konverzió, ill. a munka folytatása során nehézségeket okozott.

Adatfeldolgozási útmutató-szabályzat híján a „problémás esetek” feldolgozása lényegében az adatbevitelt végző személyek megítélésétől függött. Bár ez „szerencsénkre” összesen csak 4 személyt jelentett, akik gyakran együtt dolgoztak, különbségek mégis előfordultak. Szabályozatlan volt pl. a fordítások alkalmazása bizonyos latin kifejezéseknél, így azután időnként latinul, időnként magyar nyelvű fordításban szerepelnek.

Az egész vállalkozás megkezdése nem tervek alapján történt. Nem levéltárunk forrásállományának értékelése, lehetséges felhasználásának elemzése dominált, hanem a helyi érdekeltég, ill. a helyi támogatás. Egész egyszerűen Kalocsa város önkormányzatánál sikerült a téma iránt érdeklődést keltenuk (adatbázis-kezdeménnyel, nem pusztán elméleti felvetéssel). A város 1.350.- eFt-os támogatása biztosította az anyagi háttérrel, s ezt néhány éven belül még egy NKÖM pályázati támogatással összesen kétfélmillióra növeltük. Az említett összeget teljes egészében adatbevitelre költöttük, öt év alatt így valósult meg 150 ezer rekordos, teljes szövegű adatbázisunk. A projektet időnként levéltári munkaidőnk egy részében végzett adatbevitellel is támogattuk.

Miután a támogatások elfogytak, az adatbeviteli munkák során tulajdonképpen négy éves szünet következett, melynek végén került sor a már említett konverzióra. Újabb pályázati- és önkormányzati támogatásokkal az adatbázis úgy tűnik, befejezhető lesz (a támogatások egy része még csak ígéret), s a teljes „bekerülési költséget”, pontosabban a kapott támogatások felhasználását tekintve megállapítható, hogy az összességében 6 millió Ft egyik felét adatbevitelre, másik felét pedig képi digitalizálásra fordítottuk-fordítjuk.

Mivel feldolgozásunkat a legmélyebb (egyben legköltségesebb, leglassabb) szinten végeztük, több mint egy évtized kellett befejezéséhez, s ennek az időnek csak a végén jelenik majd meg tervezett szolgáltatásunk. Ha a feldolgozást fokozatosan végezzük, esetleg korábban is elérhetővé válhattak volna bizonyos szolgáltatási szintek, melyek bevételi lehetőséget jelenthettek volna a forrás nélküli években, ill. további támogatások elnyerését motiválhatták volna.

³⁵ LAKATOS ADÉL: *Kalocsa lakossága a XVIII. századi anyakönyvek tükrében*. In: *Kalocsa történetéből*. Szerk.: KOSZTA LÁSZLÓ, Kalocsa, 2000. 209-241.o.

Intézményünk kapcsolatai szempontjából viszont jellemző, hogy az említett évtizedben csak az anyakönyvi adatbázis kapcsán volt lehetősége a levéltárnak a város önkormányzati üléseinek napirendjére kerülni, legalább néhány alkalommal.

Kíváncsian várjuk a 2009 tavaszára remélt végeredmény fogadtatását, hogy milyen hatásai lesznek a lakosság körében, ill. a Kalocsával kapcsolatos helytörténeti- és családi kutatások tekintetében. Tapasztalatainkat a jövőben természetesen hasznosítani és megosztani igyekszünk.

7.) Összegzés, felvetések, javaslatok

Az anyakönyvek iránt már jelenleg is nagy kutatói érdeklődés tapasztalható (országos méretekben kb. 13 ezer kutatási eset évente), s az elmúlt évek tendenciáit figyelembe véve ez az érdeklődés valószínűsíthetően még tovább nő majd a jövőben. A kapcsolódó levéltári kutatószolgálat terhének döntő részét (több mint 80 %-át) két nagy budapesti intézmény, a MOL és a BFL viseli, a kutatás náluk, ill. valójában országsszerte elsősorban az anyakönyvi mikrofilm másolatok segítségével folyik. Ezzel a kutatási technológiával kapcsolatban megállapítható, hogy az olvasó készülékek száma, a kutatók elhelyezése korlátokat-nehézségeket jelent, és már nem tudja kielégíteni a tömegessé vált igényeket. Több szempontból is célszerűbb és korszerűbb volna digitális szolgáltatásokat nyújtani, a széles körben elterjedt számítógépes eszközökre alapozva mind a feldolgozás, mind pedig a felhasználás terén. Az anyakönyvek digitális feldolgozásával olyan távszolgáltatásokat nyújthatnának a levéltárak, melyek tehermentesíthetnék mindennapos kutatószolgálatukat, s ugyanakkor bevételeket is hozhatnának a számukra. Mindez akár hosszú távon a családkutatói forgalom jelentős növekedése mellett is működőképes volna, az otthonról történő kutatások lehetőségének biztosításával.

A megvalósítást tekintve célszerű volna központi, országos jellegű internetes szolgáltatást indítani, az anyakönyvek digitalizált képanyagával. A képi digitalizálás a költségek tekintetében gazdaságosnak (a szöveges feldolgozásoknál lényegesen olcsóbbnak), és a további feldolgozási munkák szempontjából is alapvetően szükségesnek mondható. A szolgáltatás érvényesüléséhez, hatékonyságának növeléséhez szükség volna az anyakönyvekhez kapcsolódó mutatók képi digitalizálására és böngészhetővé tételére is, majd meg kellene kezdeni az anyakönyvi bejegyzések névmutató-jellegű szöveges feldolgozását.

A levéltárügy szempontjából kedvező, országos méretű szolgáltatás képanyagát jó minőségben az eredeti anyakönyvek használatával lehetne elkészíteni. Ha hosszú távra tervezünk, figyelembe kell vennünk környezetünk vizuális kultúrájának és szolgáltatásainak változásait, az ezzel kapcsolatos igény szint elmúlt években tapasztalható növekedését, mely nyilvánvalóan összefüggésben van a technikai lehetőségek gyors fejlődésével. Mindenképpen az eredeti források használatára volna szükség pl. az indexek képfelvételeinek elkészítéséhez, ill. a 18. századi bérnyomtatási anyakönyvek digitalizálása esetében, ezeket ui. csak töredékesen vagy egyáltalán nem mikrofilmezték. A bérnyomtatási anyakönyveknél ez részben érthető, hiszen a 19. századtól egyre szabályozottabbá és rendszerezettebbé váló anyakönyvezés korában a jelentőségük valóban csökken. Tapasztalataink szerint azonban a 18. századi bérnyomtatási anyakönyvek gyakran fontos kiegészítői az akkoriban még hiányos egyéb anyakönyveknek, s a török idők után újjászülető települések népességének értékes korai névjegyzékei lehetnek.

A képi digitalizáláshoz szükség van az iratok tulajdonosainak-kezelőinek jóváhagyására-közreműködésére, és levéltáros szakmai-szervezői segítségre, ezért fontos, hogy megfelelő szintre helyezzük az egyes projektek lebonyolítását. Szakmai szempontból a távlati, további feldolgozásokra is alkalmas, ill. az egyházi anyakönyvek tulajdonosaihoz közel álló intézményi szintnek az egyházmegyei-egyházkerületi levéltárakat ítéljük. Az országos szolgáltatás egyébként nemcsak az 1895 előtti egyházi anyakönyvek alapján történhetne, az állomány logikus folytatását, és az idő múlásával egyre gyakrabban használt részét jelenthetné az állami anyakönyvezés későbbi korszaka, vagyis a közlevéltárak is érintettek. A rendszer szolgáltatási bevételei az anyakönyveket őrző-feldolgozó levéltárak között oszlanának meg az állományban végzett internetes letöltések arányában (ehhez az iratok tulajdonosai, ill. az

intézmények bizonyos megállapodásai szükségesek, az eltérő jogi körülmények figyelembe vételével). Így a levéltárak is érdekelté válhatnak a maguk kompetenciájába tartozó állományrészek szöveges feldolgozásainak fejlesztésében, a kereshetőség feltételeinek javításában.

Az említett rendszer elindításához, kb. 3,5 millió digitális képfelvétel elkészítéséhez (az 1895 előtti egyházi anyakönyvek, ill. azok indexei esetében) digitális fotótechnikával, 80 Ft/felvétel árral kalkulálva 280 millió Ft + ÁFA összegre volna szükség. A képi digitalizálás ütemezése történhet regionális alapon, területi egységekben, ill. bizonyos időszakokra koncentrálva. Szakmai-költségvetési szempontból pl. indokolt lehet az 1827 előtti anyakönyvek kiemelt kezelése, hiszen a későbbi időszak másodpéldányai javítják a kutatási-felhasználási esélyeket, ill. a felvételek száma jóval kevesebb (az összeshez képest kb. 30-35 %) a korai időkben. Így az említett költségek kb. harmadával Magyarország teljes 1827 előtti digitális anyakönyvi képállománya elkészülhetne. Hasonlóképpen kiemelt szerepet kaphatna az indexek-mutatók fotózása, mely a képmennyiséget tekintve 5-6 %-os arányt képvisel, viszont nagyban segítheti a kutatást, a képek használatát. De ha a gyakorlatban nem praktikus egy-egy iratsorozatot, vagyis egy-egy anyakönyvezési hely anyagát időben bontanunk (és emiatt esetleg kétszer szállítanunk-hozzáfognunk stb.), akkor is elképzelhető, hogy előnyt élvezzenek az 1827 előtti anyaggal rendelkező anyakönyvezési helyek, melyek aránya a teljes településszámhoz képest kb. 80 %-os. Mindez azonban csak a sorrendiséget, a költségek észszerű ütemezését befolyásolhatja, a cél mindenképpen a képanyag teljessége.

A többszáz-milliós „befektetést” a működő rendszer potenciális szolgáltatási bevételei önmagukban nem teszik lehetővé, de a külföldi példák mértéktartó szolgáltatási áraival, ill. a fentebb említett magyarországi kutatási aktivitással-esetszámmal kalkulálva a bevételek mégis jelentősek lehetnek, elérhetik a 30-40 millió Ft-ot is évente. A rendszer szolgáltatásainak ingyenessé tételét nem látnánk helyesnek, ui. számolni kell a folyamatos fenntartás és fejlesztés költségeivel mind szoftveres-technológiai, mind levéltári-szakmai értelemben. Méltányosnak látjuk, ha egy hasonló rendszer bevételei – sok más európai vállalkozáshoz hasonlóan – a levéltárak minőségi internetes tartalomszolgáltatását segítik. A kutatók szempontjából továbbra is lehetséges volna a térítésmentes helyszíni levéltári kutatás, ill. mérlegelni lehetne az egyes megoldások költségeit illetően (a levéltári kutatás pl. utazást, időt, másolatokat stb. figyelembe véve ma sem ingyenes).

A index jellegű, szöveges adatbázisok készítését is tervszerűen, a lehetőségek számbavételével érdemes végezni. A konkrét források ismeretében megfontolandó lehet a már meglévő anyakönyvi indexek szövegének felhasználása, átvételük és kiegészítésük lehetősége. Az eredeti anyakönyvek alapján készített mutatók esetében elsőként célszerű lehet a házassági bejegyzések feldolgozása, mely az összes anyakönyvi bejegyzés alig több mint 10 %-a, viszont a felnőtt kort megérett lakosság jelentős részét lefedi, s a családkutatások vázának összeállításához, az alapvető tájékozódáshoz tulajdonképpen elegendő. Ezt követhetné a születési- és halálozási adatok feldolgozása. A szolgáltatás (remélhetőleg egyre növekvő) bevételei hasznosíthatóak volnának a további (nemcsak anyakönyvi) segédletek, ill. internetes szolgáltatások kidolgozásában, az elérhető információk-dokumentumok körének bővítésében.

Az anyakönyvek mélyebb, szöveges feltárása, tudományos-történeti adatbázisok készítése a jelentősebb költségek, ill. a munka nagyságrendje miatt országos méretekben egyelőre nem valószínűsíthető. Bizonyos területeken, regionális, ill. települési szinten viszont indokoltak és életképesek lehetnek hasonló kezdeményezések, amennyiben a munkához szükséges támogatást-forrásokat sikerül előteremteni. Ezen a szinten fontos a helyi közösségek

(önkormányzatok, gazdasági vállalkozások-szponzorok) anyagi támogatása, ill. a társadalmi erőforrások (családkutatók, önkéntes segítők) megfelelő kiaknázása is. Mindez rendszeres erőfeszítéseket (szervezést, egyeztetést) feltételez a vállalkozó levéltárak részéről. A teljes szövegű anyakönyvi adatbázisok a különféle tudományos kutatások ösztönzői, újszerű tudományos eredmények előmozdítói lehetnek, ezen a szinten bontakozik ki a maga teljességében az anyakönyvek sokrétű forrásértéke.

Az országos, központi szolgáltatás, de valójában a további, regionális szöveges feldolgozások minőségi megvalósítása is feltételezi az érintett levéltárak szakmai együttműködését, hatékony kommunikációját. Közös megegyezéssel olyan gyakorlati normák, adatfeldolgozási alapelvek elfogadására és gyakorlatba történő átültetésére van szükség, melyek hosszú távon biztosítják az eredmények integrálhatóságát. Ennek teendői a feldolgozás mélységével arányosan nőnek, az első lépések szabályozása (képek, mutatók) egyszerűbb lehet, célszerű tehát ebben is a fokozatosság elvét követni.

Kulturális támogatási-pályázati rendszerünk (NKA, OKM) döntéshozói, kuratóriumai részéről szükségesnek látjuk annak elfogadását, hogy a támogatással létrehozott anyakönyvi digitális tartalmak, ill. a kapcsolódó szolgáltatások hozzáférése nem teljes egészében lesz ingyenes. Ez a kultúra sok más területén természetes, a magyarországi levéltárakban létrehozott szellemi termékek-segédletek világában azonban elterjedt az ingyenesség igénye-elve. (Közpénz, közirat, információk hozzáférhetősége stb.)

Társadalmunk méltányos szolgáltatási díjért fokozatosan bővülő, otthonról elérhető levéltári szolgáltatásokat kaphat cserébe. Hasonló minőségi szolgáltatások más országokban sem ingyen működnek, a levéltárak intézményi finanszírozása, költségvetése pedig önerőből nem tesz lehetővé ilyen fejlesztéseket (az elmúlt évekre inkább az intézményi leépülés, a források elvonása volt a jellemző). Nem elég egyszeri „beruházásban”, támogatásban gondolkodni, a hosszabb távú működéshez-fejlődéshez további rendszeres forrásra van szükség, ebben játszhatna jelentős szerepet a rendszer saját bevétele.

8.) Függelék

8.1.) Vajk Ádám: Anyakönyvi digitalizálási programok összekötése egyházközségi iratok beszállításával

A próbadigitalizálás alapján a jelek szerint minden szempontból praktikusabb az eredeti anyakönyvek alapján elvégezni a feladatot. Ezzel csak egy nehézség akad: az eredetiek földrajzi szétszórtsága, lévén többségüket jelenleg is a gyülekezeteknél őrzik, azok saját levél-, illetve irattáraiban. Ekkora feladat megoldására részben a munkatársak létszáma, részben a raktári kapacitás hiánya miatt a szakma jelenleg képtelen lenne. Előbb azonban lássuk, mennyi anyakönyvet találhatunk az egyházi levéltárakban!

A külhoni iratmentéseket nyilvánvalóan nem vehetjük tekintetbe akkor, midőn sorra vesszük az eddigi iratbeszállításokat. Ez a sor pedig a fentiek nélkül meglehetősen rövid. A protestáns kollégák némileg előrébb járnak, a tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltárban kerekén 50 gyülekezet beszállított anyaga található, amelyek közül 29-ben anyakönyv is van (vö: <http://iszk7.drk.hu/lev/index.htm>). Az Evangélikus Országos Levéltárnál (<http://eol.lutheran.hu/index.php?BrowserVersion=Gecko>) mintegy 12 gyülekezeti fond található, ezek túlnyomó többsége azonban a gyülekezetek anyagának csak egy része, anyakönyveket pedig csak kettő tartalmaz. A Budai Szerb Ortodox Püspökség Egyházi Gyűjteményének Levéltárában 35 baranyai parókia anyakönyvei találhatók.³⁶ Sajnos arról, hogy ezen kívül mi található még levéltárunkban, sem fondjegyzék, sem szakirodalom nem tájékoztat. A Zsidó Levéltárban 61 hitközség anyakönyvei vannak.³⁷

Katolikus vonalon a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban 17 az eddig beszállított plébániai levéltárak száma, Székesfehérvárott a 20-at nem éri el, másutt (Veszprémben, Pécsen vagy Egerben) még a tízet sem. Szombathelyen ugyan végeznek alkalmanként iratbeszállítást, azonban az anyakönyveket eredeti helyükön, az iratképzőknél hagyják. Ezekon kívül viszonylag folyamatos, az anyakönyveket is felölelő iratbeszállítást a Győri Egyházmegyei Levéltárban végeznek, ahol a beszállított plébániai fondok száma – az esperesi levéltárakat természetesen leszámítva – jelenleg (2008. márc.) meghaladja a 60-at, ami egyházmegyénk 1900 előtt alapított plébániáinak csaknem felét teszi ki. Megdöbbentő tapasztalatainkról beszámoltak a Levéltári Szemle hasábjain³⁸. A 80-as évek második felében megjelent plébánia-repertóriumhoz³⁹ készített iratfelmérés óta eltelt 30 évben a plébániák felét-harmadát érintő iratpusztulás az egyházak által előírt módon védett anyakönyveket is érinti.⁴⁰ Ezek részleges, olykor gyakorlatilag teljes pusztulása csaknem a fondképzők 10%-ánál mutatható ki, így ideje nemcsak a határon túli, de a hazai gyülekezeti levéltárak anyagát is menteni, hiszen már túl vagyunk az ominózus 24. órán!

³⁶ *Dujmov Milán*: A Dunántúli szerbekre vonatkozó szerb ortodox egyházi források. In: *Varga Szabolcs – Vértesi Lázár*: A magyar egyháztörténet-írás forrásadottságai. *Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis II.* Pécs, 2006. 76.

³⁷ *Frojmovics Kinga*: Magyarországi zsidó anyakönyvek 1760-tól napjainkig. Budapest, 2007. és *Toronyi Zsuzsanna*: A magyarországi zsidó múlt dokumentumai a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltárban, LSz 2007/3. 31.

³⁸ *Vajk Ádám*: Egyházközségi iratok beszállítása a Győri Egyházmegyei Levéltár háza tájáról. LSz 57 2007/3. 17-23.

³⁹ Magyarországi egyházi levéltárak fondjegyzékei II. A-C. Szerk.: *Dóka Klára*, Budapest, 1986-88. A felmérés a 70-es évek végével indult, ám sok esetben vélhetően 50-es évekből való adatokat is hoznak

⁴⁰ A Katolikus Egyház részletesen szabályozza, mi szerepeljen az anyakönyvekben, kik számára kell a hozzáférést biztosítani, illetve gondoskodik az őrzést és mindezek ellenőrzését illetően. Vö.: Az egyházi törvénykönyv. Szerk., ford. és a magyarázatot írta: Erdő Péter. Budapest, 2001. 535. kánon, valamint 555. kánon 1.§ 3. bek. (429-431. és 443. o.)

Összességében tehát a 3238 anyakönyvező egyházközségből kb. 200-250-re tehető azok száma, amelyek fennmaradt anyakönyveit valamely nyilvános magánlevéltár őrzi. Nemcsak az utóbbi évek komoly iratpusztulása szempontjából lenne ajánlatos tehát a gyülekezeti irattárak levéltárakba szállítása, hanem az anyakönyvek megóvása miatt is. Ráadásul a régi iratanyaggal rendelkező egyházközségek azok, ahol a régi anyakönyvek is megtalálhatók, a két csoport egy és ugyanaz. Végző soron pedig az eredetiekről történő digitalizálás el sem képzelhető a beszállítások nélkül, hiszen képtelenség végigjárni 1500-2000 települést egy, a mai korszerű technika érzékeny masináival felszerelt mobil digitalizáló műhellyel.

Alább egy szakmailag „ideális”, egész Magyarországra kiterjedő beszállítási programmal kalkulálunk. Itt szándékosan nem foglalkozunk egy ilyen jellegű program egyházi vagy személyi jellegű buktatóival, ezekről a 6. fejezetben olvashatunk. A beszállítás a szakma jelenlegi helyzetében alapvetően kétféle módon képzelhető el.

A/ Az egyik, hogy pályázati úton forrásokat teremtünk létszám bővítésre és benzinköltségre (levéltári dobozokat az anyakönyvek nem igényelnek, persze az ugyancsak beszállítandó százas iratok igen, azonban itt ezzel most nem kalkulálunk). Előre bocsátjuk, hogy számításaink – főként részletes kilométer-adatok híján – csak becslésnek tekinthetők, de az eredmények nagyságrendje véleményünk szerint feltétlenül releváns.

A győri tapasztalatok alapján két fővel egy nap alatt 2-3 egyházközség anyaga szállítható be, amit ugyancsak egy napba telik rendezni. Vegyük a pesszimot, vagyis napi 2 egyházközségi levéltár beszállítását, amelyek rendezése ugyanennyi. Ez gyülekezetenként éppen átlag egy napot tenne ki. Kerekítve 3000 kint lévő gyülekezeti levéltár x 2 fő x 8 óra = 48 000 munkaóra. $48\ 000/40=1\ 200$ munkahét.

$$3000 \text{ gyülekezet} \times 2 \text{ fő} \times 8 \text{ óra} = 48\ 000 \text{ munkaóra} = 1\ 200 \text{ munkahét}$$

Ez tíz fős (=5 munkacsoport) átlagos létszámmal kalkulálva 120 munkahetet jelent, ami szabadságokkal is három év. Fejenként (egy középfokú és egy felsőfokú szakirányú végzettséggel járó közalkalmazotti D3 és H3 kategóriával, utóbbira egy középfokú nyelvvizsgapótlékkal számolva) 83 000, illetve 139 500 forint fizetéssel kalkulálva 10 főre 3 évre

$$5 \times (83\ 000 \text{ Ft} + 139\ 500 \text{ Ft}) \times 12 \text{ hó} \times 3 \text{ év} = 40\ 050\ 000 \text{ Ft}$$

Ez járulékokkal:

$$40\ 050\ 000 \text{ Ft} + 40\ 050\ 000 \text{ Ft} \times 0,9 \times 0,32 = 40\ 050\ 000 \text{ Ft} + 11\ 534\ 400 \text{ Ft} = \underline{51\ 584\ 400 \text{ Ft}}$$

Ennyi lenne egy országos iratbeszállítási program teljes személyi költsége, 10 fővel számolva mintegy 3 év alatt készülnének el a beszállításokkal, vagyis 3 éves lebonyolítás mellett a program éves szinten (a jelenleg érvényes bértábla számaiból kiindulva) 17 194 800 Ft személyi költséget igényelne.

Természetesen ez nem 5 állandó munkacsoport felállítását jelentené, hiszen a helyismeret és a bizalom elsődleges az egyházközségekkel történő érintkezésben. Éppen ezért az sem jöhet szóba, hogy egy vagy több hivatásos iratkezelő cégre bizzuk egy ilyen program lebonyolítását. Még belső berkekből jött kollégákkal szemben is akad olyan lelkész, aki nem hajlandó mindent átadni (vagy éppen semmit sem – erről lásd a *Lehetséges buktatók* fejezetben). A pályázatokat a gyűjtőlevéltárak számára lenne célszerű kiírni, így a pályázatokon induló levéltárak a személyi költségekre szánt keretből a vállalt beszállítandó egyházközségek száma függvényében részesedhetnének. Így elérhető, hogy helyismerettel és

legalább részben a szükséges kapcsolatokkal-tapasztalatokkal rendelkező szakemberek vonuljanak ki a feladat elvégzésére.

Nehezebb a benzinköltséggel kalkulálni, hiszen sok központba kell az iratanyagot szállítani mintegy 3000 különböző pontból. Ismét figyelembe véve a győri tapasztalatokat, egy átlagos katolikus egyházmegyénél⁴¹ a 100 km távolság reális átlag a székhely (itt vannak a levéltárak) és az egyházközségek között. Vagyis oda-vissza átlagban 200 km-t kell megtenniük a szállítóknak a napi 2 plébánia iratainak beszállításához. Nem katolikus levéltárakban – részben egyházszerkezeti okokból, részben a gyűjtőlevéltárak kisebb száma miatt – ennek legalább kétszeresével számolhatunk. Részletes vizsgálatokat azonban ezen a téren nem készítettünk, hiszen gyakorlatilag minden egyes levéltárat és „gyűjtőkörét” külön-külön meg kellene vizsgálni. Most tehát kalkuláljunk egyház- vagy hitközségenként 200 km távolsággal, ami alapján 400 km esik 2 egyházközségre. Fenti gondolatmenetünk az alábbi számításokat jelenti:

$$\begin{array}{r} 200 \text{ km} \times 1400 \text{ beszállítatlan rk. és gk. plébánia} / 2 = 200 \times 700 = 140\,000 \text{ km} \\ 400 \text{ km} \times \text{kb. } 1600 \text{ egyéb felekezethez tartozó egyház- és hitközség} / 2 = 320\,000 \text{ km} \\ + \hline 460\,000 \text{ km} \end{array}$$

Ez 310.- forintos benzinnel, 10 l / 100 km fogyasztással számolva:

$$46\,000 \times 310 = \underline{14\,260\,000 \text{ forint}}$$

A program teljes személyi és benzinköltsége együtt:

$$\underline{51\,584\,400 \text{ Ft} + 14\,260\,000 \text{ forint} = 65\,844\,400 \text{ forint}}$$

B/ Pályázatok és a levéltárakban szabad kapacitás híján alternatívát jelenthetne az a mód, ahogy a '60-as évek „mormon”-projektjénél intézték az anyakönyvek Budapestre juttatását. Az egyházmegyék/egyházkerületek kisebb gyűjtőhelyeket jelöltek ki (katolikusoknál esperesi kerületenként, protestánsoknál az ennek méretben nagyjából megfelelő egyházmegyénként), ahova a lelkészeknek kellett az iratokat eljuttatni. Innen továbbszállították a püspöki székhelyre telepített központi gyűjtőhelyre, majd együtt vitték el az anyagot az Országos Levéltárba. Lényegében az egyházak infrastruktúrájával végeztették el a munka nagyobb részét. Ennek mintájára meg lehetne szervezni néhány 10 000 kilométer megtett úttal, minimális költséggel a gyűjtőlevéltárakba szállítást, és az A/ változathoz képest fele annyi személyi költséggel, hiszen a kiszállást nem kellene elvégezni. Összehasonlításként: a munka 1960-as tervezésénél a Győri Egyházmegyénél 151 plébániáról 1480 kötetrel számoltak. Ehhez 1500 km megtételével, az espereskerületi gyűjtőhelyekről Győrbe 5 napon át tartó szállítással kalkuláltak.⁴²

Ennek a változatnak két hátulütője lenne. Az egyik, hogy az iratanyag egy része óhatatlanul kint maradna az iratképzőknél (a padláson, sufniban stb.), azonban még kétségesebbé teszi az eredményt, hogy a '60-as évekhez hasonló precizításra és szervezettségre – részben az iratkezelési képzettség hiánya, részben a főként a katolikus egyházban jelentkező lelkészhiány miatt – napjainkban nem lehet már számítani. Nem beszélve arról, hogy ha nem megy ki levéltáros vagy más szakember az egyházközségekhez,

⁴¹ A Győri Egyházmegye területét tekintve ugyan nem számít a nagyobbak közé, hosszúkás alakja miatt, illetve mert a székváros ugyanakkor – sok más püspökséghez hasonlóan – majdnem a szélén fekszik, így nagyságrendekkel nem térhet el számadatunk a legtöbb egyházmegyétől.

⁴² Győri Egyházmegyei Levéltár, Püspöki Lt. Egyházkormányzati iratsorozat 2730/1960.

senki sem fogja hivatástudatból felmérni vagy más (múzeumi, könyvtári) szakemberekkel közösen elszállítani a levéltári anyagon kívüli egyéb kulturális értékeket.

* * *

Az iratbeszállítás a helyenként várható ellenállás miatt valószínűleg korántsem lehet teljes. Így nyilván számolni kell azzal, hogy a mikrofilmezési program során már megismert elszállítás-fényképezés-visszaszállítás módszerét is alkalmazni kell egyes egyházközségeknél. Ahol lehet azonban, a szakmai érvek alapján egyértelműen az iratbeszállításra kell törekedni.